

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 4 (26) / 2020
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 4 (26)

1 том

Київ 2020

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2020

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Űridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Űridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Дерев'янко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растислав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковичово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of General Law Disciplines of the Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Bogdan Derevianko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Business Law of the Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kryvyi Rih, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinet — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlin, Czech Republic)

№ 4 (26)
1 т.

2020
квітень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Гончаренко Ганна Анатоліївна**
СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИМИ
БЕЗПЕКОВИМИ СТРУКТУРАМИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 9
- Доценко Олександр Сергійович**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ 17
- Заботін Віталій Вікторович, Гузій Аліна Андріївна, Пастух Олег Володимирович**
СУЧАСНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ У СВІТІ 24
- Мельник Вадим Іванович**
РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ДЛЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 32
- Піддубний Олексій Юрійович**
РОЗМЕЖУВАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ ТА ЯК ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ 37
- Тарасюк Анатолій Васильович**
ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН 42
- Тична Богдана Миколаївна**
МЕТА ТА ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЇЇ
РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 50

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Довженко Євгенія Володимирівна, Писар Олена Миколаївна**
ШЛЯХИ НАБЛИЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ СЕРТИФІКАЦІЇ
КОЛІСНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ 59

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

- Латишева Вікторія Володимирівна, Митник Алеся Анатоліївна**
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ВИРОБНИЧІ КООПЕРАТИВИ ЯК СУБ'ЄКТИ АГРАРНИХ
ПРАВОВІДНОСИН 66

Савчук Олена Олександрівна, Корнієнко Ангеліна Юріївна, Мітько Михайло Васильович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ	73
---	----

Савчук Олена Олександрівна, Бабенко Єлизавета Андріївна, Погуляник Іванна Вікторівна СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЯКОСТІ ПОВІТРЯ: АДАПТАЦІЯ ДО СТАНДАРТІВ ЄС	81
--	----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Маринів Іванна Ігорівна, Соболєва Катерина Олегівна РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СТАНОВЛЕННІ ІНСТИТУТУ ОДНОСТАТЕВИХ ШЛЮБІВ.....	89
--	----

Ольховська Анна-Марія Анатоліївна, Чорнобривець Радіон Євгенійович, Асірян Сюзанна Рафіківна ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАЧІ ОСОБИ (ЕКСТРАДИЦІЇ)	94
--	----

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Казак Ріната Алімівна, Антоненко Максим Сергійович ВІД АВТОРИТАРИЗМУ ДО ДЕМОКРАТІЇ: НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ 1957–1986 РОКІВ	101
--	-----

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Goncharenko Ganna**
COOPERATION OF UKRAINE WITH EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC STRUCTURES:
ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS 9
- Dotsenko Oleksandr**
ENSURING INTERACTION WITH THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME IN UKRAINE 17
- Zabotin Vitalij, Huzii Alina, Pastukh Oleh**
MODERN MODELS OF PUBLIC SERVICE IN THE WORLD 24
- Melnyk Vadym**
THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE
IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE 32
- Piddubnyi Oleksii**
DIFFERENTIATION OF ADMISSION TO ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL LIABILITY
AS A LEGAL FACT AND AS A LEGAL PROCEDURE 37
- Tarasyuk Anatoliy**
CYBERSECURITY PRIORITIES: COUNTRY EXPERIENCE 42
- Tychna Bohdana**
PURPOSE AND PRINCIPLES OF INFORMATION ACTIVITY OF THE ARMED FORCES
OF UKRAINE AND ITS ROLE IN PROVIDING THE INFORMATION SECURITY OF THE STATE
IN MODERN CONDITIONS 50

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Dovzhenko Yevheniia, Pysar Olena**
WAYS TO APPLY NATIONAL LEGISLATION ON CERTIFICATION OF WHEELS
TO EUROPEAN STANDARDS 59

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

- Latysheva Viktoriia, Mytnyk Aliesia**
AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVES AS A SUBJECTS OF AGRARIAN LEGAL
RELATIONS 66
- Savchuk Olena, Korniienko Anhelina, Mitko Mykhailo**
INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION ON ENVIRONMENTAL ISSUES 73

Savchuk Olena, Babenko Yelyzaveta, Pohulianyk Ivanna MODERN STATE OF UKRAINIAN ENVIRONMENTAL LEGISLATION IN THE FIELD OF AIR QUALITY: ADAPTATION TO EU STANDARDS	82
---	----

INTERNATIONAL LAW

Maryniv Ivanna, Sobolyeva Kateryna THE ROLE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN THE ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTE OF SINGLE MARRIAGES	89
--	----

Olkhovska Anna-Mariia, Chornobryvets Radion, Assyrian Suzanna APPLICATION OF ARTICLE 2 OF THE CONVENTION ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS DURING THE PERSONAL PASSING (EXTRADITION)	94
--	----

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Kazak Rinata, Antonenko Maxim FROM AUTHORITARISM TO DEMOCRACY: THE EXAMPLE OF SPAIN 1957–1986	101
---	-----

УДК 342.951

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Гончаренко Ганна Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент спеціальної кафедри № 1

«Правові засади державної безпеки»

Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гончаренко Анна Анатольевна

кандидат юридических наук, доцент специальной кафедры № 1

«Правовые основы государственной безопасности»

Института подготовки юридических кадров для Службы безопасности Украины

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Goncharenko Ganna

Candidate of Law, Associate Professor of the Special Department No. 1

«Legal foundations of State Security»

Institute of Legal Personnel Training for the Security Service of Ukraine

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0003-2483-8097

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5872

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИМИ БЕЗПЕКОВИМИ СТРУКТУРАМИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

СОТРУДНИЧЕСТВО УКРАИНЫ С ЕВРОПЕЙСКИМИ И ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКИМИ СТРУКТУРАМИ: ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

COOPERATION OF UKRAINE WITH EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC STRUCTURES: ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS

Анотація. Статтю присвячено дослідженню організаційно-правових аспектів розвитку співробітництва України з європейськими та євроатлантичними безпековими структурами. Констатовано, що важливим завданням держави у забезпеченні національної безпеки є інтеграція України в європейський безпековий, правовий простір, набуття членства в ЄС та в НАТО, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. Указано, що Україна виходить з того, що розвиток і зміцнення ЄС та НАТО поглиблюють загальноєвропейську та міжнародну безпеку в усіх її вимірах та вимагають проведення відповідних демократичних перетворень національних безпекових інституцій.

Наведено, що до складу європейських та євроатлантичних безпекових структур входять НАТО, ООН, ЄС, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Рада Європи, Західноєвропейський Союз, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський банк та ін. У дослідженні основну роль приділено напрямкам співробітництва України з НАТО у безпековому вимірі. Розкрито програму участі України в ініціативах «Східного партнерства ЄС». В цій програмі передбачається досягнення прогресу у протистоянні організованій злочинності, нелегальній торгівлі зброєю, кіберзлочинності, тероризму, а також стосовно участі в операціях, підрозділах та тренувальних ініціативах Спільної безпекової та оборонної політики ЄС.

Аргументовано, що Україна розвиває напрямки євроатлантичного співробітництва в секторі безпеки виконуючи положення програми «Партнерство заради миру», «Хартії про особливе партнерство Україна – НАТО», «Організації

Північно-атлантичного договору», впровадила реалізацію щорічних Національних програм співробітництва під егідою Комісії Україна – НАТО. Інтеграція України до Організації Північноатлантичного договору має важливе значення для забезпечення національної безпеки нашої держави, особливо в умовах сучасної ситуації на Сході України.

Ключові слова: управління, сектор безпеки, європейські безпекові структури, євроатлантичні безпекові структури, співробітництво, інтеграція.

Аннотация. Статья посвящена исследованию организационно-правовых аспектов развития сотрудничества Украины с европейскими и евроатлантическими структурами безопасности. Констатируется, что важной задачей государства в обеспечении национальной безопасности является интеграция Украины в европейское безопасное, правовое пространство, членство в ЕС и в НАТО, развитие равноправных взаимовыгодных отношений с другими государствами.

Показано, что в состав европейских и евроатлантических структур безопасности входят НАТО, ООН, ЕС, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, Совет Европы, Западноевропейский союз, Организация экономического сотрудничества и развития, Европейский банк и др. В исследовании основную роль уделено изучению направлений сотрудничества Украины с НАТО в секторе безопасности. Раскрыто содержание программы участия Украины в инициативах «Восточного партнерства ЕС». В этой программе предусматривается достижение прогресса в противостоянии организованной преступности, нелегальной торговли оружием, киберпреступности, терроризму, а также об участии в операциях, подразделениях и тренировочных инициативах Совместной политики безопасности и обороны ЕС.

Аргументировано, что Украина развивает направления евроатлантического сотрудничества в секторе безопасности, выполняя положения программы «Партнерство ради мира», «Хартії об особом партнерстві Україна – НАТО», «Организации Североатлантического договора», внедрила реализацию ежегодных Национальных программ сотрудничества под эгидой Комиссии Украина – НАТО. Интеграция Украины в Организацию Североатлантического договора имеет важное значение для обеспечения национальной безопасности нашего государства, особенно в условиях современной ситуации на Востоке Украины.

Ключевые слова: управление, сектор безопасности, европейские структуры безопасности, евроатлантические структуры безопасности, сотрудничество, интеграция.

Summary. The article is devoted to the study of organizational and legal aspects of development of cooperation of Ukraine with European and Euro-Atlantic security structures. Ascertained, that the important task of the state in ensuring national security is to integrate Ukraine into the European security, legal space, to become a member of the EU and NATO, to develop equal mutually beneficial relations with other states. Specified, that Ukraine assumes that the development and strengthening of the EU and NATO deepens pan-European and international security in all its dimensions and calls for appropriate democratic transformations of national security institutions.

It is stated that the European and Euro-Atlantic security structures include NATO, the UN, the EU, the Organization for Security and Co-operation in Europe, the Council of Europe, the Western European Union, the Organization for Economic Co-operation and Development, the European Bank and others. The study focuses on the areas of NATO-Ukraine cooperation in the security dimension. The program of Ukraine's participation in the EU's Eastern Partnership initiatives has been opened. The program envisages progress in the fight against organized crime, illegal arms trafficking, cybercrime, terrorism, as well as participation in EU Common Security and Defense Policy operations, units and training initiatives.

Reasoned, that Ukraine is developing areas of Euro-Atlantic cooperation in the security sector by implementing the Partnership for Peace, the NATO-Ukraine Special Partnership Charter, the North Atlantic Treaty Organization, and implementing the annual National Cooperation Programs under the auspices of the NATO Commission. The integration of Ukraine into the North Atlantic Treaty Organization is essential for ensuring the national security of our country, especially in the current situation in the east of Ukraine.

Key words: management, security sector, European security structures, Euro-Atlantic security structures, integration.

Постановка проблеми. У Конституції України закріплено положення про євроатлантичний курс нашої держави [1]. Виникнення нових та поширення вже існуючих загроз, таких, наприклад, як тероризм, збройні конфлікти, масове поширення нелегальної зброї, поставило перед державою низку питань щодо небезпек, пов'язаних із переглядом

ефективності управління сектором безпеки, та визначенням нових пріоритетних напрямів її розвитку. Співробітництво України з НАТО як один із напрямів безпекової політики нашої держави спрямоване на досягнення високих стандартів її країн-членів, взаємовигідну практичну взаємодію України у подоланні традиційних та нових викликів і загроз, а також на

забезпечення належного місця і впливу України в міжнародній безпековій системі [2, с. 23]. У 2018 році Україна приєдналася до 492 із 588 заяв та декларацій ЄС, що свідчить про спільність поглядів та підходів у питаннях врегулювання і належного реагування на регіональні та глобальні виклики [3], в тому числі у секторі безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні розвитку співробітництва України із європейськими, євроатлантичними безпековими структурами окремі питання вивчалися у роботах Губського Б. [4], Ліпкевич С. Я. [5], Бурдяк В. та Мороз І. [6], Корсак К. [7], Александрова О. С. [8] та ін. Звертаючись до розгляду організаційної структури та історичного досвіду, а також правових основ діяльності НАТО, дослідники обґрунтовують її важливість для підтримання безпеки та стабільності. У приєднанні України до НАТО дослідники вбачають запоруку її захисту від різноманітних викликів та загроз національній безпеці. Однак, питання напрямків співробітництва України в управлінні сектором безпеки у юридичній літературі залишилось поза увагою науковців. Тому обрана тема даного дослідження є актуальною та має практичне значення, особливо під час реформування розвитку управління сектором безпеки.

Мета статті (постановка завдання): з'ясувати особливості розвитку та напрямки співробітництва України з європейськими та євроатлантичними безпековими структурами в контексті управління сектором безпеки.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року Україна стала повноцінним суб'єктом міжнародних відносин. І до 2001 року Україна не ставила питання про вступ до НАТО. В період з 1991–2014 рр. визначалась державна політика України, як така що має статус позаблокової держави. З 2014 року України взяла стратегічний курс на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур. До складу таких відносимо НАТО, Організацію Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Організацію з безпеки і співробітництва в Європі, Раду Європи, Західноєвропейський Союз, Організацію економічного співробітництва та розвитку, Європейський банк та ін. [9, с. 284]. Важливим є те, що в основі створення будь-якого об'єднання держав закладена ідентичність їхніх зовнішньополітичних цілей, або ж наявність спільної загрози. Організація Об'єднаних Націй (далі — ООН) є міжнародною організацією, головною метою якої є підтримка міжнародного миру і безпеки, тому з цією метою було підписано Північноатлантичний договір, чим фактично створено НАТО [10, с. 299]. НАТО є надзвичайно потужною політико-військовою орга-

нізацією, яка об'єднує найбільш розвинуті країни світу та забезпечує кожній з них захист і національну безпеку. Посткомуністичні держави, які приєдналися до Альянсу, суттєво посилили систему національної безпеки та зменшили витрати на розвиток військово-оборонного сектору [11, с. 71].

Організація Північноатлантичного договору, чи Північноатлантичний альянс або НАТО (англ. *North Atlantic Treaty Organization — NATO*) — це міжнародна міжурядова організація, військово-політичний союз 30 держав Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 р. [12, с. 225]. Фактично НАТО — це міжурядова організація, політико-безпековий союз, об'єднаний спільною системою цінностей, до яких належать, свобода, верховенство права, вирішення суперечок мирним шляхом і ринкова економіка [13, с. 76]. У преамбулі Договору підкреслюється, що його учасники об'єднують свої зусилля для здійснення колективної оборони та підтримання миру і безпеки у відповідності до Статуту ООН, що є основоположним при формулюванні цілей і завдань організації, декларується, що договірні сторони підтверджують свою відданість цілям і принципам цієї організації та своє бажання жити в мирі з усіма народами і урядами. Другою метою проголошена рішучість сторін захищати свободу, спільну спадщину і цивілізацію своїх народів, засновану на принципах демократії, свободи особистості та законності. Третя мета Договору полягає в об'єднанні зусиль з метою створення колективної безпеки та збереження миру [14].

Важливим напрямком співробітництва України з ЄС є безпекова сфера, відповідно до підписаної у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Ці зобов'язання визначають ст. ст. 7–13 Угоди, які зосереджені на питаннях недопущення конфліктів та антикризового управління, регіональної стабільності, роззброєння, нерозповсюдження, контролю над озброєннями та експортом зброї, а також боротьби з тероризмом. Співпраця у сфері безпеки передбачена Розділом III «Юстиція, свобода та безпека» цієї Угоди. [15]. Крім того, Україна є учасником ініціативи «Східного партнерства ЄС». В цій програмі передбачається досягнення прогресу у протистоянні організованій злочинності, нелегальній торгівлі зброєю, кіберзлочинності, тероризму, а також стосовно участі в операціях, підрозділах та тренувальних ініціативах Спільної безпекової та оборонної політики ЄС [16].

Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року визначає розмежування повноважень державних органів у сферах

національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони і запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. Також, згідно положень ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України», серед фундаментальних національних інтересів України є: інтеграція України в європейський безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [17]. Крім того, відповідно до чинного законодавства України, сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки (ст. 12) [17].

А одним із основних завдань Стратегії національної безпеки України є утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [18]. Інтеграція України до структур НАТО має важливе значення для забезпечення національної безпеки й оборони нашої держави, особливо в умовах сучасної ситуації на Сході України. Тимчасова окупація РФ частини території України — АРК, міста Севастополя, розпалювання Росією конфлікту у східних регіонах України та руйнування системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права зумовили прийняття нової редакції Воєнної доктрини України від 02.09.2015 р. [19].

Важливо відмітити, що до основних завдань нині діючої Концепції розвитку сектору безпеки і оборони віднесено участь у забезпеченні міжнародної стабільності та безпеки. В Концепції проголошено, що Україна виходить з того, що розвиток і зміцнення ЄС та НАТО поглиблюють загальноєвропейську та міжнародну безпеку в усіх її вимірах та вимагають проведення відповідних демократичних перетворень національних безпекових інституцій в нашої країні. В Україні у секторі безпеки планується реалізувати комплекс завдань, які полягають у: 1) запровадженні керівництва сектором безпеки і оборони на основі прийнятих у державах — членах ЄС та НАТО принципів і стандартів; 2) упровадженні ефективною уніфікованою

системи планування та управління ресурсами з використанням сучасних європейських та євроатлантичних підходів; 3) зміцненні взаємодії з партнерськими спецслужбами держав — членів НАТО, зокрема вжитті конкретних заходів взаємної довіри [20].

НАТО посідає провідне місце у структурі європейської та євроатлантичної системи безпеки. У України із НАТО встановлені відносини «особливого партнерства». Ці відносини дозволили нашій країні у секторі безпеки проведення ряду реформ. Починаючи з 2014 року, були розроблені основні принципи співпраці НАТО з країнами-партнерами. Вони ґрунтуються: 1) на спільній безпеці, 2) повазі суверенітету, 3) загальній згоді, 4) спільних консультаціях в межах форумів різних рівнів: Північноатлантичної ради, політичного комітету, регіональних експертних і спеціальних робочих груп, консультативних груп [21, с. 215].

Важлива співпраця України у секторі безпеки з НАТО, включаючи ті організації чи програми, які утворюються відповідно до угоди між Україною та Альянсом. Так, у програмі «Партнерство заради миру» проголошено, що таке Партнерство започатковується як вираз спільної переконаності у тому, що стабільність і безпека в Євро-Атлантичному регіоні може бути досягнута лише шляхом співробітництва і спільних дій. Захист та підтримка основних свобод і прав людини, забезпечення свободи, справедливості і миру шляхом демократії є загальними цінностями, які мають основоположне значення для Партнерства [22].

У положеннях «Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО» підтверджуються такі зобов'язання, як: 1) безпека всіх держав у регіоні ОБСЄ є неподільною, що жодна країна не може будувати свою безпеку за рахунок безпеки іншої країни; 2) утримуватися від загрози силою або використання сили проти будь-якої держави будь-яким чином; 3) визнавати невід'ємне право всіх держав вільно обирати та застосовувати власні засоби забезпечення безпеки, а також право свободи вибору або зміни своїх засобів забезпечення безпеки; 4) поважати суверенітет, територіальну цілісність та політичну незалежність всіх інших держав, непорушність кордонів та розвиток добросусідських відносин; 5) визнавати верховенство права, зміцнювати демократію, політичний плюралізм та ринкову економіку; 6) визнавати права людини та права осіб, що належать до національних меншин; 7) запобігати конфліктам та врегульовувати спори мирними засобами у відповідності до принципів ООН та ОБСЄ [23]. Отже, Україна, підписуючи Хартію, підтвердила свою рішучість провести радикальні реформи, змінити державне управління у секторі безпеки. Наша країна підтверджує свою рішучість продовжувати військову

реформу, зміцнювати демократичний та цивільний контроль над збройними силами та підвищувати їхню оперативно-технічну сумісність зі збройними силами НАТО та країн-партнерів. Україна підтримує адаптацію до реалій євроатлантичної безпеки, що змінюються, та її роль у співпраці з іншими міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ, Європейський Союз, Рада Європи і Західноєвропейський Союз, у сприянні зміцненню євроатлантичної безпеки [23]. Співробітництво в галузі цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій та готовності до катастроф є ключовою складовою «Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО».

У 2009 році було підписано Декларацію про доповнення до Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною (підписаної 9 липня 1997 року), в якій підтверджено поглиблення постійного політичного діалогу та співробітництва між НАТО та Україною на всіх необхідних рівнях; сприянні зусиллям України, спрямованим на продовження політичних, економічних та оборонних реформ у контексті її євроатлантичних прагнень, метою яких є членство в НАТО, концентруючи увагу на ключових демократичних та інституційних перетвореннях [24].

В контексті розвитку та реформування управління сектором безпеки, можна виділити мету співробітництва України та НАТО так: сприяння трансформації та розвитку сектору безпеки України для виконання властивих йому завдань як в інтересах держави, так і в інтересах забезпечення регіональної і глобальної стабільності і безпеки. І основними напрямками, враховуючи також і сектор оборони, є: 1) політичний (здійснюється Президентом України, МЗС, РНБОУ); 2) воєнно-політичний (організується Міноборони України, Апаратом РНБОУ та іншими причетними органами державної влади України); 3) військовий (ГШ ЗСУ, визначені структури сектору безпеки України); оборонно-технічний (МОУ, суб'єкти державного сектору економіки, які беруть участь в реалізації оборонно-технічної політики) [25].

Запроваджено Річні національні програми під егідою Комісії «Україна — НАТО», де представлені окремі аспекти розвитку управління сектором безпеки. Так, основна частина річної національної програми містить такі розділи: (1) політичні та економічні питання; (2) оборонні та військові питання; (3) ресурсні питання; (4) питання безпеки; (5) правові питання. Наприклад, Річна національна програма під егідою Комісії «Україна — НАТО» є програмою стратегічних реформ та інших заходів, необхідних для забезпечення ефективної, цілеспрямованої та системної підготовки України до членства в НАТО [26].

Пріоритетними цілями співпраці України з ОБСЄ у процесі управління системою європейської безпеки та стабільності є: (а) зміцнення потенціалу ОБСЄ як платформи для політичного діалогу та інструменту раннього попередження конфліктів, врегулювання кризових та конфліктних ситуацій; (b) постконфліктне відновлення; (с) пошук моделей мирного врегулювання регіональних конфліктів (Придністровського, Грузинського, Нагірно-Карабахського тощо) та забезпечення посередницької ролі ОБСЄ; (d) посилення потенціалу ОБСЄ у боротьбі з транснаціональними викликами та загрозами європейській та світовій безпеці (боротьба з проявами тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, протидія загрозам, що надходять з кіберпростору); (e) удосконалення польових операцій ОБСЄ, зміцнення аналітичного потенціалу Організації, забезпечення дотримання принципу географічної рівності у кадровій політиці; (f) подальша розбудова та зміцнення в рамках ОБСЄ діалогу з питань енергетичної безпеки. Прикладом можна назвати, це коли 24 липня 2014 р. держави-учасниці ухвалили рішення про започаткування Місії спостерігачів ОБСЄ на російських пунктах пропуску «Гуково» та «Донецьк». 20 спостерігачів здійснюють почерговий моніторинг на цих пропускних пунктах [27].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Враховуючи європейський та євроатлантичний курс зовнішньої політики нашої держави та активізацію підтримки з боку країн-членів НАТО та ЄС, співпраця з цими безпековими структурами є одним із пріоритетних напрямків розвитку держави. Україна, як член ООН і ОБСЄ, приєдналася практично до усіх міжнародно-правових документів з питань безпеки системи ООН та ОБСЄ. Наша країна розвиває євроатлантичне співробітництво в секторі безпеки, виконуючи положення програми «Партнерство заради миру», «Хартії про особливе партнерство Україна — НАТО», «Організації Північно-атлантичного договору». З 2014 року Україна впровадила реалізацію щорічних Національних програм співробітництва під егідою Комісії «Україна — НАТО». Держава Україна бере участь у миротворчій діяльності у міжнародних структурах сектору безпеки. Наша країна активно розвиває правові та організаційні механізми співробітництва з НАТО та ООН і ОБСЄ, оскільки це може стати одним із найбільш дієвих механізмів захисту національної безпеки. Важливе значення у забезпечення євроатлантичного інтеграційного курсу України в контексті управління сектору безпеки є удосконалення нормативно-правової бази, організаційно-правових аспектів їх діяльності.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141
2. Співробітництво України з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» (інформаційна довідка) // Наука і оборона. 1998. № 4. С. 23–32.
3. Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 р. К.: Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, 2019. 40 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/AA_report-UA.pdf (дата звернення: 27.04.2020).
4. Губський Б. Євроатлантична інтеграція України. К.: ЛОГОС, 2003. 328 с.
5. Ліпкевич С. Я. Правові аспекти співробітництва України з НАТО. URL: http://vlp.com.ua/files/28_5.pdf (дата звернення: 27.04.2020).
6. Бурдяк В. Мороз І. Перспективи співробітництва «Україна — НАТО» і роль у ньому польського фактора // Політичний менеджмент. 2008. № 3. С. 3(30). С. 165–174.
7. Корсак К. Політичні взаємовідносини України і Чехії в НАТО. URL: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/009-06.pdf> (дата звернення: 27.04.2020).
8. Александров О. С. Україна — НАТО: нові умови та реалії співробітництва: аналіт. доп. / О. С. Александров; упорядн. В. М. Бегма, Н. Г. Діденко, О. О. Резнікова; за заг. ред. О. В. Литвиненка. К.: НІСД, 2011. 56 с.
9. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: навч. посібн. / В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, Ю. П. Сурмін та ін.; За заг. ред В. П. Горбуліна. К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. С. 284.
10. Міжнародне право: підручник / Л. Д. Тимченко, В. П. Кононенко. К.: «Знання», 2012. 631 с.
11. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива: моногр. / За заг. ред. О. І. Соскіна. К.: Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2007. 336 с.
12. Мартинов А. Ю. Північноатлантичний альянс / Енциклопедія історії України: у 10 т. // Інститут історії України НАН України. К.: «Наук. думка», 2011. Т. 8. С. 225.
13. Міжнародні організації: навч. посіб. Мокий А. І., Яхно, Т. П., Бабець І. Г. К.: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
14. Північноатлантичний договір від 04.04.1949 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_008 (дата звернення 23.04.2020).
15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 26.04.2020).
16. Порівняльний аналіз «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 р.» з положеннями Угоди про асоціацію: якою є додана вартість для відносин Україна-ЄС?» / За ред. Ю. Вдовенка. 2018. К.: Громадська синергія. 43 с. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Web_ua_AAЕap_eliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf (дата звернення 27.04.2020).
17. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 26.04.2020).
19. Воєнна доктрина України. Указ Президента України від 24.09. 2015 р. № 555/2015. URL: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443 (дата звернення 26.04.2020).
20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4.03.2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» // Указ Президента України від 14.03. 2016 року № 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n2> (дата звернення 26.04.2020).
21. НАТО: історія, структура, діяльність, перспективи: навч. посібник / Федонюк С. В., Лажнік В. Й., Моренчук А. А., Романюк Н. І. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. у-ту ім. Лесі Українки, 2008. 258 с.
22. Партнерство заради миру Рамковий документ: міжнародний документ від 08.02.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001(дата звернення 23.04.2020).
23. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (дата звернення 23.04.2020).
24. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, 9.07. 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021 (дата звернення 27.04.2020).
25. Міністерство закордонних справ України. Офіційний сайт. Україна та НАТО. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato> (дата звернення 25.04.2020).

26. Про річні національні програми під егідою Комісії Україна — НАТО: Указ Президента України від 2.10.2018 р. № 298. URL: <https://www.president.gov.ua/> (дата звернення 27.04.2020).

27. Участь України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ): URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi> (дата звернення 24.04.2020).

References

1. Konstytucja Ukrainy vid 28.06.1996 r. 254k/96-VR // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 1996. 30. St. 141.
2. Spivrobitnytstvo Ukrainy z NATO v ramkakh prohramy «Partnerstvo zarady myru» (informacijna dovidka). Nauka i oborona. 1998. # 4. S. 23–32.
3. Zvit pro vykonannya Ughody pro Asociaciju mizh Ukrainoju ta Jevropejskym Sojuzom u 2018 r. K.: Urjadovyj ofis koordynaciji jevropejskoji ta jevroatlantychnoji integraciji, 2019. 40 s. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEI/AA_report-UA.pdf (data zvernennja: 27.04.2020).
4. Ghubsjkyj B. Jevroatlantychna integracija Ukrainy. K.: LOGhOS, 2003. 328 s.
5. Lipkevych S. Ja. Pravovi aspekty spivrobitnytstva Ukrainy z NATO. URL: http://vlp.com.ua/files/28_5.pdf (data zvernennja: 27.04.2020).
6. Burdjak V. Moroz I. Perspektyvy spivrobitnytstva «Ukraina — NATO» i rolj u njomu poljsjkocho faktora. Politychnyj menedzhment. 2008. # 3. S. 3(30). S. 165–174.
7. Korsak K. Politychni vzajemovidnosyny Ukrainy i Chekhiji v NATO. URL: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/009-06.pdf> (data zvernennja: 27.04.2020).
8. Aleksandrov O. S. Ukraina — NATO: novi umovy ta realiji spivrobitnytstva: analit. dop. / O. S. Aleksandrov; uporjadn. V. M. Beghma, N. Gh. Didenko, O. O. Reznikova; za zagh. red. O. V. Lytvynenka. K.: NISD, 2011. 56 s.
9. Osnovy jevropejskoji ta jevroatlantychnoji integraciji Ukrainy: navch. posibn. / V. V. Ghovorukha, V. Gh. Buljba, Ju. P. Surmin ta in.; Za zagh. red V. P. Ghorbulina. K.: DP «NVC «Jevroatlantykinform», 2006. S. 284.
10. Mizhnarodne pravo: pidruchnyk / L. D. Tymchenko, V. P. Kononenko. K.: «Znannja», 2012. 631 s.
11. Partnerstvo zarady bezpeky: dosvid krajin NATO ta ukrajinsjka perspektyva: monoghr. / Za zagh. red. O. I. Soskina. K.: Vyd-vo «Instytut transformaciji suspiljstva», 2007. 336 s.
12. Martynov A. Ju. Pivnichnoatlantychnyj aljans / Encyklopedija istoriji Ukrainy: u 10 t. // Instytut istoriji Ukrainy NAN Ukrainy. K.: «Nauk. dumka», 2011. T. 8. S. 225.
13. Mizhnarodni orghanizaciji: navch. posib. Mokij A. I., Jakhno, T. P., Babecj I. Gh. K.: Centr uchbovoji literatury, 2011. 280 s.
14. Pivnichnoatlantychnyj doghovir vid 04.04.1949 r. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950_008 (data zvernennja 23.04.2020).
15. Ughoda pro asociaciju mizh Ukrainoju, z odniji storony, ta Jevropejskym Sojuzom, Jevropejskym spivtovarystvom z atomnoji energiji i jikhnyimi derzhavami-chlenami, z inshoji storony. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (data zvernennja 26.04.2020).
16. Porivnjalnyj analiz «20 ochikuvanykh dosjaghnennj Skhidnocho partnerstva do 2020 r.» z polozhennjami Ughody pro asociaciju: jakoju je dodana vartistj dlja vidnosyn Ukraina-JeS? / Za red. Ju. Vdovenka. 2018. K.: Ghromadsjka synerghija. 43 s. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Web_ua_AAEap-eliverables_civic_synergy_ua_2018.pdf (data zvernennja 27.04.2020).
17. Pro nacionaljnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 # 2469-VIII. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2018. # 31. St. 241.
18. Pro rishennja Rady nacionaljnoji bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnja 2015 roku «Pro Strateghiju nacionaljnoji bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnja 2015 roku # 287/2015. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (data zvernennja 26.04.2020).
19. Vojenna doktryna Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.09. 2015 r. #555/2015. URL: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443 (data zvernennja 26.04.2020).
20. Pro rishennja Rady nacionaljnoji bezpeky i oborony Ukrainy vid 4.03.2016 r. «Pro Koncepciju rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy» // Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.03. 2016 roku # 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#n2> (data zvernennja 26.04.2020).
21. NATO: istorija, struktura, dijalnistj, perspektyvy: navch. posibnyk / Fedonjuk S. V., Lazhnik V. J., Morenchuk A. A., Romanjuk N. I. Lucjk: RVV «Vezha» Volyn. nacion. u-tu im. Lesi Ukrainky, 2008. 258 s.
22. Partnerstvo zarady myru Ramkovyj dokument: mizhnarodnyj dokument vid 08.02.1994 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001(data zvernennja 23.04.2020).

23. Khartija pro osoblyve partnerstvo mizh Ukrajinou ta Orghanizacijoje Pivnichno-Atlantychnogho doghovoru. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (data zvernennja 23.04.2020).

24. Deklaracija pro dopovnennja Khartiji pro osoblyve partnerstvo mizh Orghanizacijoje Pivnichno-Atlantychnogho doghovoru ta Ukrajinou, pidpysanoji 9 lypnja 1997 roku: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021 (data zvernennja 27.04.2020).

25. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. Oficijnyj sajt. Ukrajina ta NATO. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato> (data zvernennja 25.04.2020).

26. Pro richni nacionaljni prohramy pid eghidoju Komisiji Ukrajina — NATO: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 2.10.2018 r. #298. URL: <https://www.president.gov.ua/> (data zvernennja 27.04.2020).

27. Uchastj Ukrainy v Orghanizaciji z bezpeky ta spivrobitnytstva v Jevropi (OBSJe): URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnytstva-v-jevropi> (data zvernennja 24.04.2020).

Доценко Олександр Сергійович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Національна академія внутрішніх справ

Доценко Александр Сергеевич
кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры публичного управления и администрирования
Национальная академия внутренних дел

Dotsenko Oleksandr
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor of Public Management and Administration
National Academy of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5871

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ З ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ИЗ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В УКРАИНЕ

ENSURING INTERACTION WITH THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME IN UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто окремі проблеми забезпечення взаємодії з протидії організованих злочинності в Україні. Враховуючи, що поняття «взаємодія» використовується у різних галузях науки, але однозначного розуміння щодо його змісту немає, у статті розглянуто філософське, військове, управлінське, кібернетичне, кримінально-процесуальне, криміналістичне і оперативно-розшукове значення «взаємодії».

Визначено окремі причини неналежної взаємодії з протидії організованих злочинності.

Зазначено, що на законодавчому рівні – Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» визначено багато суб'єктів, які приймають участь у протидії організованих злочинності, але не визначено суб'єкта, який би ніс відповідальність за організацію протидії і стан організованої злочинності. Наявні суб'єкти у великій мірі дублюють один одного, що вимагає вжиття заходів з розмежування їх компетенції і забезпечення між ними чіткої взаємодії.

Визначено ознаки, на яких повинна базуватися взаємодія з протидії організованих злочинності.

Наведено власне визначення «взаємодії» під якою розуміється діяльність двох і більше взаємодіючих суб'єктів, які відповідно до нормативно-правових актів (компетенції і повноважень), як правило на добровільній основі, взаємно доповнюючи один одного, використовуючи наявні у їх розпорядженні сили і засоби, створюють умови або проводять узгоджені заходи для успішного функціонування всієї системи в цілому або вирішення нею окремо визначених завдань.

Підкреслено, що сьогодні, частіше за все, взаємодія відбувається по конкретним кримінальним провадженням між працівниками досудового розслідування і оперативними підрозділами. Така взаємодія сьогодні є найбільш урегульованою нормативно-правовими актами.

Розглянуто форми взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю з іншими державними органами.

Зроблено висновок, що протидія цьому явищу потребує особливої уваги усіх органів державної влади, місцевого самоврядування, а не лише правоохоронних органів. Взаємодія суб'єктів протидії організованим злочинностям повинна відбуватися на загальнодержавному рівні, а не тільки на відомчому чи з органами прокуратури у процесі здійснення процесуального керівництва та нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю.

Відсутність належної взаємодії на загальнодержавному рівні усіх суб'єктів протидії організованим злочинностям доводить необхідність підготовки та прийняття концепції з протидії організованим злочинностям.

Ключові слова: взаємодія, протидія організованим злочинностям, суб'єкти протидії.

Аннотация. В статье рассмотрены отдельные проблемы обеспечения взаимодействия по противодействию организованной преступности в Украине. Учитывая, что понятие «взаимодействие» используется в различных областях науки, но однозначного понимания относительно его смысла нет, в статье рассмотрены философское, военное, управленческое, кибернетическое, уголовно-процессуальное, криминалистическое и оперативно-розыскное значение «взаимодействия».

Определены отдельные причины ненадлежащего взаимодействия по противодействию организованной преступности.

Отмечено, что на законодательном уровне – Законе Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью» определено многие субъекты, участвующие в противодействии организованной преступности, но не определен субъект, который бы нес ответственность за организацию противодействия и состояние организованной преступности. Имеющиеся субъекты в большой степени дублируют друг друга, что требует принятия мер по разграничению их компетенции и обеспечения между ними четкого взаимодействия.

Определены признаки, на которых должна базироваться взаимодействие по противодействию организованной преступности.

Приведены собственное определение «взаимодействия» под которой понимается деятельность двух и более взаимодействующих субъектов, в соответствии с нормативно-правовых актов (компетенции и полномочий), как правило, на добровольной основе, взаимно дополняя друг друга, используя имеющиеся в их распоряжении силы и средства, создают условия или проводят согласованные меры для успешного функционирования всей системы в целом или решения ею отдельно определенных задач.

Подчеркнуто, что сегодня, чаще всего, взаимодействие происходит по конкретным уголовным производством между работниками досудебного расследования и оперативными подразделениями. Такое взаимодействие сегодня является наиболее урегулированной нормативно-правовыми актами.

Рассмотрены формы взаимодействия специальных подразделений по борьбе с организованной преступностью с другими государственными органами.

Сделан вывод, что противодействие этому явлению требует особого внимания всех органов государственной власти, местного самоуправления, а не только правоохранных органов. Взаимодействие субъектов противодействия организованной преступности должна происходить на общегосударственном уровне, а не только на ведомственном или с органами прокуратуры в процессе осуществления процессуального руководства и надзора за оперативно-розыскной деятельностью.

Отсутствие должного взаимодействия на общегосударственном уровне всех субъектов противодействия организованной преступности доказывает необходимость подготовки и принятия концепции по противодействию организованной преступности.

Ключевые слова: взаимодействие, противодействие организованной преступности, субъекты противодействия.

Summary. The article deals with some problems of interaction with the fight against organized crime in Ukraine. Given that the concept of «interaction» is used in various fields of science, but there is no clear understanding of its content, the article deals with the philosophical, military, managerial, cybernetic, criminal-procedural, criminalistic and operational-investigative meaning of «interaction».

Specific causes of maladministration in combating organized crime have been identified.

It is noted that at the legislative level – the Law of Ukraine «On the Organizational and Legal Basis of Combating Organized Crime» identified many actors involved in the fight against organized crime, but did not identify the entity that would be responsible for the organization of counteraction and the state of organized crime. Existing entities largely duplicate each other, which requires measures to be taken to differentiate between their competence and to ensure clear interaction between them.

The signs on which interaction with the fight against organized crime should be based.

The own definition of «interaction» is understood, which refers to the activities of two or more interacting entities, which, as a rule, are, on a voluntary basis, complementary to one another, using the powers available to them, in accordance with regulations and the means that create the conditions or undertake concerted action for the successful functioning of the whole system as a whole or for the solution of its specific tasks.

It is emphasized that today, most often, the interaction takes place on specific criminal proceedings between pre-trial investigators and operational units. Such interaction today is the most regulated legal act.

Forms of interaction of special units for combating organized crime with other state bodies are considered.

It is concluded that counteraction to this phenomenon requires special attention of all public authorities, local self-government, and not only law enforcement agencies. The interaction of the subjects of combating organized crime should take place at the national level, and not only at the departmental or with the prosecutor's office in the process of conducting procedural guidance and oversight of operational and search activities.

The lack of proper national-level interaction of all actors in the fight against organized crime demonstrates the need to prepare and adopt a concept on combating organized crime.

Key words: *interaction, counteraction to organized crime, subjects of counteraction.*

Постановка проблеми. Необхідність взаємодії будь-якого елементу системи суб'єктів протидії організованим злочинності між собою та з іншими суб'єктами часто виникає тоді, коли вони мають різні можливості застосування сил і засобів з метою досягнення спільної цілі і виконання завдання по протидії організованим злочинності. Але, якщо зміст і характер внутрішньої взаємодії більш-менш зрозумілі, і епізодично урегульовані нормативно-правовими актами, то взаємодія, що здійснюється за межами системи, різко відрізняється і поки що недостатньо досліджена.

Стан дослідження. У юридичній літературі взаємодії приділено певну увагу. Ці питання знайшли своє відображення у наукових працях: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, І. І. Басецького, Ю. П. Битяка, В. В. Богущького, І. П. Голосніченка, С. М. Гусарова, В. В. Зуя, Ю. Ф. Иванова, Л. В. Ковалю, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, Є. В. Курінного, В. І. Литвиненка, Д. Й. Никифорчука, О. П. Рябенко та ін.

Окремі питання щодо взаємодії суб'єктів протидії організованим злочинності знайшли своє відображення у наукових працях В. Л. Грохольського, О. О. Дульського, М. В. Корнієнка, О. М. Литвинова, Н. Є. Міняйла, Т. М. Міщенко, М. І. Мельника, Є. В. Невмержицького, Г. П. Пожидаєва, О. Ю. Шостко та ін. Але й досі, серед науковців і практиків немає єдиного підходу щодо здійснення взаємодії з протидії організованим злочинності, нормативно-правового регулювання цих питань та ін.

Метою статті є вивчення і аналіз стану забезпечення взаємодії з протидії організованим злочинності та надання рекомендацій по удосконаленню такої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Щодо поняття «взаємодія», то в науковій літературі цьому присвячено чимало праць, але однозначного розуміння щодо його змісту немає. У філософському енциклопедичному словнику «взаємодія» визначається як категорія-принцип, що відображає процеси впливу різних об'єк-

тів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміни стану, а також породження одного об'єкта іншим [1, с. 81]. У військовій термінології суть взаємодії розглядається як спільні за метою, завданням, місцем, часом і способом виконання дії для досягнення мети операції. Характерно, що у військовій науці взаємодія трактується як об'єднання в одне ціле процесів планування, прийняття рішення і ведення військових дій [2, с. 213]. З точки зору соціального управління, а також кібернетики, взаємодія — це одна з форм спрямованого впливу для досягнення конкретної мети, а також процесу обміну інформацією [2, с. 213]. У галузі кримінального процесу, криміналістики і оперативно-розшукової діяльності взаємодія слідчого і оперативного працівника визначається як погоджені щодо мети, місця і часу спільні процесуальні та оперативно-розшукові заходи (дії) [3, с. 13].

Багатоаспектність дослідження питань взаємодії створює ілюзію про начебто зрозумілість вирішення цих питань. Водночас, проблеми забезпечення взаємодії з протидії організованим злочинності протягом багатьох років залишаються не вирішеними. Про це свідчать як результати протидії організованим злочинності, так і матеріали рішень РНБО, МВС, Генеральної прокуратури та ін. Причин, на наш погляд, є декілька:

1. Недостатнє наукове дослідження і розробка методики забезпечення взаємодії з протидії організованим злочинності [2, с. 213].

2. Взаємодія тільки на рівні виконавців заходів з протидії організованим злочинності бажаного результату не принесла і не принесе. Сучасний стан організованої злочинності потребує комплексного підходу до вирішення цих питань: наукового обґрунтування вирішення цих питань; законодавчого закріплення форм і методів взаємодії суб'єктів протидії організованим злочинності як між собою, так і з іншими державними і не державними установами, організаціями, громадськістю тощо.

3. Організація діяльності з протидії організованим злочинності носить не конкретний характер і є надто

громіздкою. В Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [4] визначено багато суб'єктів, які приймають участь у протидії організованій злочинності, але немає жодного суб'єкта, який би ніс відповідальність за організацію такої протидії і стан організованої злочинності, як в цілому в державі, так і окремих її регіонах. Численні суб'єкти у великій мірі дублюють один одного. Такий стан справ вимагає вжиття низки заходів з розмежування компетенції суб'єктів протидії організованій злочинності і забезпечення між ними чіткої взаємодії, а не конкуренції, що має місце сьогодні.

Аналіз думок науковців щодо змісту взаємодії дає можливість виділити певні ознаки, на яких повинна базуватися взаємодія з протидії організованій злочинності: а) нормативно-правова регламентація такої взаємодії; б) участь двох та більше суб'єктів; в) спільна мета щодо протидії організованій злочинності; г) погодження дій взаємодіючих суб'єктів щодо мети отримання результатів під час взаємодії, а при необхідності: погодження часу, місця, характеру та інших питань з проведення заходів; д) забезпечення комплексного використання сил, засобів і методів для отримання позитивного результату.

Слід відмітити, що серед науковців є неоднозначні підходи щодо розуміння взаємодії. Але, на наш погляд, взаємодія — це діяльність двох і більше взаємодіючих суб'єктів, які відповідно до нормативно-правових актів (компетенції і повноважень), як правило на добровільній основі, взаємно доповнюючи один одного, використовуючи наявні у їх розпорядженні сили і засоби, створюють умови або проводять узгоджені заходи для успішного функціонування всієї системи в цілому або вирішення нею окремо визначених завдань. Сьогодні, частіше за все, така взаємодія відбувається по конкретним кримінальним провадженням між працівниками досудового розслідування і оперативними підрозділами. Така взаємодія сьогодні є найбільш урегульованою нормативно-правовими актами.

Відповідно до КПК України [5], головним суб'єктом взаємодії з оперативними підрозділами під час досудового розслідування відносно організованих злочинних груп виступає слідчий, який відповідно до підп. 3 п. 2 ст. 40 КПК України має право доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

Особливості організації взаємодії при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій визначено також в главі XIII Інструкції

з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575 [6].

Посадова особа органу, підрозділу поліції, до функціональних обов'язків якої відповідно до вимог ч. 2 ст. 16 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» входить здійснення взаємодії у питаннях боротьби з організованою злочинністю: 1) є відповідальною за своєчасний обмін інформацією між оперативним підрозділом і слідчим, який здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених ОЗУ, про наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню; 2) запроваджує дієву систему контролю, яка дасть змогу оцінити об'єктивність обліку ОЗУ, відслідковувати стан виявлення та знешкодження кожної такої групи чи організації з часу отримання первинної інформації про її діяльність до направлення матеріалів кримінального провадження щодо їх організаторів та учасників до суду та прийняття судом остаточного рішення.

Керівники органів та підрозділів поліції і органів досудового розслідування є відповідальними за належну організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції в запобіганні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень [6].

У розділі 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [4] передбачено взаємодію спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю та інших державних органів. Але слід відмітити, що до спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю сьогодні відносяться тільки спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ. Тому можна сказати, що цим законом передбачено взаємодію спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ та інших державних органів, що звичайно не вирішує наявних проблем у цьому напрямі.

Статтею 16 зазначеного Закону передбачена взаємодія органів прокуратури, Національної поліції, СБУ у питаннях боротьби з організованою злочинністю, а саме:

1. З метою забезпечення взаємодії органів прокуратури, Національної поліції і СБУ у штатних розписах центральних апаратів зазначених органів

передбачаються посади осіб, до функціональних обов'язків яких входить здійснення взаємодії у питаннях боротьби з організованою злочинністю.

2. В Автономній Республіці Крим, областях і містах, у відповідних органах прокуратури, Національної поліції і СБУ функції щодо забезпечення взаємодії покладаються на прокурорів, які здійснюють нагляд за виконанням законів спеціальними підрозділами Служби безпеки України по боротьбі з організованою злочинністю, на керівників спеціальних підрозділів та відповідальних працівників територіальних органів прокуратури, Національної поліції та Служби безпеки України.

3. Обмін оперативною інформацією між спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю СБУ та підрозділами органів Національної поліції щодо спільних заходів здійснюється за письмовим розпорядженням керівників відповідних підрозділів.

4. Умови і порядок обміну інформацією між спеціальними підрозділами СБУ та підрозділами органів Національної поліції регулюються спільними нормативними актами МВС України і СБУ.

5. Передача оперативної інформації спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю територіальним органам Національної поліції і СБУ допускається тільки за згодою і за письмовим розпорядженням керівника відповідного спеціального підрозділу.

6. Територіальні органи Національної поліції і СБУ (у межах відомств) зобов'язані передавати відповідним спеціальним підрозділам оперативну інформацію, документи та інші матеріали, пов'язані з організованою злочинністю, а також кримінальні провадження через відповідного прокурора на письмову вимогу спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю.

Керівники територіальних органів Національної поліції, СБУ забезпечують взаємодію із спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю і сприяють виконанню поставлених перед спеціальними підрозділами завдань [4].

Взаємодія спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю СБУ з іншими державними органами передбачає:

1. У сфері боротьби з організованою злочинністю Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України взаємодіє з підрозділами органів Національної поліції, Національним банком України, Міністерством фінансів України, Міністерством зовнішніх економічних зв'язків України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування

та реалізує державну податкову і митну політику, Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону України та іншими міністерствами і відомствами.

2. Для забезпечення взаємодії за рахунок штатної чисельності Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України або в межах установленної чисельності апарату міністерств, інших центральних органів виконавчої влади за поданням керівника Головного управління Служби безпеки України можуть вводитися посади помічників керівників відповідних міністерств, інших центральних органів виконавчої влади з питань взаємодії в боротьбі з організованою злочинністю.

3. Посади, зазначені у пункті 2 цієї статті, комплектуються, як правило, з числа співробітників Служби безпеки України, які мають досвід відповідної роботи. Призначення на посаду і звільнення з неї проводиться керівниками зазначених міністерств, інших центральних органів виконавчої влади за погодженням з керівником Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України (ст. 17) [4].

Державні органи: Національний банк України, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, Державна податкова служба, Державна контрольно-ревізійна служба, митні органи України, а також інші державні органи, що мають право контролю за дотриманням організаціями і громадянами законодавства України, з метою боротьби з організованою злочинністю зобов'язані: а) під час здійснення у межах своєї компетенції контрольних функцій з'ясовувати неправомірні дії організацій і громадян, що можуть свідчити про злочинну діяльність або створювати умови для такої діяльності; б) передавати відповідним спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю одержувані при здійсненні контрольних функцій і аналізі інформації, що надходить, відомості, що можуть свідчити про організовану злочинну діяльність та використовуватися для виявлення, припинення і попередження такої діяльності; в) за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю проводити у межах своєї компетенції ревізії, перевірки та інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства України організаціями і громадянами; г) розробляти пропозиції щодо вдосконалення законодавства, спрямовані на усунення умов, що сприяють злочинній діяльності; д) здійснювати інші заходи, передбачені цим Законом та іншими актами законодавства (ст. 18) [4].

Органи доходів і зборів зобов'язані: а) забезпечувати виявлення порушень законодавства про податки, збори, платежі та негайно повідомляти про це відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю; б) за дорученням спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю проводити перевірку своєчасності надання і достовірності документів, пов'язаних з обчисленням сум платежів до бюджету, одержувати документи про платежі, що підлягають оплаті, та ті, що фактично надійшли в бюджет, здійснювати з цією метою входження в інформаційну систему, зв'язану з підприємництвом; в) негайно повідомляти про всі випадки перереєстрації підприємства у зв'язку із зміною власника спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю; г) надавати необхідну допомогу при проведенні оперативно-розшукових заходів у зоні митного контролю; ґ) за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю проводити перевірку законності дій організацій і громадян, пов'язаних з переміщенням предметів і речовин через митний кордон, та здійснювати спільно з Національним банком України комплексний контроль за їх валютними операціями; д) за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю забезпечувати контрольовані поставки наркотичних і психотропних засобів, а також зброї та інших предметів, що використовуються організованими злочинними групами й угрупованнями з метою контрабанди (ст. 18) [4].

Національний банк України з метою реалізації державної політики в сфері боротьби з організованою злочинністю зобов'язаний: а) забезпечувати виявлення порушень законодавства з боку комерційних банків та інших підконтрольних Національному банку України підприємств, установ, організацій, які створюють умови для організованої злочинної діяльності, і притягнення винних до відповідальності; б) встановлювати обсяги і форми звітності, яка подається Національному банку України, необхідні для виявлення організованої злочинної діяльності та умов, що їй сприяють; г) попередньо інформувати спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю про великомасштабні операції фізичних осіб (у розмірі понад сто мінімальних заробітних плат) чи юридичних осіб (у розмірі понад п'ять тисяч мінімальних заробітних плат), здійснені одноразово або протягом 30 діб; д) за рішенням слідчого судді, суду припиняти фінансування та операції з рахунків клієнтів (ст. 18) [4].

Державна прикордонна служба України сприяє спеціальним підрозділам СБУ і підрозділам органів

Національної поліції у виявленні, припиненні та попередженні організованої злочинної діяльності, затриманні та притягненні до відповідальності її учасників. З цією метою ДПС України за дорученням спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю СБУ та підрозділів органів Національної поліції та за наявності підстав, передбачених законами України, зобов'язана: а) проводити перевірку і тимчасове вилучення документів у конкретних осіб, які прямують через державний кордон України; б) не пропускати окремих осіб через державний кордон, здійснювати їх затримання в порядку, встановленому законом; в) оглядати конкретні транспортні засоби і майно, що прямують через державний кордон України, і вилучати виявлені при цьому предмети та речовини, заборонені до вивезення і ввезення в Україну, та предмети контрабанди; г) здійснювати дії щодо контролю і затримання українських та іноземних невійськових суден (ст. 18) [4].

У ч. 1 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7] також визначено, що органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності, що безумовно має пряме відношення до протидії організованим злочинностям.

Висновки. Враховуючи високий рівень суспільної небезпеки організованої злочинності, протидія цьому явищу потребує особливої уваги усіх органів державної влади, місцевого самоврядування, а не лише правоохоронних органів. Взаємодія суб'єктів протидії організованим злочинностям повинна відбуватися на загальнодержавному рівні, а не тільки на відомчому чи з органами прокуратури у процесі здійснення процесуального керівництва та нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю. Відсутність належної взаємодії на загальнодержавному рівні усіх суб'єктів протидії організованим злочинностям, включаючи й громадські формування та окремих громадян доводить необхідність підготовки та прийняття концепції з протидії організованим злочинностям, яка б охоплювала широке коло питань пов'язаних із протидією цьому явищу та передбачала б вироблення відповідної державної політики щодо впровадження комплексу адекватних адміністративно-правових, запобіжних та правоохоронних заходів протидії організованим злочинностям, а також визначення суб'єкта координації та удосконалення правового регулювання координації і взаємодії у цій сфері.

Література

1. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
2. Грохольський В.Л. Організаційно-правові засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю: монографія / за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 312 с.
3. Гевко В.В. Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Укр. акад. внутр. справ. Київ, 1996. 20 с.
4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України № 3341-XII від 30.06.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 358.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88 (із змінами).
6. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: затв. наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 р.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 22. Ст. 303 (із змінами).
8. Курило В.И., Самохин А.В. Коррупция как закономерный результат создания правовых предпосылок (условий) // Australian Journal of Education and Science. Sydney University Press. № 1(17), January-June, 2016. P. 280–288.

References

1. Filosofskij enciklopedicheskij slovar'. M.: Sovetskaya enciklopediya, 1983. 840 s.
2. Hrokholskyi V. L. Orhanizatsiino-pravovi zasady upravlinnia spetsialnymy pidrozdilamy MVS Ukrainy po borotbi z orhanizovanoi zlochynnistiu: monohrafiia / za zah. red. O. M. Bandurky. Kharkiv: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, 2003. 312 s.
3. Hevko V. V. Vykorystannia neprotsesualnoi informatsii pid chas dokazuvannia u stadii poperednoho rozsliduvannia: avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.09 / Ukr. akad. vnutr. sprav. Kyiv, 1996. 20 s.
4. Pro orhanizatsiino-pravovi osnovy borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu: Zakon Ukrainy № 3341-XII vid 30.06.1993 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 35. St. 358.
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. St. 88 (iz zminamy).
6. Instruktsiia z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyivlenni ta rozsliduvanni: zatv. nakazam MVS Ukrainy № 575 vid 07.07.2017 r.
7. Pro operativno-rozshukovu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18.02.1992 r. № 2135-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1992. № 22. St. 303 (iz zminamy).
8. Kurylo V. Y., Samokhyn A. V. Korruptsiya kak zakonomernyy rezultat sozdanyia pravovykh predposylok (uslovyi) // Australian Journal of Education and Science. Sydney University Press. № 1(17), January-June, 2016. P. 280–288.

Заботін Віталій Вікторович

кандидат юридичних наук, асистент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Заботин Виталий Викторович

кандидат юридических наук, ассистент

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Zabotin Vitalij

Candidate of Legal Sciences, Assistant

Yaroslav Mudryi National Law University

Гузій Аліна Андріївна

студентка

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гузий Алина Андреевна

студентка

Института подготовки кадров для органов юстиции Украины

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Huzii Alina

Student of the

Institute for the Training of Personnel for the Judiciary of Ukraine of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Пастух Олег Володимирович

студент

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Пастух Олег Владимирович

студент

Института подготовки кадров для органов юстиции Украины

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Pastukh Oleh

Student of the

Institute for the Training of Personnel for the Judiciary of Ukraine of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5885

**СУЧАСНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ
СЛУЖБИ У СВІТІ**

**СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
СЛУЖБЫ В МИРЕ**

**MODERN MODELS OF PUBLIC
SERVICE IN THE WORLD**

Анотація. У статті розглянуто різноманіття сучасних моделей державної служби у світі, їх види. Проаналізовано моделі, що притаманні для нашої держави — України, їх особливості та практичне значення. Варто зазначити, що на сьогодні у світі реалізується багато різних моделей публічної служби, дослідження яких може бути дуже корисним для України. Для того, щоб ефективно організувати роботу державних службовців в умовах реформування та демократизації публічного управління було враховано досвід ефективних моделей організації публічної служби в європейських країнах та можливості його адаптації у вітчизняну практику. Також було досліджено основні питання еволюції основних концепцій публічного управління, охарактеризовано особливості посад державної служби на основі критеріїв професійної компетентності, проведено порівняльний аналіз моделей публічної служби країн Євросоюзу. Теоретичною і методологічною основою дослідження була діалектична теорія пізнання і системний підхід до вивчення суспільних явищ і процесів, теоретичні положення вітчизняних та зарубіжних вчених з теми наукової роботи. Було проведено аналіз Закону України «Про державну службу» та сформульовані висновки щодо розгляду його як стартової платформи для формування європейської моделі публічної служби, надано практичні рекомендації щодо перспективних заходів запровадження досвіду публічної служби країн ЄС у вітчизняну практику. У свою чергу, дослідження існуючих у світі видів та моделей організації державної служби дає можливість визначити, який досвід, які з концепцій реформування та якою мірою можуть бути адаптовані на український ґрунт, а також дозволить краще зрозуміти логіку реформування вітчизняної моделі державної служби та визначити шляхи підвищення її ефективності. Аналіз останніх досліджень дає краще зрозуміти сутність та значення самого терміну «державний службовець» та особливостей їх статусу та інших понять, що часто використовуються при характеристиці державної служби.

Ключові слова: державний службовець, відкрита модель, закрита модель, принципи державної служби, система, класифікація, види державної служби, конкурсний іспит, мотивація, гарантії державних службовців, комплектування посад.

Аннотация. В статье рассмотрены многообразия современных моделей государственной службы в мире, их виды. Проанализированы модели, характерны для нашего государства — Украины, их особенности и практическое значение. Стоит отметить, что на сегодня в мире реализуется много различных моделей публичной службы, исследование которых могут быть очень полезным для Украины. Для того, чтобы эффективно организовать работу государственных служащих в условиях реформирования и демократизации публичного управления был учтен опыт эффективных моделей организации публичной службы в европейских странах и возможности его адаптации в отечественную практику. Также были исследованы основные вопросы эволюции основных концепций публичного управления, охарактеризованы особенности должностей государственной службы на основе критериев профессиональной компетентности, проведен сравнительный анализ моделей публичной службы стран Евросоюза. Теоретической и методологической основой исследования была диалектическая теория познания и системный подход к изучению общественных явлений и процессов, теоретические положения отечественных и зарубежных ученых по теме научной работы. Был проведен анализ Закона Украины «О государственной службе» и сформулированы выводы относительно рассмотрения его в качестве стартовой платформы для формирования европейской модели публичной службы, даны практические рекомендации по перспективным мероприятиям введения опыта публичной службы стран ЕС в отечественную практику. В свою очередь, исследование существующих в мире видов и моделей организации государственной службы дает возможность определить, опыт, которые из концепций реформирования и в какой степени могут быть адаптированы на украинскую почву, а также позволит лучше понять логику реформирования отечественной модели государственной службы и определить пути повышения ее эффективности. Анализ последних исследований дает лучше понять сущность и значение самого термина «государственный служащий» и особенностей их статуса и других понятий, которые часто используются при характеристике государственной службы.

Ключевые слова: государственный служащий, открытая модель, закрытая модель, принципы государственной службы, система, классификация, виды государственной службы, конкурсный экзамен, мотивация, гарантии государственных служащих, комплектования должностей.

Summary. The article examines the diversity of modern models of public service in the world, their types. The models specific to our state — Ukraine, their peculiarities and practical importance are analyzed. It is worth noting that today there are many different models of public service being implemented in the world, the research of which can be very useful for Ukraine. In order to effectively organize the work of civil servants in the conditions of reform and democratization of public administration, the experience of effective models of organization of public service in European countries and the possibility of its adaptation to national practice were taken into account. The main issues of evolution of the basic concepts of public administration were also investigated, the features of civil service positions were characterized on the basis of the criteria of professional competence, a comparative analysis of the models of public service in the EU countries was conducted. The theoretical and methodological

basis of the study was the dialectical theory of cognition and systematic approach to the study of social phenomena and processes, theoretical positions of domestic and foreign scientists on the topic of scientific work. The Law of Ukraine «On Civil Service» was analyzed and conclusions were drawn on considering it as a starting platform for the formation of the European model of public service, practical recommendations were given on perspective measures of introducing the experience of the public service of EU countries into national practice. In turn, the study of existing types and models of civil service organization in the world makes it possible to determine what experience, which of the reform concepts and to what extent can be adapted to the Ukrainian soil, as well as to better understand the logic of reforming the national civil service model and identify ways to improve its effectiveness. An analysis of recent research gives a better understanding of the nature and meaning of the term «civil servant» and the peculiarities of their status and other concepts that are often used in the characterization of public service.

Key words: civil servant, open model, closed model, principles of public service, system, classification, types of public service, competitive examination, motivation, guarantees of public servants, staffing.

Постановка проблеми. Державна служба більшості країн складалася протягом тривалого історичного розвитку. Кожне суспільство, зважаючи на соціальні характеристики, національну філософію, менталітет та ідеологію, вірування і традиції, виробляє власне розуміння функцій держави. У той же час, незважаючи на різноманіття держав, простежуються деякі подібні риси систем державної служби, що дає можливість обґрунтовувати їхні теоретичні моделі. Вітчизняне державотворення досі знаходиться в пошуці оптимальної моделі державної служби, тому дослідження різноманітності моделей дає можливість краще зрозуміти та визначити, який досвід більш кращий для нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені завжди займалися дослідженням проблем, що виникають у державній службі. Зокрема, класифікаціям моделей державної служби присвятили свої праці такі вчені, як: Г. Атаманчук [1], Ю. Битяк [2], О. Петришин [3], С. Серьогін [4], С. Дубенко [5], І. Грицяк [6], А. Ноздрачев [7], Ю. Оболенський [8] та багато інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення різних моделей державної служби, які використовуються у державах. Проаналізувати їх переваги та недоліки і визначити найбільш доцільну модель для нашої країни.

Необхідним є вирішення таких завдань:

- дослідити сучасні моделі державної служби різних країн;
- проаналізувати міжнародно-правові акти, які стосуються інституту державної служби.

Виклад основного матеріалу. При формуванні та розвитку моделі сучасної державної служби, у процесі наукового пошуку потрібно орієнтуватися саме на особливості моделей державної служби в різних державах та європейські практики ефективної публічної служби.

Варто зазначити деякі фактори, які впливають на становлення моделей державної служби:

- Особливості історичного розвитку держави.
- Специфіка правової системи (англосаксонська, для якої характерна відсутність уніфікованої системи законодавства з питань державної служби та наявність великої кількості розрізнених нормативних правових актів, або романо-германська правова система, в якій основними регуляторами державної служби є Конституція і комплексні закони).
- Форма держави. Зазначені фактори можуть виступати і як критерії для типологізації.

Також серед інших деякі вчені виділяють рівень організаційної централізації системи управління державною службою, регіональні особливості характеру відносин між службовцем і державною.

Один із підходів, запропонованих вченими, виділяє декілька регіональних моделей державної служби: континентальну та англосаксонську.

Континентальна модель державної служби базується на кар'єрному зростанні, тобто суть полягає у «присвяченні себе службі державі». Державні службовці вступають на службу на весь період своєї професійної кар'єри, під час якої вони поступово просуваються по службі. Така система притаманна країнам Західної та Центральної Європи [8, ст. 338].

Англосаксонська модель відповідає посадовій системі державної служби зі строковим контрактним наймом службовців, які наймаються відповідно до освітнього рівня і професійних навиків на конкретні посади та для виконання певних завдань. У них відсутні гарантії кар'єрного зростання, притаманні континентальній моделі. До такої моделі тяжіють Велика Британія, Канада, США.

Деякі вчені, аналізуючи організаційно-правову структуру державної служби та її адміністративно-правову регламентацію, пропонують наступні моделі:

Романо-германська модель або як ще її називають — кар'єрна. Характеризується детальною розробкою нормативно-правових актів, докладною регламентацією повсякденної діяльності чиновників,

функціонуванням державної служби за принципом ієрархічності. Дана модель реалізується в таких країнах як Франція, Німеччина та Японія. Основна її риса — орієнтація на «закритість» кар'єри і нематеріальні пільги і гарантії на державній службі (соціальний захист державних службовців, пенсійні гарантії, стабільність статусу). Вступ на державну службу відбувається на основі конкурсного іспиту за принципом рівності всіх кандидатів. Обов'язковими умовами при вступі є наявність базової освіти та спеціальне попереднє навчання. Заробітна плата визначається фіксованою сіткою оплати праці та законодавчо затвердженими окладами.

Англосаксонська модель, деякі називають її — позиційна. Основною моделлю для багатьох країн даної адміністративно-правової традиції є англійське право. Дана модель орієнтується переважно на індивідуальні рішення, загальні положення є похідними від особистісних. Так, у Великобританії питання державної служби регулюються не законами, а нормативно-правовими актами, прийнятими за ініціативою уряду. Державна служба США ґрунтується на базовому конституційному принципі самоуправління «вільних людей на вільній землі». Варто зазначити, що важливим є акцент на концепцію Нового державного менеджменту (New public management) і систему оцінки якості та результативності роботи.

Необхідно наголосити також щодо особливостей державної служби в країнах ісламської орієнтації. Основним законодавчим джерелом «ісламської моделі» є Шаріат, який розглядається не тільки як збірник божественних встановлень, але і як один з регуляторів службової поведінки. Одним із провідних принципів такої моделі це орієнтація на визначення обов'язків службовців-віруючих.

Системно-інтегративний аспект інституту державної служби полягає в тому, що організація і функціонування державної служби регулюється нормами багатьох галузей права, тобто системно-елементний аспект інституту державної служби полягає в тому, що він складається з певних підінститутів. Їх розвиток має відбуватися синхронно. Звичайно, в цьому аспекті виділяються певні моделі державної служби, що охарактеризовані нормами певних галузей права. Наголосити хочеться на *трудовій моделі*, яка притаманна таким країнам, як КНР, Куба та ґрунтується на принципах партійності, адміністративної ієрархії. Діяльність чиновників регламентована партійними рішеннями, а адміністративна діяльність носить дещо підлеглий характер. Державна служба в багатьох випадках прирівнюється до загальної трудової діяльності.

Також на тлі політичних та економічних успіхів країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, виділяються ще дві моделі державної служби:

Східно-азіатська модель або елітна, в якій за основу береться до уваги орієнтація на високу матеріальну мотивацію. При відборі кандидатів на державну службу акцент робиться на роботу з кадровим резервом через виявлення перспективних учнів, заохочення їх навчання, надання стипендій для вступу до університетів і напрямок найбільш здібних для навчання за кордон. Також при прийнятті рішень щодо кар'єрного зростання велику роль відіграє саме ефективність державного службовця, а не стаж. До цієї моделі віднесені Японія, Південна Корея, Гонконг, Сінгапур [9, ст. 3].

«Корпоративна» модель державної служби — характеризується жорстким конкурсним відбором за принципом «правильна людина на вакансію». Особливістю даної моделі в Новій Зеландії є контрактна система трудових відносин з державними службовцями.

Іншим критерієм для типізації є джерела комплектування кадрів державної служби. У тому випадку, якщо незалежно від посади використовуються і зовнішні, і внутрішні джерела, мова йде про *відкриту систему* державної служби. Якщо для наймолодших посад вдаються до зовнішніх джерел комплектування, а для інших — тільки до внутрішніх, — говорять про *закриті системи*. Науковці зауважують, що закриті і відкриті системи не виключають одна одну. Та в свою чергу відкриті системи мають більш гнучкіший характер для комплектування державних службовців.

Типовим представником відкритої системи держслужби є США, в якій відсутні елітні спеціалізовані заклади з підготовки керівників державної служби. Навчання здійснюється в університетах, школах і коледжах при них. Завдяки порівняно вільному вступу до університетів, державна служба у США мобільніша, ніж у Європі й дає можливість зайняти будь-який рівень службової ієрархії відповідно до кваліфікації претендента.

Серед основних ознак цієї моделі виділяють такі [10, ст. 2]:

- висока роль призначень у системі державної служби;
- наявність «системи заслуг», тобто залежність оплати праці та просування службовими сходами від результатів роботи;
- важливість етики для державного службовця;
- практикуються специфічні іспити для конкретної посади, замість загальних конкурсних, як у закритих системах;

- застосування методик оцінки показників діяльності;
- спрощена процедура звільнення; можливість звільнення за недостатні показники діяльності.

Зрештою, прийняття адміністративних рішень з максимальним урахуванням всієї сукупності факторів, виходячи з поточної ситуації, а не з приписів правових норм. Відкриті системи спираються на гнучкіший, децентралізований підхід до комплектування персоналу.

Якщо говорити про закриту модель, то основними рисами закритої державної служби є:

- ієрархічна «пірамідална» організація системи державної служби з чіткою, нормативно встановленою компетенцією кожного рівня держслужби і твердо закріпленими принципами посадової субординації;
- залежність кар'єрного росту, заробітної плати і пільг від стажу служби і посади;
- система гарантій правової і соціальної захищеності службовця (у тому числі ускладненої процедури його звільнення);
- здійснення всієї внутрішньо-організаційної діяльності на основі формальних, нормативно закріплених процедур;
- високий соціальний статус держслужбовця, велике значення репутаційних механізмів і норм професійної етики.

За такої моделі велика увага приділяється підготовці державних службовців, які в елітних навчальних закладах отримують не вузькоспеціальну технічну освіту, а широку загальну підготовку. Відсутня концентрація на якійсь вузькій сфері діяльності, переважають навчальні дисципліни, у предметі яких відбуваються швидкі зміни, — інформаційні технології, економіка, соціальний захист. Так, наприклад, в Японії це — Токійський університет, випускники якого переважають на найвищих рівнях державної служби. У Європі найкраще представлена французька система підготовки державних службовців (Національна школа управління, яка має найвищий статус серед вузів країни) [10].

Деякі науковці, зокрема Г. Райт [11], характеризують дану модель як таку, що ґрунтується на класовій і соціальній основі та характеризує її так: державна служба поділена у суспільстві в залежності від освітніх рівнів на три класи — вищий, середній, нижчий.

При вивченні основних теоретичних та організаційних аспектів, які притаманні державній службі будь-якої країни, тим не менше часто залишається поза увагою дослідження даного питання у контексті України. Як вже зазначалося вище США є типовим

представником відкритої моделі державної служби. В Україні характерні ознаки відкритої моделі проявляються у рівному праві доступу громадян до державної служби; високому рівні професіоналізму завдяки цілеспрямованому навчанню кадрів. Однак основними ознаками державної служби України змішаного типу є [3, ст. 287]:

- охоплення всієї владної вертикалі і забезпечення надання нею послуг громадянам;
- існування нормативно-правового забезпечення, що сформувався у галузь права державної служби; професійна діяльність державних службовців, які здійснюють управлінські функції;
- забезпечення формування організаційних, процедурних і процесуальних засад діяльності державного апарату;
- наявність загальнодержавної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців.

Досліджуючи організаційні аспекти функціонування інституту державної служби в Україні встановлено, що до них відноситься класифікація державної служби на види, нормативно-правове забезпечення, умови проходження державної служби. Так, в Україні використовуються такі терміни, як: «публічна служба», «державна служба», «цивільна служба», «муніципальна служба» та «мілітаризована служба». Вони співставляються у такому співвідношенні: публічна служба поділяється на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування, тобто муніципальну. Водночас державна служба відповідно до форми діяльності державних органів здійснюється виконавчою, законодавчою та судовою владою, а за специфікою компетенції органів державної влади — на цивільну та мілітаризовану. Можна зробити висновок, що публічна влада спрямовується на вирішення суспільних справ і їй підпорядковуються всі, хто перебуває на певній підвладній території. В умовах демократії апарат публічної влади відображає реальні інтереси більшості соціальної групи, а за авторитаризму правителі особисто визначають потреби суспільства. Державна служба, будучи різновидом публічної служби, має низку ознак, що формують її у загальній системі та водночас дають можливість відмежувати від муніципальної [12, ст. 56].

Варто зазначити, що в Україні виник певний парадокс у розвитку інституту державної служби, що вплинув і на процес нормативно-правового забезпечення. Зокрема формування державних інститутів України розпочалося з реформування тих, які уже діяли при СРСР, а не створення нових. Це позначився і на законодавчому забезпеченні, за якого

значна кількість нормативно-правових актів була ухвалена значно раніше ніж Конституція України, відповідно до якої вони мали б розроблятися. Саме тому в Україні після прийняття Конституції розгорнулася кампанія щодо необхідності ухвалення нового закону з питань державної служби.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Дію на розвиток державної служби надають не тільки особливості окремих країн, але й об'єктивні чинники суспільного розвитку. Якісні, глибинні зміни суспільних відносин приводять до корінних змін системи державного управління в світі, пред'являють нові вимоги до державних службовців і визначають, таким чином, об'єктивні тенденції розвитку моделей державної служби.

Аналізуючи різні моделі державної влади можна зазначити, що Україні притаманна змішана, тобто поєднання ідей відкритої та закритої систем. Варто наголосити на тому, що уряд України 2 липня 2014 р. на своєму засіданні в рамках формування заходів антикорупційної діяльності одним із пріоритетів визначив модель «добросесної публічної служби», яка має бути в нашій державі. При удосконаленні та розвитку моделей державної служби, з одного боку, має бути законодавчо визначено реальні вимоги до службовців, систему мотивації, у тому числі: тактичні і стратегічні потреби й інтереси народу, систему органів публічної служби, ресурсне забезпечення, механізми і технології функціонування, нормативно-правові умови, ціннісні орієнтації та діяльність публічних службовців, світові тенденції і практика організації моделей публічної служби, трансформація потреб суспільства, стабілізація ситуації в державі, підвищення якості публічних послуг, розвиток економіки у тому числі достойна оплата праці, а з іншого — посилення громадського контролю за їх діяльністю та взаємодії з громадськістю.

Обрана для України модель публічної служби орієнтована насамперед на зміну мотиваційно-ціннісних чинників та посилення контролюючих функцій громадськості, що зумовлено існуючим станом суспільних справ в Україні, більшою мірою політичною ситуацією. Однак слід брати до уваги й інші суспільні проблеми, імовірні в майбутньому суспільні інтереси, що сприятиме вибору найбільш ефективної моделі.

На нашу думку, досить вагомим є зосередження уваги безпосередньо на позитивному досвіді у функціонуванні інституту державної служби тієї чи іншої країни, який можна було б використати в Україні. При цьому потрібно переглядати та аналізувати практичні результати, а не тільки теоретичні дослідження.

Отже, аналіз вітчизняного досвіду розвитку державної служби та європейських моделей публічної служби дав нам підстави сформулювати концептуальні положення, які варто покласти в основу нової моделі публічної служби в Україні, основні серед них:

- публічна служба будується навколо тактичних і стратегічних потреб та інтересів людей, територіальних громад, суспільства загалом;
- усі публічні службовці прагнуть постійно підвищувати свою продуктивність і знижувати витрати на надання публічних послуг;
- керівники публічного сектору мають не тільки великий досвід практичної роботи, а й глибокі знання щодо публічного управління;
- у державі посилюється координаційна роль публічної влади;
- публічні структури забезпечені ресурсами, яких достатньо для досягнення визначених цілей, у тому числі достовірною інформацією, що має не вузько спрямований, а системний характер.

Література

1. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика / Г.В. Атаманчук. 2-е изд., доп. М.: Изд-во РАГС, 2008. 311 с.
2. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: Монографія. Х.: Право, 2005. 304 с.
3. Петришин О. Види державної служби: загальнотеоретичний підхід / О. Петришин // Вісник Академії правових наук України. 2000. № 4(23). Х.: Право, 2000. С. 116–128.
4. Державний службовець у взаємовідносинах влади і суспільства / С.М. Серьогін — дис. на здоб. ст. д-ра н. з держ. упр. / М.С. Серьогін, 2004.
5. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні: навч. метод. посібник / С. Д. Дубенко. К.: Ін-Юре, 1999. 242 с.
6. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади [текст] / І. А. Грицяк: [монографія]. к.: К».І.С.», 2006. 398 с.

7. Ноздрачев А. Ф. Государственная служба: Учебник для подготовки государственных служащих. М.: Статут, 1999. 529 с.
8. Оболенський О. Ю. Державна служба: Навч. посібник / О. Ю. Оболенський. К.: КНЕУ, 2003. 344 с.
9. Помаза-Пономаренко А. Л. Ефективність реалізації державної соціальної політики: методичні підходи до оцінювання та світова практика забезпечення / А. Л. Помаза-Пономаренко // Pressing problems of public administration. 2016. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-2/doc/7/03.pdf>.
10. Стельмахук Л. С. Теоретико-організаційні аспекти функціонування інститутів державної служби в Україні та США: порівняльний аналіз / Л. С. Стельмахук // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. С. 3.
11. Райт Г. Державне управління / Г. Райт // пер. з англ. [текст]. К.: Основи, 1994. 191 с.
12. Стельмахук Л. Співвідношення понять «публічна служба» та «державна служба» / Л. Стельмахук. URL: file:///C:/Users/uZver/Downloads/znpradu_2009_1_8.pdf
13. Світові моделі державного управління: досвід для України у 2 ч. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка, П. І. Крайника, Х. М. Дейнеги. — 2-ге вид. — К.: НАДУ, 2015. — Ч. 1. — 612 с.
14. Василенко И. А. Система государственной службы в США: современное состояние // Вестник государственной службы. 1994. № 42012. 612 с.
15. Мельников О. Ф. Кар'єра в системах державної служби різних країн / О. Ф. Мельников // Держава та регіони: наук.-вироб. журнал. 2008. № 1. С. 130–140. (Серія «Державне управління»).
16. Пахомова Т. І. Механізми функціонування системи державної служби в період суспільних реформ: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.03 «Державна служба» / Пахомова Тетяна Іванівна. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 28 с.
17. Петренко О. С. Формування інтегрованого інституту публічної служби в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.03 «Державна служба» / Петренко Оксана Станіславівна. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2008. 20 с.
18. Світові моделі державного управління: досвід для України / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка, П. І. Крайника, Х. М. Дейнеги. К.: НАДУ.
19. Commission on the future delivery of public services. Produced by APS Group Scotland. 2011. 90 p.
20. Солових В. П. Становлення та загальна характеристика сучасних моделей державного управління / В. П. Солових // Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 1. С. 18–25.

References

1. Sushchnost' gosudarstvennoy sluzhby': istoriya, teoriya, zakon, praktika / G. V. Atamanchuk. 2-e izd., dop. M.: Izd-vo RAGS, 2008. 311 s.
2. Bityak Yu. P. Derzhavna sluzhba v Ukrayini': organi'zaczi'jno-pravovi' zasadi: Monografi'ya. Kh.: Pravo, 2005. 304 s.
3. Petrishin O. Vidi derzhavnoyi sluzhbi: zagal'noteoretichnij pi'dkhi'd / O. Petrishin // Vi'snik Akademi'yi pravovikh nauk Ukrayini. 2000. #4(23). Kh.: Pravo, 2000. S. 116–128.
4. Derzhavnij sluzhbovec' u vzayemovi'dnosinakh vladi i' suspi'l'stva / S. M. Ser'ogi'n — dis. na zdob. st. d-ra n. z derzh. upr. / M. S. Ser'ogi'n, 2004.
5. Dubenko S. D. Derzhavna sluzhba i' derzhavni' sluzhbovczi' v Ukrayini': navch. metod. posi'bnik / S. D. Dubenko. K.: I'n-Yure, 1999. 242 s.
6. Griczyak I'. A. Yevropejs'ke upravli'nnya: teoretiko-metodologi'chni' zasadi [tekst] / I'. A. Griczyak: [monografi'ya]. k.: K».I'.S.», 2006. 398 s.
7. Nozdrachev A. F. Gosudarstvennaya sluzhba: Uchebnik dlya podgotovki gosudarstvenny'kh sluzhashhikh. M.: Statut, 1999. 529 s.
8. Obolens'kij O. Yu. Derzhavna sluzhba: Navch. posi'bnik / O. Yu. Obolens'kij. K.: KNEU, 2003. 344 s.
9. Pomaza-Ponomarenko A. L. Efektivni'st' reali'zaczi'yi derzhavnoyi soczi'al'noyi poli'tiki: metodichni' pi'dkhodi do oczi'nyuvannya ta svi'tova praktika zabezpechennya / A. L. Pomaza-Ponomarenko // Pressing problems of public administration. 2016. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-2/doc/7/03.pdf>.
10. Stel'mashhuk L. S. Teoretiko-organi'zaczi'jni' aspekti funkczii' onuvannya i' instituti'v derzhavnoyi sluzhbi v Ukrayini' ta SShA: pori'vnyal'nij anali'z / L. S. Stel'mashhuk // Derzhavne upravli'nnya: udoskonalennya ta rozvitok. 2011. S. 3.
11. Rajt G. Derzhavne upravli'nnya / G. Rajt // per. z angl. [tekst]. K.: Osnovi, 1994. 191 s.
12. Stel'mashhuk L. Spi'vvi'dnoshennya ponyat' «publi'chna sluzhba» ta «derzhavna sluzhba» / L. Stel'mashhuk. URL: file:///C:/Users/uZver/Downloads/znpradu_2009_1_8.pdf

13. Svi'tovi' modeli' derzhavnogo upravli'nnya: dosvi'd dlya Ukraini u 2 ch. / za zag. red. Yu.V. Kovbasyuka, S.V. Zagorodnyuka, P.I'.Krajni'ka, Kh.M. Dejnegi. — 2- ge vid. — K.: NADU, 2015. — Ch. 1. — 612 s.
14. Vasilenko I.A. Sistema gosudarstvennoj sluzhby' v SShA: sovremennoe sostoyanie // Vestnik gosudarstvennoj sluzhby'. 1994. # 42012. 612 s.
15. Mel'nikov O.F. Kar'yera v sistemakh derzhavnoyi sluzhbi ri'znikh krayin / O.F. Mel'nikov // Derzhava ta regi'oni: nauk.-virob. zhurnal. 2008. # 1. S. 130–140. (Seri'ya «Derzhavne upravli'nnya»).
16. Pakhomova T. I'. Mekhani'zmi funkczionuvannya sistemi derzhavnoyi sluzhbi v peri'od suspi'l'nikh reform: avtoref. dis. ... d-ra nauk z derzh. upr.: specz. 25.00.03 «Derzhavna sluzhba» / Pakhomova Tetyana I'vani'vna. K.: Vidvo NADU, 2007. 28 s.
17. Petrenko O.S. Formuvannya i'ntegrovanogo i'nstitutu publi'chnoyi sluzhbi v Ukraini': avtoref. dis. ... kand. nauk z derzh. upr.: specz. 25.00.03 «Derzhavna sluzhba» / Petrenko Oksana Stani'slavi'vna. Dni'propetrovs'k: DRI'DU NADU, 2008. 20 s.
18. Svi'tovi' modeli' derzhavnogo upravli'nnya: dosvi'd dlya Ukraini / za zag. red. Yu.V. Kovbasyuka, S.V. Zagorodnyuka, P. I'. Krajni'ka, Kh.M. Dejnegi. K.: NADU.
19. Sommission on the future delivery of public services. Produced by APS Group Scotland. 2011. 90 r.
20. Solovikh V.P. Stanovlennya ta zagal'na kharakteristika suchasnikh modelej derzhavnogo upravli'nnya / V.P. Solovikh // Publi'chne upravli'nnya: teori'ya ta praktika. 2014. Vip. 1. S. 18–25.

Мельник Вадим Іванович

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумський державний університет

Мельник Вадим Иванович

кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры административного, хозяйственного права
и финансово-экономической безопасности
Сумской государственной университет

Melnyk Vadym

Candidate of Legal Science, Lecturer of the Department of
Administrative, Economic Law and Financial and Economic Security
Sumy State University

ORCID: 0000-0003-3800-7462

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5875

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ДЛЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ¹

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА ДЛЯ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE

Анотація. Стаття присвячується комплексу питань, пов'язаних із дослідженням ролі та оцінки значення фінансової безпеки у сучасній системі економічної безпеки України. Акцентується увага, на безспірній значимості належного функціонування фінансової безпеки держави в нинішній, безперечно, складний для вітчизняної економіки період, як однієї з ключових передумов економічної стійкості та базового фактору сприяння стабільності для широкого кола компонентів останньої. Вивчаються та аналізуються поняття «безпека», «фінанси», як складові дефініції «фінансова безпека держави» та «фінансова система» – дотична до фінансової безпеки України. Досліджуються основні підходи до визначення поняття «фінансова безпека держави», з позиції її ролі для системи економічної безпеки. Пропонується авторське розуміння терміну «фінансова безпека України», з точки зору її приналежності й значимості для економічної складової державної безпеки. Визначено спектр ознак поняття «фінансова безпека України», за допомогою яких найчастіше характеризують вказану категорію у сучасній вітчизняній адміністративно-правовій науці. Із урахуванням авторитетних думок та беручи до уваги низку відповідних положень національного законодавства визначено елементи нинішньої фінансової безпеки України та надано загальну правову характеристику останнім. Встановлено ряд ключових внутрішніх та зовнішніх загроз для фінансової складової. Окремо звернено увагу на безумовну важливість сприяння належному функціонуванню фінансової безпеки держави, як однієї з основних передумов стабільності системи економічної безпеки

¹ Робота виконана в проєкті 0118U003582.

України, в нинішні часи. Здійснена спроба оцінки ступеня деструктивного впливу на національну економіку в результаті її загроз фінансовій складовій.

Ключові слова: безпека, національна економіка, система економічної безпеки України, фінанси, фінансова безпека України, фінансова система.

Анотація. Стаття посвятається комплексу вопросов, связанных с исследованием роли и оценки значения финансовой безопасности в современной системе экономической безопасности Украины. Акцентируется внимание на бесспорной значимости надлежащего функционирования финансовой безопасности государства в нынешний, безусловно, сложный для отечественной экономики период, как одной из ключевых предпосылок экономической устойчивости и базового фактора содействия стабильности для широкого круга компонентов последней. Изучаются и анализируются понятия «безопасность», «финансы», как составляющие дефиниции «финансовая безопасность государства» и «финансовая система» – касающаяся финансовой безопасности Украины. Исследуются основные подходы к определению понятия «финансовая безопасность государства», с позиции ее роли для системы экономической безопасности. Предлагается авторское понимание термина «финансовая безопасность Украины», с точки зрения ее принадлежности и значимости для экономической составляющей государственной безопасности. Определен спектр признаков понятия «финансовая безопасность Украины», с помощью которых чаще всего характеризуют указанную категорию в современной отечественной административно-правовой науке. С учетом авторитетных мнений и принимая во внимание ряд соответствующих положений национального законодательства определены элементы нынешней финансовой безопасности Украины и предоставлено общую правовую характеристику последним. Установлен ряд ключевых внутренних и внешних угроз для финансовой составляющей. Отдельно обращено внимание на безусловную важность содействия надлежащему функционированию финансовой безопасности государства, как одной из основных предпосылок стабильности системы экономической безопасности Украины, в нынешние времена. Осуществлена попытка оценки степени деструктивного влияния на национальную экономику в результате действия угроз финансовой составляющей.

Ключевые слова: безопасность, национальная экономика, система экономической безопасности Украины, финансы, финансовая безопасность Украины, финансовая система.

Summary. The article is devoted to a complex of issues related to the study of the role and assessment of the value of the financial security in the current system of economic security of Ukraine. Emphasis is placed on the undisputed importance of the proper functioning of the financial security of the state in the current, undoubtedly, difficult period for the domestic economy, as one of the key prerequisites for economic stability and a basic factor contributing to stability for a wide range of components of the latter. The concepts of «security», «finance» are studied and analyzed as components of the definitions of «financial security of the state» and «financial system» – relevant to the financial security of Ukraine. The basic approaches to the definition of the concept of «financial security of the state» from the point of view of its role for the economic security system are explored. The author's understanding of the term «financial security of Ukraine» is offered, in terms of its affiliation and significance for the economic component of national security. The spectrum of features of the concept of «financial security of Ukraine» is defined, with the help of which they most often characterize the specified category in modern domestic administrative and legal science. Taking into account the authoritative opinions and taking into account a number of relevant provisions of national legislation, elements of the current financial security of Ukraine have been identified and a general legal characteristic has been given to the latter. A number of key internal and external threats to the financial component. Special attention is paid to the unconditional importance of promoting the proper functioning of the financial security of the state, as one of the main preconditions for the stability of the economic security system of Ukraine, in the present times. An attempt was made to assess the degree of destructive impact on the national economy as a result of threats to the financial component.

Key words: security, national economy, economic security system of Ukraine, finance, financial security of Ukraine, financial system.

Постановка проблеми. В умовах нестабільної економічної обстановки, спричиненої рядом деструктивних чинників, різнопланового характеру, у першу чергу, на сьогоднішній день, наслідків експоненційного поширення респіраторної хвороби «COVID-19», спричиненої коронавірусом «SARS-CoV-2», а також усвідомлюючи значимість

національної економіки для існування й необхідного сталого розвитку України важливим є ефективне функціонування системи економічної безпеки держави. При чому, значимим є питання активної повноцінної участі у цьому процесі всіх підсистем, від яких залежить її нормальне функціонування, зважаючи на широку осяжність економічної складової.

Серед таких доцільно виділити фінансову безпеку України, завдяки належному перебігу всіх процесів у середині якої забезпечується стійкість до фінансових шоків та появи дисбалансів, а також зберігається цілісність та єдність фінансової системи держави, яка, в свою чергу, є основою будь-якої економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказане питання перебувало у полі зору багатьох вчених, науковців і фахівців. До числа таких слід віднести відповідні напрацювання: О. В. Гаврильченка [1], Л. Л. Осипчука [2], С. Є. Гобатюк [3], К. В. Фролова [4], Т. А. Кобзевої [5], Р. О. Костирко [6], А. І. Бондаренко [7], Ю. В. Трунцевського [8] та багатьох інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). За результатами дослідження оцінити роль фінансової безпеки держави щодо сприяння належному функціонуванню системи економічної безпеки України у сучасних політико-правових та соціально-економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Для повноти та всебічності наукового дослідження, першочергово вбачається за доцільне звернути увагу на питаннях поняття та ознак фінансової безпеки України. Також не менш важливим є акцент на її значенні для сучасної фінансової системи держави.

Говорячи про термін «фінансова безпека», найперше, що маємо відмітити те, мова йде про два складових терміни «фінансова», «безпека» та «фінансова система». За для змістовного її розуміння, у першу чергу зосередимось на названих поняттях.

Щодо дефініції «фінансова», то, безперечно, мова йде про фінанси. Такі фінанси, як економічна категорія, на думку О. В. Гаврильченка, являють собою систему економічних відносин, які склалися в суспільстві між економічними суб'єктами з приводу створення, формування та використання фондів грошових коштів на основі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту [1, с. 10]. Л. Л. Осипчук переконує, що «з огляду на багатоплановість прояву фінансових відносин, існують різні підходи до визначення економічної сутності поняття «фінанси». По-перше, фінанси — це система економічних (грошових) відносин, за допомогою яких створюються, розподіляються і перерозподіляються фонди грошових коштів. По-друге, фінанси — це сукупність об'єктивно обумовлених економічних відносин, що мають розподільчий характер, грошову форму вираження, матеріалізуються в грошових доходи і заощадження, які зосереджуються в державних структурах і у господарюючих суб'єктів з метою розширеного відтворення, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних потреб суспільства. По-третє, фінанси — це система економічних відносин

між державою, юридичними і фізичними особами з приводу формування, розподілу, перерозподілу і використання централізованих і децентралізованих грошових фондів, які повинні регулюватися правовими нормами» [2, с. 8]. Погоджуючись із думкою вченого й зважаючи на дійсно широку осяжність цієї категорії, переконані, що останнє пропоноване розуміння вказаної дефініції є повним та змістовним.

Таким чином фінанси є широкоаспектною науковою категорією і являють собою систему економічних відносин. Учасниками цих відносин є суб'єкти приватної й публічної сфер. Такі відносини мають місце під час формування, розподілу, перерозподілу й використання грошових фондів. Порядок здійснення таких операцій врегульовується чинними правовими актами, виданими відповідними владними суб'єктами.

Повертаючись до терміну «фінансова, можемо зробити закономірний висновок, що мова йде якраз про таку визначену вище сферу відносин, за участі названих суб'єктів й під час вказаних операцій. Відповідно такі суб'єкти є учасниками фінансових правовідносин.

Із приводу терміну «безпека», то доцільно погодитися з думкою С. Є. Гобатюк, яка переконує, що «... сучасні дослідники у визначенні категорії «безпека» ґрунтуються на розумінні феномену безпеки як відсутності небезпеки, нейтралізації загроз, захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави, розкриваючи його кризь призму ціннісних і світоглядних орієнтацій суспільства» [3, с. 32]. Можна сказати, що вони виходять із такого розуміння «безпеки», за якого існує обстановка, коли певний суб'єкт чи процес захищений від якогось імовірного деструктивного впливу.

Щодо ж самого поняття, то, як слушно, вказує К. В. Фролов, у наукових дослідженнях здебільшого називається два підходи до її типологізації: 1) гіпотетична відсутність небезпеки, самої можливості будь-яких потрясінь і катаклізмів; 2) реальну захищеність від небезпек, здатність надійно протистояти їм [4, с. 54]. На наше переконання, вказана теза змістовно характеризує саме дефініцію «безпека».

З приводу дефініції «фінансова система», то останню змістовно охарактеризовано в дисертаційному дослідженні Т. А. Кобзевої. На переконання вченої, така система являє собою сукупність фінансово-правових відносин та інститутів щодо організаційно-правового об'єднання коштів бюджетної і банківської систем, небанківських фінансових установ, підприємств, установ та організацій усіх форм власності і окремих осіб та громадян, що є об'єктом державного регулювання органами управління фінансами, яке

проводиться з метою задоволення потреб держави у фінансових ресурсах [5, с. 71]. Зважаючи на вказане можна обґрунтовано вважати, що від стану цієї системи залежить економічна стабільність у державі та перспективи її реального розвитку. Однією з ключових передумов для належного функціонування всієї вказаної системи є результативне забезпечення фінансової безпеки України.

Зважаючи на викладене, враховуючи позиції провідних вчених, а також власне переконання запропонуємо своє бачення поняття фінансової безпеки держави, як підсистеми економічної безпеки України. Вбачається, що мова йде про складну, динамічну соціальну систему з розгалуженою мережею взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів та зв'язків, націлену на вжиття заходів щодо сприяння стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечення її стійкості до фінансових шоків та дисбалансів, а також формування передумов для збереження цілісності та єдності фінансової системи Української держави.

Така безпека, як і будь-які інші, характеризується певною сукупністю ознак, що дає можливість виділити її серед подібних видів. Традиційно існує значна кількість підходів до усвідомлення її видового й кількісного складів.

Наприклад, Р. О. Костирко наголошує, що мова йде про такі ознаки: 1) з позицій наукового напряму безпекознавства та теорії надійності безпека розглядається як властивість реальних процесів і систем. Безпека як стан системи означає незалежність від впливів зовнішніх та внутрішніх чинників, стабільність і стійкість системи, здатність до розвитку; 2) фінансова безпека тісно взаємопов'язана з іншими складовими економічної безпеки, істотно впливає на них та економічну безпеку в цілому; 3) загальною субстанціональною характеристикою фінансової безпеки виступає фінансово-господарська діяльність; 4) мотивуючим елементом фінансової безпеки як системного явища є фінансові інтереси; 5) виходячи з теорії систем характеристики безпеки визначаються на основі аналізу причин розпаду системи [6, с. 120]. Вважаємо, що саме така сукупність найбільш змістовно охарактеризовує фінансову складову економічної безпеки держави і саме такий склад візьмемо з основу у подальшому науковому дослідженні.

Беручи до уваги її ознаки та враховуючи безспірно важливу роль у питанні належного функціонування фінансової системи слід зробити акцент на питанні її ролі для системи економічної безпеки України. Як

слухного з цього приводу вказує А. І. Бондаренко, «найважливіший елемент економічної безпеки країни в сучасних умовах — фінансова безпека, так як вплив світових фінансових систем на окремо взятую державу переходить на якісно новий рівень. З урахуванням панівного становища, яке займає фінансова складова в сучасній економіці, ми маємо право характеризувати останню як економіку, керовану через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів і в фінансових цілях [7, с. 6–7]. Варто додати, що саме від фінансової безпеки, її оптимального стану у багато чому залежить рівень можливостей безпеки економічної в питанні захисту національної економіки.

На думку Ю. В. Трунцевського, «поняття фінансової безпеки є найважливішим елементом більш широкого поняття — економічна безпека. Так, однією зі значних сторін забезпечення економічної безпеки держави є стан його фінансової системи (державного бюджету та інших інститутів), здатність цієї системи забезпечувати державу фінансовими засобами, достатніми для виконання внутрішніх і зовнішніх функцій» [8, с. 11]. Така діяльність, безперечно, займає одну важливих ролей серед векторів державної політики й покликана, як сприяти розвитку економіки, так і мінімізувати ризики появи нових деструктивних для неї факторів, а також не допустити посилення руйнівного впливу існуючих. Не можливо провадити виважену політику щодо дієвого захисту національних економічних інтересів не маючи при цьому стабільно функціонуючої фінансової системи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Відповідно до поставленої цілі першочергово визначено поняття «фінансова система безпеки України» та встановлено її базові ознаки. Здійснено спробу оцінити роль фінансової безпеки держави щодо сприяння належному функціонуванню системи економічної безпеки України, у сучасних політико-правових та соціально-економічних умовах. Виявлено, що ця підсистема прямо впливає на рівень ефективності функціонування системи економічної безпеки України. Вона, фактично формує підґрунтя для необхідного економічного росту, забезпечуючи, при цьому, її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів. Саме від фінансової безпеки, її оптимального стану у багато чому залежить рівень безпеки економічної в питанні можливостей матеріального забезпечення захисту національної економіки.

Література

1. Журавльов І. В., Гаврильченко О. В., Полтініна О. П. та ін. Фінанси. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 330 с.
2. Гридчина М. В., Захожай В. Б., Осипчук Л. Л. и др. Финансы (теоретические основы). К.: ДП «Издательский дом «Персонал», 2010. 336 с.
3. Горбатюк С. Є. Еволюція феномену безпеки: від стародавніх політико-правових учень — до сучасної наукової думки // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2016. № 2. С. 28–35.
4. Фролов К. В. Безопасность России: правовые, социальноэкономические и научно-технические аспекты: словарь терминов и определений. М. 1999. С. 54.
5. Кобзева Т. А. Адміністративно-правове забезпечення управління фінансовою системою України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2018. 428 с.
6. Костирко Р. О., Темнікова Н. В. Фінансова безпека держави і фінансова спроможність підприємств: аналіз сучасного стану та взаємозв'язку // Фінанси України. 2013. № 4. С. 117–125.
7. Бондаренко А. И. Государственное регулирование обеспечения эффективности финансовой безопасности экономики // East journal of security studies. 2018. Volume 1 (3). PP. 6–7.
8. Трунцевский Ю. В. Финансовая безопасность: понятие и виды финансовых преступлений // Вестник Финансового университета, 2007. Issue 2. PP. 11–22.

References

1. Zhuravljov I. V., Ghavryljchenko O. V., Poltinina O. P. ta in. Finansy. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznecja, 2017. 330 s.
2. Ghrydchyna M. V., Zakhozhaj V. B., Osypchuk L. L. y dr. Fynansy (teoretycheskye osnovy). K.: DP «Yzdateljskyj dom «Personal», 2010. 336 s.
3. Ghorbatjuk S. Je. Evoljucija fenomenu bezpeky: vid starodavnykh polityko-pravovykh uchenj — do suchasnoji naukovoji dumky // Visnyk Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezydentovi Ukrainy. Serija: Derzhavne upravlinnja. 2016. № 2. S. 28–35.
4. Frolov K. V. Bezopasnostj Rossyy: pravovye, socyальноэкономыcheskye y nauchno-tekhnycheskye aspekty: slovarj termynov y opredelenyj. M. 1999. S. 54.
5. Kobzeva T. A. Administratyvno-pravove zabezpechennja upravlinnja finansovoju systemoju Ukrainy: dys. ... d-ra juryd. nauk: 12.00.07. Dnipro, 2018. 428 s.
6. Kostyrko R. O., Temnikova N. V. Finansova bezpeka derzhavy i finansova spromozhnistj pidpryjemstv: analiz suchasnogho stanu ta vzajemozv'jazku // Finansy Ukrainy, 2013. № 4. S. 117–125.
7. Bondarenko A. Y. Ghosudarstvennoe rehulyrovanye obespechenyja efektyvnosty fynansovoj bezopasnosty ekonomyky // East journal of security studies. 2018. Volume 1 (3). PP. 6–7.
8. Truncevskyj Ju. V. Fynansovaja bezopasnostj: ponjatye y vydy fynansovykh prestuplenyj // Vestnyk Fynansovogho unyversyteta, 2007. Issue 2. PP. 11–22.

Піддубний Олексій Юрійович

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Поддубный Алексей Юрьевич

доктор юридических наук, доцент,

заведующий кафедрой гражданского и хозяйственного права

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Piddubnyi Oleksii

Doctor of Sciences, Associated Professor,

Head of the Department of Civil and Commercial Law

National University of Life and Environmental Sciences

ORCID: 0000-0003-4867-4613

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5876

**РОЗМЕЖУВАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ
ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ
ТА ЯК ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ**

**РАЗМЕЖЕВАНИЕ ПРИВЛЕЧЕНИЯ
К АДМИНИСТРАТИВНОЙ И УГОЛОВНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКТА
И КАК ПРАВОВОЙ ПРОЦЕДУРЫ**

**DIFFERENTIATION OF ADMISSION
TO ADMINISTRATIVE AND CRIMINAL LIABILITY
AS A LEGAL FACT AND AS A LEGAL PROCEDURE**

Анотація. У статті аналізуються причини того, яким чином з обивательської правосвідомості потрібно викорінювати ототожнення процедури притягнення до публічно-правової відповідальності з її фактичним наслідком – фактом притягнення до публічно-правової відповідальності, що досить часто ототожнюються.

Нажаль, існуюче законодавство сприяє такій підміні понять, встановлюючи початком притягнення до відповідальності згідно Кримінального процесуального кодексу окрему процесуальну дію – повідомлення про підозру. З цього законодавчого положення може послідувати термінологічно і фактично хибний висновок про те, що особа, якій було повідомлено про підозру, притягалась до кримінальної відповідальності. Помилка полягає в тому, що притягнення до відповідальності як процедурний етап в кримінальній справі ототожнюється зі своїм синонімом – притягненням до кримінальної відповідальності у вигляді юридичного факту – обвинувального вироку суду.

Однaк не менш характерна і помилка другого роду, що частіше властива спеціалістам і більш яскраво проявляється в адміністративному судочинстві. Помилка допускається в контексті строків давності притягнення до адміністративної відповідальності судом.

Існує процедурна вимога до органів адміністративної юрисдикції, які не мають повноважень приймати рішення у справі. Згідно цієї вимоги вони повинні у обмежений час від моменту вчинення правопорушення завершити процедуру з'ясування його обставин і зафіксувати їх процесуально. Виконання цієї вимоги означає вчасне складання протоколу про адміністративне правопорушення і направлення матеріалів до суду.

На думку автора, в момент передачі матеріалів до суду в межах строку давності процедура притягнення до адміністративної відповідальності має завершитись, а строк давності має перерватися. Це зобов'яже суд розглянути справу по суті, незалежно від того, скільки триватиме процедура судового розгляду.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративний процес, кримінальний процес, притягнення до відповідальності.

Аннотация. В статье анализируются причины того, каким образом из обывательского правосознания нужно искоренять отождествление процедуры привлечения к публично-правовой ответственности с ее фактическим следствием – фактом привлечения к публично-правовой ответственности, каковые достаточно часто не различаются.

К сожалению, существующее законодательство способствует такой подмене понятий, устанавливая началом привлечения к ответственности согласно УПК отдельную процессуальное действие – уведомление о подозрении. Из этого законодательного положения может последовать терминологически и фактически ошибочный вывод о том, что лицо, которому было сообщено о подозрении, привлекалось к уголовной ответственности. Ошибка заключается в том, что привлечение к ответственности как процедурный этап в уголовном деле отождествляется со своим синонимом – привлечением к уголовной ответственности в виде юридического факта – обвинительного приговора суда.

Однако, не менее характерна и ошибка второго рода, чаще свойственная специалистам и более ярко проявляющаяся в административном судопроизводстве. Ошибка допускается в контексте сроков давности привлечения к административной ответственности судом.

Существует процедурное требование к органам административной юрисдикции, которые не имеют полномочий принимать решения по делу. Согласно этим требованиям, они должны в ограниченное время с момента совершения правонарушения завершить процедуру выяснения его обстоятельств и зафиксировать их процессуально. Выполнение этого требования означает своевременное составление протокола об административном правонарушении и направлении материалов в суд.

По мнению автора, в момент передачи материалов в суд в пределах срока давности процедура привлечения к административной ответственности должна считаться завершенной, а срок давности прерванным, обязывая суд рассмотреть дело по сути независимо от того, сколько продлится процедура судебного разбирательства.

Ключевые слова: административная ответственность, уголовная ответственность, административный процесс, уголовный процесс, привлечения к ответственности.

Summary. The article analyzes the reasons for the elimination the meaning of the procedure of bringing to justice public liability with its actual consequence, which is quite often identified, from the common law consciousness.

Unfortunately, existing legislation facilitates such a mischange of concepts by establishing the initiation of prosecution in accordance with the Code of Criminal Procedure as a separate procedural action – bringing charges. This legislative provision may, in terminology and in fact, lead to the erroneous finding that the person charged has been held criminally liable. The misconception is that prosecution as a procedural step in a criminal case is identified with its synonym – criminal prosecution in the form of a legal fact – a court conviction.

However, no less wide-spread is the second kind of error, which is more common in specialists and more clearly manifested in administrative proceedings. The error is allowed in the context of the limitation period of administrative liability.

There is a procedural requirement for administrative jurisdictions that do not have the power to decide the case. According to this requirement, they must, within a limited time from the moment of committing the offense, complete the procedure of finding out his circumstances and record them procedurally. Fulfilling this requirement means timely drafting of a report on an administrative offense and referral of materials to court.

According to the author, at the moment of submission of materials to court within the limitation period, the procedure of administrative liability is completed and the limitation period is interrupted. This obliges the court to hear the merits of the case, regardless of how long the trial process will take.

Key words: administrative liability, criminal liability, administrative process; criminal proceedings; prosecution.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема полягає в обивательському нерозумінні принципу презумпції невинуватості, чому частково сприяють невдалі формулювання

КПК України з одного боку, і у безвідповідальному бажанні осіб, що вчинили адміністративне правопорушення, ухилитись від відповідальності шляхом затягування судового розгляду справи розраховуючи на звільнення від неї за критерієм давності притягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В різний час до питань притягнення до відповідальності, звільнення від відповідальності, визначення вини у кримінальному та адміністративному праві звертались Волощук А. М., Гладун О. З., Забабуріна А. Г., Маринчак Н. Є, Плотнікова А. В., Смокович М. І., Усенко Є. А., Юрченко Л. В. та інші фахівці, проте питання залишаються дискусійними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є наголошення на неприпустимості ототожнення процедури притягнення до публічно-правової відповідальності з її фактичним наслідком — фактом притягнення до публічно-правової відповідальності і навпаки, а також спроба вирішення питання визначення вини при незастосуванні адміністративного стягнення шляхом перегляду самої суті поняття строків застосування адміністративного стягнення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Нажаль, існуюче законодавство сприяє такій підміні понять, встановлюючи початком притягнення до відповідальності згідно Кримінального процесуального кодексу України (п. 14 частини першої статті 3) [1] окрему процесуальну дію — повідомлення про підозру. З цього законодавчого положення може поспідувати термінологічно і фактично хибний висновок про те, що особа, якій було повідомлено про підозру, притягалась до кримінальної відповідальності. Помилка полягає в тому, що притягнення до відповідальності як процедурний етап в кримінальній справі ототожнюється зі своїм синонімом — притягненням до кримінальної відповідальності у вигляді юридичного факту — обвинувального вироку суду і призначення покарання. Або ж за вироком суду у вигляді осуду і звільнення від покарання [2, с. 240]. При цьому звільнення від кримінальної відповідальності (п. 1 частини другої статті 284 КПК) [1] застосоване щодо особи, якій було повідомлено про підозру, означатиме, що вона не була притягнена до відповідальності. Проте вини свою визнала, якщо виходити з норми частини третьої статті 285 КПК. Отже на питання, чи визнавалась вона винною у вчиненні злочину — негативно відповісти, не погрішивши проти істини, не зможе.

Якщо коротко підсумувати, особа, стосовно якої розпочиналась процедура притягнення до кримінальної відповідальності, залежно від кінцевого рішення може бути такою, яка не притягалась до кримінальної відповідальності. Формулювання не досить вдале, і очевидно, що потребує удосконалення. Притягнення — це доконаний інфінітив, який говорить про завершений факт, тоді як процедура

могла лише розпочатись. Вдалим терміном, який однозначно відрізняє особу, вина якої була встановлена, від тих, щодо кого було лише пред'явлене обвинувачення було б «засуджена особа». Отже, численні анкети різного роду доброчесності як мінімум треба оснащувати саме запитанням «чи була особа засуджена», а правильно з точки зору примату прав людини взагалі ставити питання — чи має особа не погашену і не зняту судимість. Інші факти її біографії, такі, як засудження в минулому, на її правове становище впливати не повинні і бути предметом офіційних запитань також не повинні.

Однак не менш характерна і помилка другого роду, що частіше властива спеціалістам і більш яскраво проявляється в адміністративному судочинстві. Помилка допускається в контексті строків давності притягнення до адміністративної відповідальності судом. При чому міжгалузеві паралелі тут абсолютно доречні, адже згадані два види юридичної відповідальності часто співставляються і розрізняються в основному ступенем суспільної небезпечності [3, с. 267], але мають аналогічні ознаки, і можуть мігрувати з КУпАП до ККУ по волі законодавця [4, с. 110], а відповідно аналогії цілком доречні. Вказується, що інститути схожі, але розрізняються в частині визначення вини особи [5, с. 74].

Існує процедурна вимога до органів адміністративної юрисдикції, які не мають повноважень приймати рішення у справі. Згідно цієї вимоги вони повинні у обмежений час (не пізніше 24 годин, частина друга статті 254 КУпАП [6]) від моменту вчинення правопорушення завершити процедуру з'ясування його обставин і зафіксувати їх процесуально. Виконання цієї вимоги означає оперативне складання протоколу про адміністративне правопорушення, але не впливає на строки направлення матеріалів до суду. Очевидно, що якщо орган адміністративної юрисдикції зацікавлений в ефективності своєї правозастосовчої роботи, він має зробити це максимально швидко. Але подальші події, в тому числі можливість затягування порушником судового розгляду, щоб вийти за межі строків, передбачених ст. 38 КУпАП — цілком поза волею органу адміністративної юрисдикції і можуть при певній пасивності суду звести всі зусилля по боротьбі з правопорушеннями нанівець. А порушник таким чином ухилиться не тільки від стягнення і відповідальності, що в КУпАП одне й те саме, а й на відміну від кримінального судочинства, уникне питання про встановлення його вини, на чому вже наголошувалось [7]. Аналогічна позиція не досліджувати вини існує і в ближньому зарубіжжі [8, с. 74].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На думку автора, в момент передачі матеріалів до суду в межах строку давності (доцільно встановити для цього короткий, але визначений термін) процедура притягнення до адміністративної відповідальності має бути завершеною, а строк давності має бути перерваний. Це зобов'язує суд розглянути справу по суті, офіційно з'ясувавши всі обставини, незалежно від того, скільки триватиме процедура судового розгляду. Як ухилення від питання визначення вини при спливі строків, так і апріорно звинувачувальна графа «підпис порушника» в адмін-протоколі, що існувала в минулому, є крайнощами, яких справедливе судочинство повинно уникати.

З цього випливає і висновок відносно того, що процедура притягнення до кримінальної відповідальності, хоч і розпочинається з пред'явлення обвинувачення, проте може як закінчитись фактом притягнення до кримінальної відповідальності, так і виправданням або ж звільненням від кримінальної відповідальності.

В такому разі графи анкет, які часто містять самі по собі протиправні формулювання на кшталт «чи притягалась особа до кримінальної/адміністративної відповідальності?» мають заповнюватись чіткою і однозначною відповіддю — ні.

Звідси поняття притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності співвідносяться як відповіді на три окремих питання: чи розпочиналось притягнення до кримінальної відповідальності; чи була особа піддана/притягнена/засуджена до кримінальної відповідальності і чи визнавалась особа винною у вчиненні кримінальної відповідальності. Їх аналогами в контексті адміністративного права будуть відповіді на два питання: чи складався щодо особи протокол про адміністративне правопорушення (що, як і в першому випадку, ніяк не впливає на права особи); чи була особа піддана адміністративному стягненню/адміністративній відповідальності, а якщо ні, то і третє питання про вину автоматично не постає.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>
2. Юрченко Л. В. Забабуріна А. Г. Притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального провадження // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 25 (64). 2012. № 2. С. 238–243.
3. Волощук А. М. Розмежування кримінальних правопорушень та адміністративних проступків у контексті положень реформи адміністративного та кримінального законодавства України // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2012. № 4. С. 264–273.
4. Гладун О. З. Малозначність кримінальних і адміністративних корупційних правопорушень // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2 (28). С. 103–112.
5. Плотнікова А. В. Наслідки закінчення строку притягнення до відповідальності у кримінальному та адміністративному праві України. // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2018. Вип. 29. С. 71–79.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>
7. Смокович М. І., Маринчак Н. Є., Усенко Є. А. Щодо встановлення вини особи під час закриття провадження про адміністративні правопорушення у зв'язку з закінченням строків притягнення до адміністративної відповідальності // Узагальнений науково-консультативний висновок Науково-консультативної ради при Вищому адміністративному суді України. URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/pravovi_vusnovky
8. Токарева К. С. Порівняльний аналіз правових наслідків закінчення строку накладення адміністративного стягнення в законодавстві України та Росії // Юридичний вісник. 2013. № 2 (27). С. 71–76.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>
2. Yurchenko L. V. Zababurina A. H. Prytiahnennia do kryminalnoi vidpovidalnosti yak stadiia kryminalnoho provadzhenia // Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta im. V. Y. Vernadskoho Seryia «Iurydycheskye nauky». Tom 25 (64). 2012. № 2. S. 238–243.

3. Voloshchuk A. M. Rozmezhuвання kryminalnykh pravoporushen ta administratyvnykh prostupkiv u konteksti polozhen reformy administratyvnoho ta kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy // Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna. 2012. № 4. S. 264–273.
4. Hladun O. Z. Maloznachnist kryminalnykh i administratyvnykh koruptsiinykh pravoporushen. // Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka). 2012. № 2 (28). S. 103–112.
5. Plotnikova A. V. Naslidky zakinchenia stroku prytiahnennia do vidpovidalnosti u kryminalnomu ta administratyvnomu pravi Ukrainy. // Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «Pravo». 2018. Vyp. 29. S. 71–79.
6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia 7 hrudnia 1984 roku № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>
7. Smokovych M. I., Marynychak N. Ye., Usenko Ye. A. Shchodo vstanovlennia vyny osoby pid chas zakryttia provadzhennia pro administratyvni pravoporushennia u zv'iazku z zakincheniam strokiv prytiahnennia do administratyvnoi vidpovidalnosti // Uzahalneni naukov-konsultatyvnyi vysnovok Naukov-konsultatyvnoi rady pry Vyshchomu administratyvnomu sudi Ukrainy. URL: http://www.vasu.gov.ua/nkr/pravovi_vusnovky/pravjvi_visnjvki_07.11.2017
8. Tokarieva K. S. Porivnialnyi analiz pravovykh naslidkiv zakinchenia stroku nakladennia administratyvnoho stiahnennia v zakonodavstvi Ukrainy ta Rosii // Yurydychnyi visnyk. 2013. № 2 (27). S. 71–76.

Тарасюк Анатолій Васильович

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник

Наукової лабораторії забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки

НДІ інформатики і права НАПрН України

Тарасюк Анатолій Васильевич

кандидат юридических наук, главный научный сотрудник

Научной лаборатории обеспечения информационной и кибернетической безопасности

НИИ информатики и права НАПрН Украины

Tarasyuk Anatoliy

Candidate of Law, Chief Scientist of the

Scientific Laboratory for Information and Cyber Security

Research Institute of Informatics and Law of the

National Academy of Science of Ukraine

ORCID: 0000-0002-0479-0666

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5818

ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ДОСВІД ОКРЕМИХ КРАЇН

ПРИОРИТЕТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ: ОПЫТ ОТДЕЛЬНЫХ СТРАН

CYBERSECURITY PRIORITIES: COUNTRY EXPERIENCE

Анотація. Розглянуто загальні політичні та економічні чинники актуалізації проблем кібербезпеки на національному, наднаціональному та глобальному рівнях. Зроблено висновок, що відмінною рисою німецького підходу до забезпечення кібербезпеки є його комплексний і фундаментальний характер, який включає цілу систему нормативних актів, планів і інститутів. Виявлено основні підходи й тенденції, пов'язані з виробленням на наднаціональному рівні ЄС єдиної стратегії в області кібербезпеки. Встановлено, що основна проблема ефективного забезпечення кібербезпеки полягає у створенні в ЄС єдиного європейського політичного простору. Значна активність в цій сфері керівних органів ЄС стикається з нездатністю ряду країн в повному обсязі виконати всі директиви, розпорядження, регламенти та інші нормативні акти. Через складні процедури узгодження на національному і наднаціональному рівнях, що вимагає значного часу, а також через несформованість в ЄС єдиного політичного простору, держави і наднаціональні структури ЄС не завжди встигають вчасно реагувати на появу нових кіберзагроз. Проте, не дивлячись на ці проблеми, система забезпечення кібербезпеки в країнах ЄС досить швидко розвивається і вдосконалюється, чому сприяє настільки ж швидке накопичення досвіду регулювання і координації дій країн — членів ЄС у сфері кібербезпеки. За результатами дослідження визначено, що в умовах розробки нашою державою національного законодавства у сфері кібернетичної безпеки (з урахування умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС) для України за умови відповідного корегування може бути корисним досвід ЄС щодо визначення або створення єдиного державного органу з питань кіберзахисту, здатного відповідати на кібератаки, сертифікація цифрових продуктів і послуг, заходи із захисту персональних даних користувачів комп'ютерних мереж, що передбачають значні штрафи за незаконне використання цих даних.

Ключові слова: кібербезпека, ЄС, загрози, кіберпростір, інформація, дані.

Аннотация. Рассмотрены общие политические и экономические факторы актуализации проблем кибербезопасности на национальном, наднациональном и глобальном уровнях. Сделан вывод, что отличительной чертой немецкого

підхода к забезпеченню кібербезпеки являється його комплексний і фундаментальний характер, включаючий цілу систему нормативних актів, планів і інститутів. Виявлені основні підходи і тенденції, пов'язані з вироботкою на наднаціональному рівні ЄС єдиної стратегії в області кібербезпеки. Установлено, що основна проблема ефективного забезпечення кібербезпеки заключається в створенні в ЄС єдиного європейського політичного простору. Значительна активність в цій сфері керівних органів ЄС стикається з неспособністю ряду країн в повному обсязі виконати всі директиви, розпорядження, регламенти і інші нормативні акти. Через процедури погодження на національному і наднаціональному рівнях, потребує значительного часу, а також із-за неформованості в ЄС єдиного політичного простору, держави і наднаціональні структури ЄС не завжди успевають своєчасно реагувати на появу нових кіберугроз. Однак, незважаючи на ці проблеми, система забезпечення кібербезпеки в країнах ЄС достатньо швидко розвивається і удосконалюється, чому сприяє також швидке накопичення досвіду регулювання і координації дій країн – членів ЄС в сфері кібербезпеки. По результатам дослідження встановлено, що в умовах розробки нашим державством національного законодавства в сфері кібернетичної безпеки (з урахуванням умов Угоди про асоціацію між Україною і ЄС) для України при умові відповідної корекції може бути корисним досвід ЄС по визначенню або створенні єдиного державного органу по питаннях кіберзахисту, здатного відповісти на кібератаки, сертифікація цифрових продуктів і послуг, заходи по захисті персональних даних користувачів комп'ютерних мереж, передбачені значительні штрафи за незаконне використання цих даних.

Ключові слова: кібербезпека, ЄС, загрози, кіберпростір, інформація, дані.

Summary. The aim of the article is to analyze the most complex and urgent problems of cybersecurity in EU countries and to formulate a common policy in this area. Common political and economic factors for cybersecurity issues at national, supranational and global levels are considered. It is concluded that the hallmark of the German approach to cybersecurity is its complex and fundamental character, which includes a whole system of regulations, plans and institutions. The main approaches and trends related to the development of a unified EU cyber security strategy have been identified. It is established that the main problem of effective cyber security is to create a single European political space in the EU. Significant activity in this area of EU governing bodies is faced with the inability of a number of countries to fully comply with all directives, regulations, regulations and other regulations. Due to complex coordination procedures at the national and supranational levels, which require considerable time, as well as the lack of a single political space in the EU, EU states and supranational structures do not always have time to respond to the emergence of new cyber threats. However, in spite of these problems, the cybersecurity system in the EU countries is developing and improving quite rapidly, which contributes to the equally rapid accumulation of experience in regulating and coordinating EU member states in the field of cybersecurity. According to the results of the study, it is determined that in the conditions of our country's development of national legislation in the field of cyber security (taking into account the terms of the Association Agreement between Ukraine and the EU) for Ukraine, provided appropriate adjustment, it may be useful for the EU experience to identify or create a single state body for cyber defense capable of responding to cyberattacks, certification of digital products and services, measures to protect the personal data of users of computer networks, which entail significant penalties for illegal use of this data.

Key words: cybersecurity, EU, threats, cyberspace, information, data.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відсутність в Україні достатнього законодавчого забезпечення кібербезпеки в умовах гібридної війни значно підвищує ризики руйнування національної системи кібербезпеки, розвитку деструктивних впливів на національну безпеку, а також підраивається впевненість в українській складовій забезпечення європейської та світової кібербезпеки. Національний координаційний центр кібербезпеки, який є робочим органом РНБО України, на сьогодні позбавлений можливості повномасштабно та системно здійснювати координацію щодо законодавчого та нормативно-правового забезпечення ефективної системи кібербезпеки в Україні,

в основі якої лежав би комплексний аналіз ситуації у цій галузі, викликів, існуючих та імовірних небезпек і врахування інтересів кожного учасника та суб'єкта і яка б інтегрувалася до європейської та глобальної міжнародних систем кібербезпеки, мала б достатню фінансову, організаційну, технічну, кадрову підтримку. У зв'язку з цим необхідно вивчати зарубіжний досвід, створюючи в нашій країні ефективну систему, за якою забезпечуватиметься правовий та організаційний аспекти кібернетичної безпеки, імплементації окремих аспектів у національну практику, а також розширення співпраці в досліджуваній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення кібернетичної безпеки, в тому

числі в контексті вивчення зарубіжного досвіду, були предметом наукової уваги багатьох вчених. Серед наукових праць, які слугували теоретичними орієнтирами для даної статті доцільно виокремити наступних дослідників М. Камчатного [1], Р. Гейні [6], В. Пантіна [7], М. Гребенюка та Б. Леонова [15]. Водночас, досвід забезпечення кібербезпеки у зарубіжних країнах, передусім з точки зору можливостей його використання у вітчизняних реаліях, лишається дослідженим недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Проаналізувати найбільш складні та актуальні проблеми забезпечення кібербезпеки у зарубіжних країнах та формування державної політики у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до зростаючої ролі кіберпростору багато держав створюють власні національні законодавчі норми та стратегії кібербезпеки. Так, нині 27 країн-членів НАТО, Європейський Союз (ЄС), 12 країн Європи, що не є членами НАТО, а також 38 країн із інших частин світу мають власні національні стратегії кібербезпеки [1].

Ухвалена Стратегія кібербезпеки Європейського Союзу 2013 року — це перший всеохоплюючий документ системного характеру у цій галузі. В ньому охоплено кожен аспект кібернетичного простору: внутрішній ринок, правосуддя, внутрішня та зовнішня політика.

Окрім Стратегії, відбулася розробка та ухвалення законодавчої пропозиції посилити безпеку інформаційних систем Євросоюзу.

Міжнародна політика Європейського Союзу щодо кіберпростору має ряд визначених Стратегією пріоритетних напрямів, серед яких доцільно виокремити наступні:

- засади свободи та відкритості: стратегією визначаються принципи, за якими реалізуються основоположні людські та громадянські права у кіберсередовищі;
- використання законодавчої бази Європейського Союзу у кібернетичному просторі аналогічно до фізичного світу. Що важливо в даному аспекті, це той принципово важливий підхід, відповідно до якого відповідальним за безпеку цього простору є як пересічні громадяни, так і держави загалом;
- потенціал кібернетичної безпеки повинен розвиватися за допомогою співробітництва та партнерства, до якого залучені міжнародні партнери та організації, приватний сектор та громадянське суспільство [2].

З визначених напрямів впливає один суттєвий висновок: кібербезпека є справою всіх: самої лю-

дини, приватного сектора, суспільства і держави. Тільки у рамках цього симбіозу вбачається можливість побудови суспільства у якому індивіди будуть почувати себе безпечно у кіберпросторі. Досягнути цього можливо за умови ряду складових:

- 1) тісної співпраці держави, в особі відповідальних за кібербезпеку органів, та приватного сектору і громадян. Така співпраця першочергово полягає у взаємному обміні інформацією;
- 2) розвиток та практичне втілення таких категорій як «екологія інформації», «інформаційна гігієна», «критичне мислення у споживачів інформації», розвиток інформаційної культури, а також усвідомлення необхідності навчання дітей та молоді інформаційній культурі та гігієні.

Водночас, слід враховувати, що країни ЄС різняться за рівнем соціально-економічного і технологічного розвитку, рівнем розвитку цифрової економіки та масштабами використання Інтернету. У зв'язку з цим в цілому ряді країн ЄС національна стратегія з кібербезпеки або розроблена в недостатній мірі, не зважаючи на вимоги Європейської комісії.

Виходячи з показників глобального рейтингу кібербезпеки (враховує показники країни у п'яти сферах: правові норми в області кібербезпеки і їх виконання; технічні заходи і наявність відповідних інструментів для їх реалізації; організаційні заходи в сфері кібербезпеки; розвиток потенціалу кібербезпеки; участь у міжнародному співробітництві щодо її забезпечення [3, с. 39]), найбільш передовими в галузі розробки і застосування національних стратегій кібербезпеки серед країн — членів ЄС є Норвегія, Естонія, ФРН, Австрія, Угорщина, Нідерланди [3, с. 14]. Найменш успішними в плані кібербезпеки серед країн, що входять в ЄС, є Румунія, Болгарія, Бельгія, Португалія, Греція [3, с. 15].

У Нідерландах, як вважає асоціація виробників програмного забезпечення BSA [4], найрозвиненіша та найбільш «зріла» система кібернетичної безпеки, як з погляду правової підтримки, так і з погляду технологій та організації. Ця країна через кожні два роки здійснює перегляд своєї Національної Стратегії кібербезпеки, а Національним Центром кібербезпеки, який є національним CERT (англ. *computer emergency response team*, CERT) з рядом додаткових повноважень, здійснюється розробка та запровадження усіх процедурних та технологічних питань стосовно безпеки в кіберпросторі. Цим же Центром проводиться активна співпраця з Аналітичними та інформаційними центрами (ISACs), які дбають про те, щоб критична інформаційна інфраструктура за секторами була у безпеці.

Створення «Гарячої лінії» meldpunt-kinderporno.nl ініціював голландський Інтернет-провайдер для

протидії дитячій порнографії як приватна структура, проте зрештою цю ініціативу підтримало Міністерство юстиції Нідерландів.

До слова, саме Нідерланди були ініціаторами створення загальноєвропейських мереж «гарячих ліній» — InHore [5] і перші впровадили у своїй національній практиці.

Якщо вести мову про організацію забезпечення кібербезпеки в країнах Європи в цілому, слід зауважити, що у 2013 р. була представлена стратегія кібербезпеки ЄС під назвою «Відкритий, безпечний і надійний кіберпростір». Метою цієї стратегії є підвищення стійкості та нарощування потенціалу в області кібербезпеки держав — членів ЄС, включаючи посилення боротьби з кіберзлочинністю, формування ефективної інфраструктури забезпечення інформаційної безпеки, розробку принципів координації міжнародної політики в області кібербезпеки. Серед інших значущих актів, спрямованих на формування єдиної політики ЄС з протидії кіберзагрозам, слід відзначити «Директиву ЄС з кібербезпеки» [6]. Відповідно до цієї директиви, держави-члени ЄС спільно з Європейською Комісією та Європейським агентством з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) повинні створити групу взаємодії. Основними функціями цієї групи є обмін інформацією між її учасниками, а також боротьба із загрозами і інцидентами у сфері кібербезпеки. Крім того, в директиві міститься вимога створити мережу національних груп з метою організації швидкої і ефективної операційної взаємодії й підтримки країн — членів ЄС для вирішення транскордонних інцидентів в кіберпросторі. Ця директива, розроблена Європейською комісією і схвалена Європарламентом, набула чинності в серпні 2016 р. З цього моменту почався процес імплементації основних положень директиви в національному законодавстві країн — членів ЄС і визначення операторів, які будуть на практиці забезпечувати кібербезпеку в Європі.

Ще одним заходом, покликаним посилити кібербезпеку ЄС, стало запропоноване Європейською комісією в 2017 р. введення сертифікатів для цифрової продукції і цифрових послуг, що випускаються в країнах ЄС. З точки зору Єврокомісії, сертифікація може відігравати вирішальну роль в посиленні безпеки і розвитку єдиного європейського ринку цифрових продуктів і послуг, оскільки сертифікати будуть дійсними на всій території ЄС і зможуть гарантувати відповідність продуктів і послуг вимогам кібербезпеки [7, с. 11].

Важливим кроком на шляху захисту даних користувачів комп'ютерних мереж також став загальний регламент ЄС про захист даних (General

Data Protection Regulation, GDPR), розроблений і схвалений Європейським парламентом ще в 2016 р. і набрав чинності у травні 2018 р. Цей регламент, покликаний регулювати поширення та використання особистих даних громадян країн ЄС, встановлює норми, відповідно до яких користувачі з країн ЄС мають право знати, як саме використовуються їхні персональні дані, які вони надають про себе в комп'ютерних мережах. Нові правила є екстериторіальними і поширюються на операторів, які обробляють персональні дані європейців не тільки в країнах ЄС, а й за його межами [7, с. 14].

Досить прогресивним кроком ЄС на шляху забезпечення кібербезпеки стало створення на початку березня 2020 року, з ініціативи Литви, кібернетичних сил Євросоюзу швидкого реагування (Cyber Rapid Response Team, CRRT [8]), до складу яких увійшли представники шести європейських держав (Литва, Естонія, Хорватія, Польща, Нідерланди та Румунія). Це було остаточно погоджено 4 березня в Загребі (Хорватія) у Меморандумі про взаєморозуміння. Документ юридично дозволяє роботу таких груп у юрисдикціях різних країн, визначає механізм роботи CRRT, правовий статус, ролі і процедури. Створені цивільними і військовими експертами, CRRT приєднуються до нейтралізації і розслідування небезпечних кіберінцидентів практично або, за необхідності, фізично [9]. Статус спостерігача у даному об'єднанні отримали Бельгія, Греція, Іспанія, Італія, Франція, Словенія і Фінляндія.

Розвідслужби Литви у 2019 році оголосили, що в кіберпросторі Литви простежується шкідницька діяльність кібернетичних потужностей Росії і Китаю. У традиційній оцінці загроз нацбезпеці зазначається, що найбільшу загрозу для безпеки інформаційних систем і інформації, що зберігається в них, є кібершпionаж розвідслужб Росії, а новим фактором ризику може стати розвиток технологій 5G, якщо не буде приділятися належна увага надійності постачальника послуг або продуктів інформаційних технологій [10].

Позитивними прикладами для України можуть слугувати практичні знання, яких набула Естонія, єдина пострадянська держава, що має значні успіхи у створенні системи кібернетичного захисту.

2007 року Естонії випало бути першою країною-членом НАТО, кіберпростір якої було атаковано хакерами, і цей напад підтримувала інша держава. Захист держави в кіберсередовищі здійснювався громадянами — кваліфікованими IT-інженерами, які разом обмірковували і взялися до впровадження системи захисту. Естонцями було створено такі стандарти кібернетичної безпеки, які пізніше перейняло

НАТО задля впровадження у власному оборонному та безпековому сегменті. Зараз у світ є 32 центри, які користуються саме естонськими стандартами. На цей час в державі, яка має населення 1,2 мільйони людей, функціонує 5 кібернетичних центрів. Актуальність естонського досвіду для України пов'язана з багатьма аспектами: спільним минулим, територіальною близькістю, однаковими зовнішніми чинниками, які викликали в Естонії потребу оперативного створення системи кібернетичного захисту.

Країни Балтії, які чітко усвідомили потенційний вплив від ескалації конфлікту в Україні на їхню безпеку. Передусім це Польща та країни Прибалтики. Саме ці країни безпосередньо відчули близькість загроз (наприклад, популяризація в соціальних мережах Латвії ідеї «Латгальської народної республіки», на кшталт терористичних організації ДНР та ЛНР, звинувачення МЗС РФ у дискримінації Латвією російськомовного населення спонукало прибалтів провести чіткі паралелі з українським питанням) [11].

В умовах спроб переділу сфер впливу Балтія залишається однією з найбільш вразливих ланок європейської безпеки. У разі загострення конфліктних ситуацій на східних кордонах України, а також посилення дипломатичного протистояння щодо Росії, остання демонстративно намагатиметься нарощувати військову присутність на кордонах з балтійськими країнами.

Найвразливішою з країн Балтії є Естонія, найбільш східне місто якої — Нарва — налічує 90% етнічних росіян. У разі російської агресії в цьому напрямку під сумнів будуть поставлені не лише політичні запевнення щодо безпеки, як це сталося з Будапештським меморандумом, а союзницькі зобов'язання країн-членів НАТО.

За таких умов Україна є важливим стратегічним партнером, який може стати вирішальним у врегулюванні проблеми безпеки в країнах Балтії. Першим практичним кроком у цьому напрямку є налагодження співпраці між Україною, Польщею та Литвою, вигідної для всіх країн регіону Східної Європи.

Досить цікавим у досліджуваному контексті є досвід Ізраїлю. Зокрема розширення у 2018 році повноважень Національного кібердиректорату (National Cyber Directorate, NCD) — провідного державного агентства з питань кібербезпеки [12]. Розширення повноважень стосувалися першочергово оцінки ризиків для національних мереж, планування захисту та відновлення, а також управління державними та приватними структурами. Ці зміни на експертному рівні були оцінені неоднозначно [13]. Проте, як зазначають в Уряді, пояснюється постійним зростанням загроз у кіберсфері.

Цікаво, що в Ізраїлі розділені функції цивільних та військових органів. Так, NCD повинен оцінювати загрози, виявляти уразливі місця в національних системах та обмінюватися інформацією в режимі реального часу, однак у нього немає повноважень вживати заходів у відповідь на атаки. Передбачається, що активні дії у кіберпросторі провадитимуть військові, а також спецслужби Ізраїлю.

У структурі NCD створено два органи: Центр протидії кіберзагрозам (цю функцію виконуватиме команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-IL) і Центр раннього виявлення та верифікації для попередження про атаки та зменшення їхнього шкідливого впливу. Останній має сприяти обміну даними про ситуацію в інформпросторі між державними та приватними організаціями. Це робитиметься, зокрема, і через створення та наповнення національної бази даних із маркерами загроз. Запропонована база викликала значні суперечки в ізраїльському суспільстві, адже йдеться про збір та обробку великих масивів приватної та корпоративної інформації [12].

Основними правовими документами політики Ізраїлю у сфері кібербезпеки є Національна кіберініціатива 2010 та Резолюція уряду № 3611 від 7 серпня 2011 року, яка є планом дій Національної кіберініціативи [14].

Слід зауважити, що в Ізраїлі не тільки успішно розвивається сфера кібербезпеки, а й проводяться власні розробки кіберзброї. Такі ініціативи мають за мету створити в Ізраїлі аналог Інтерполу в кіберпросторі, а також запровадити систему обміну інформацією між усіма суб'єктами кіберзахисту у поєднанні зі спроможностями державного та приватного секторів [15, с. 49]. Досвід співпраці державного та приватного секторів у сфері забезпечення кібербезпеки може бути корисним для національної практики.

Таким чином, можна констатувати, що Ізраїль має значні можливості протистояти дедалі більшим кіберзагрозам. Разом з тим, нові положення породжують дискусії, що підкреслює складнощі у підтриманні рівноваги необхідності гарантування національної безпеки та захисту фундаментальних громадянських прав.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Виходячи із аналізу забезпечення кібербезпеки у зарубіжних країнах, зокрема Ізраїлю, вважаємо за доцільне запропонувати окремі напрями вдосконалення національної практики у досліджуваній сфері. Зокрема, доповнити Положення про Національний координаційний центр кібербезпеки, затверджене Указом Президента України

від 7 червня 2016 року № 242/2016 [16] у частині вдосконалення основних завдань даного органу. У цьому контексті пропонується розширити п. 3 вказаного Положення, додавши до основних завдань Центру наступні:

- впровадження в Україні стандартів безпеки мережевих та інформаційних систем;
- визначення критеріїв, за якими буде складатись перелік операторів базових послуг та провайдерів цифрових послуг;
- контроль за дотримання мережевої нейтральності та міжнародних та європейських стандартів та заборон введення окремих національних стандартів у сфері кібербезпеки, які не є сумісними з європейськими та міжнародними стандартами;
- аудит системи мережевої та інформаційної безпеки;
- організація та підтримка системи сповіщення про кіберінциденти, системи аудиту та впровадження заходів мережевої та інформаційної безпеки;
- забезпечення належного дотримання вимог щодо збереження конфіденційності, зокрема щодо персональних даних та захисту комерційних інтересів операторів та провайдерів.

В Україні є свій досвід, коли 2015 року були намагання втрутитися до системи енергопостачання, яка, крім того, включає і ядерну енергетику. Європейські країни, перш за все Німеччина, вже були об'єктами схожих атак. Не менше значення має проведення різних операцій в кіберсфері, спрямованих на перешкоджання нашим демократичним процесам. Ми вже ставали свідками дезінформаційних кампаній проти референдумів, як, наприклад, стосовно Brexit у Великобританії чи Угоди про асоціацію з Україною в Нідерландах. Операції, які покликані підмінити результати волевиявлення, зараз перетворюються на нову норму.

Основна проблема ефективного забезпечення кібербезпеки полягає у створенні в ЄС єдиного європейського політичного простору. Значна активність в цій сфері керівних органів ЄС стикається з нездатністю ряду країн в повному обсязі виконати всі директиви, розпорядження, регламенти та інші нормативні акти. Слід також враховувати, що паралельно з реакцією ЄС на актуальні кіберзагрози безперервно з'являються все нові загрози кібербез-

пеки, на які держави і наднаціональні структури ЄС не завжди встигають вчасно реагувати. Переважно це відбувається через складні процедури узгодження на національному і наднаціональному рівнях, що вимагає значного часу, а також через несформованість в ЄС єдиного політичного простору. Проте, не дивлячись на ці проблеми, система забезпечення кібербезпеки в країнах ЄС досить швидко розвивається і вдосконалюється, чому сприяє настільки ж швидко накопичення досвіду регулювання і координації дій країн — членів ЄС у сфері кібербезпеки.

При цьому вважаємо за необхідне підкреслити надважливість проблем забезпечення кібернетичної безпеки усіма суб'єктами її забезпечення, як національного так і міжнародного рівня і визначити її як свій пріоритет стратегічного значення. Необхідним є створення команд фахівців-консультантів з питань кібербезпеки на всіх: від захисту комерційних секретів до розробки правової бази та формування державної політики. Питання кібернетичної безпеки має бути окресленим чіткіше, стати більш зрозумілим і вимірюваним. Компанії, які включає критична інфраструктура, повинні нести відповідальність за рівень своєї готовності і захисту., адже припинення діяльності тієї чи іншої організації в сучасних динамічних реаліях може призвести до руйнівних наслідків та загроз національній безпеці держави.

Нам слід покращити наші партнерські відносини у плані обміну набутими знаннями. Україна володіє надзвичайним досвідом практичної реалізації протидії кіберзагрозам. Вона стала кібернетичним фронтом, на якому Росія проводить випробування своєї нової кіберзброї, яку зможе використовувати її по всьому світу. У зв'язку з цим, підтримка України повинна стати пріоритетним завданням для країн ЄС, оскільки так вони подбають і про власну безпеку. Безумовно, Україна сьогодні має позиціюватися як потужний форпост європейської безпеки. На нашу думку, визріла потреба переглянути концепції європейської безпеки. Росія своєю загарбницькою поведінкою продемонструвала, що цивілізованими способами неможливо протистояти її агресії. Результати такої діяльності нікчемні. Відповідно, потребують змін основні акценти концепції європейської безпеки. І це стосується, зокрема, світових безпекових процесів.

Література

1. Камчатний М. В. Історія міжнародно-правового регулювання питань, пов'язаних із застосуванням комп'ютерних технологій. URL: <http://oaji.net/pdf.html?n=2016/3229-1477308664.pdf>
2. EU International Cyberspace Policy. URL: http://www.eeas.europa.eu/policies/eu-cyber-security/index_en.htm
3. Глобальный индекс кибербезопасности и профили по киберблагополучию: отчет. Женева, ABI Research, 2015. 516 с.
4. Software Management: Security Imperative, Business Opportunity. BSA URL: <https://gss.bsa.org/>
5. InHope URL: <https://www.inhope.org/EN>
6. Haeni R. 2016. Cybersecurity: New EU Directive. Published 20.07.2016. URL: <https://news.pwc.ch/28616/cybersecurity-new-eu-directive-published/>
7. Пантин В. И., Кардава Н. В. Кибербезопасность: проблемы формирования единой политики в Европейском Союзе // Вестник Пермского университета. Политология. 2018. № 3. С. 5–17.
8. CYBER RAPID RESPONSE TEAMS AND MUTUAL ASSISTANCE IN CYBER SECURITY. URL: <https://pesco.europa.eu/project/cyber-rapid-response-teams-and-mutual-assistance-in-cyber-security/>
9. Six EU countries unite against cyber threats: the joint Cyber Rapid Response Teams are ready to counter cyber-attacks. Ministry of national defence republic of Lithuania 2020.03.04. URL: http://kam.lt/en/news_1098/current_issues/six_eu_countries_unite_against_cyber_threats_the_joint_cyber_rapid_response_teams_are_ready_to_counter_cyber-attacks.html
10. Šešios ES šalys susivienijo prieš kibernetines grėsmes: atakas atremti pasirengusios jungtinės Greitojo kibernetinio reagavimo komandos. LIETUVOS RESPUBLIKOS KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJA. URL: http://kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijos_875/sesios_es_salys_susivienijo_pries_kibernetines_gresmes_atakas_atremti_pasirengusios_jungtines_greitojo_kibernetinio_reagavimo_komandos.html
11. Ответ официального представителя МИД России А. К. Лукашевича на вопрос СМИ в связи с обращением Центра государственного языка Латвии к жителям страны разговаривать на рабочих местах только на латышском языке / МИД России. URL: http://archive.mid.ru//brp_4.nsf/newslines/F1D4CD9DD330630643257DD7003FD0D7
12. Israel National Cyber Directorate URL: https://www.gov.il/en/departments/israel_national_cyber_directorate
13. A Look at Israel's New Draft Cybersecurity. Blog Post by Guest Blogger for Net Politics. Law. July 2, 2018. URL: <https://www.cfr.org/blog/look-israels-new-draft-cybersecurity-law>
14. Cyberwellness Profile Israel URL: http://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/Country_Profiles/Israel.pdf
15. Гребенюк М. В., Леонов Б. Д. Досвід Ізраїлю у сфері забезпечення кібербезпеки. «Інформація і право. № 2(25)/2018. С. 45–50
16. Положення про Національний координаційний центр кібербезпеки. Указ Президента України від 7 червня 2016 року № 242/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/2016>

References

1. Kamchatnyj M. V. Istorija mizhnarodno-pravovogho rehuljuvannja pytanj, pov'jazanykh iz zastosuvannjam komp'juternykh tekhnologhij. URL: <http://oaji.net/pdf.html?n=2016/3229-1477308664.pdf>
2. EU International Cyberspace Policy. URL: http://www.eeas.europa.eu/policies/eu-cyber-security/index_en.htm
3. Ghlobalnyj yndeks kyberbezopasnosty y profyly po kyberblaghopoluchyju: otchet. Zheneva, ABI Research, 2015. 516 s.
4. Software Management: Security Imperative, Business Opportunity. BSA URL: <https://gss.bsa.org/>
5. InHope URL: <https://www.inhope.org/EN>
6. Haeni R. 2016. Cybersecurity: New EU Directive. Published 20.07.2016. URL: <https://news.pwc.ch/28616/cybersecurity-new-eu-directive-published/>
7. Pantyn V. Y., Kardava N. V. Kyberbezopasnostj: problemy formirovanyja ednoj polytyky v Evropejskom Sojuze // Vestnyk Permskogho unyversyteta. Polytologyja. 2018. #3. S. 5–17.
8. CYBER RAPID RESPONSE TEAMS AND MUTUAL ASSISTANCE IN CYBER SECURITY. URL: <https://pesco.europa.eu/project/cyber-rapid-response-teams-and-mutual-assistance-in-cyber-security/>
9. Six EU countries unite against cyber threats: the joint Cyber Rapid Response Teams are ready to counter cyber-attacks. Ministry of national defence republic of Lithuania 2020.03.04. URL: http://kam.lt/en/news_1098/current_issues/six_eu_countries_unite_against_cyber_threats_the_joint_cyber_rapid_response_teams_are_ready_to_counter_cyber-attacks.html

10. Šešios ES šalys susivienijo prieš kibernetines grėsmes: atakas atremti pasirengusios jungtinės Greitojo kibernetinio reagavimo komandos. LIETUVOS RESPUBLIKOS KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJA. URL: http://kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijos_875/sesios_es_salys_susivienijo_pries_kibernetines_gresmes_atakas_atremti_pasirengusios_jungtines_greitojo_kibernetinio_reagavimo_komandos.html
11. Otvet ofycyalnogho predstavitelja MYD Rossyy A. K. Lukashevycha na vopros SMY v svjazy s obrashhenyem Central'nosudarstvennogo jazyka Latvyy k zhyteljam strany razghovaryvatj na rabochykh mestakh toljko na latyšskom jazyke / MYD Rossyy. URL: http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/F1D4CD9DD330630643257DD7003FD0D7
12. Israel National Cyber Directorate URL: https://www.gov.il/en/departments/israel_national_cyber_directorate
13. A Look at Israel's New Draft Cybersecurity. Blog Post by Guest Blogger for Net Politics. Law. July 2, 2018 URL: <https://www.cfr.org/blog/look-israels-new-draft-cybersecurity-law>
14. Cyberwellness Profile Israel URL: http://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/Country_Profiles/Israel.pdf
15. Ghrebenjuk M. V., Leonov B. D. dosvid Izrajilju u sferi zabezpečennja kiberbezpeky. «Informacija i pravo. # 2(25)/2018. S. 45–50.
16. Polozhennja pro Nacionaljnyj koordynacijnyj centr kiberbezpeky. Ukaz Prezydenta Ukrajiny vid 7 chervnja 2016 roku # 242/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/2016>

Тична Богдана Миколаївна

старший науковий співробітник

науково-дослідного відділу проблем військового законодавства

Центр воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Тычна Богдана Николаевна

старший научный сотрудник

научно-исследовательского центра проблем военного законодательства

Центр воєнно-стратегических исследований

Национального университета обороны Украины имени Ивана Черныховского

Tychna Bohdana

Senior Research Fellow of the

Research Department Problematic Legislation

Center for Military Strategic Issues of

National Defence University of Ukraine name after Ivan Chernyakhovsky

ORCID: 0000-0002-3948-4570

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5868

**МЕТА ТА ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

**ЦЕЛИ И ПРИНЦИПЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ И ЕЕ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

**PURPOSE AND PRINCIPLES OF INFORMATION ACTIVITY
OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AND ITS ROLE
IN PROVIDING THE INFORMATION SECURITY
OF THE STATE IN MODERN CONDITIONS**

Анотація. Сучасний світ характеризується бурхливим розвитком інформаційних технологій, прогресом інноваційних технологій та комунікативних засобів, розвитком апаратів передачі інформаційних даних що породжують ситуацію необмежених можливостей реалізації інформаційних процесів для досягнення певної мети, виконання великої кількості завдань практичної діяльності. З розвитком технологій змінюються форми і способи збройної боротьби. «Класичні» методи ведення війни доповнюються «нетрадиційними» інформаційними операціями, інформаційно-психологічними, інформаційно-технічними (кібератаки), що свідчить про ведення нових – асиметричних, неформальних, гібридних воєн з застосуванням зброї шостого покоління. Концепцією гібридної війни є використання асиметричних способів ведення бойових дій з метою домінування на певній території, створення зони (території) замороженого конфлікту на території ведення бойових дій з метою ізоляції противника на міжнародному рівні, посилення внутрішньодержавних антиурядових настроїв, деморалізація військ противника, підрив морально-психологічного стану військ. Станом на сьогодні гібридні війни становлять найбільшу загрозу нормальному функціонуванню системи національної безпеки, державної політики, порушення роботи фінансових, транспортних систем, знищення національної ідентичності. Особливого значення, під час протистояння гібридній агресії, набуває інформація.

У зв'язку із цим, як на державному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів інформаційної діяльності, зростає проблема забезпечення інформаційної безпеки з метою захисту від деструктивного впливу ззовні.

Варто зазначити, що сьогодні у нашій державі та її Збройних Силах триває інтенсивний процес формування системи інформаційної безпеки. Тому розробка науково обґрунтованих підходів до створення дієвої системи протидії загрозам національній безпеці держави в інформаційній сфері є актуальним науково-практичним завданням. Саме тому дана стаття присвячена змісту та принципам інформаційної діяльності Збройних Сил України, а також проблемам її вдосконалення.

Ключові слова: інформаційна діяльність, Збройні Сили України, інформаційна безпека, принципи діяльності, завдання.

Аннотация. Современный мир характеризуется бурным развитием информационных технологий, прогрессом инновационных технологий и коммуникативных средств, развитием аппаратов передачи информационных данных которые порождают ситуацию неограниченных возможностей реализации информационных процессов для достижения некоторой цели, исполнения большого количества задач практической деятельности. С развитием технологий изменяются формы и способы ведения боевых действий. «Классические» методы ведения войны дополняются проведением информационных операций, информационно-психологических, информационно-технических (кибератак) что говорит о ведении новых – асимметрических, неформальных, гибридных войн с использованием оружия шестого поколения. В основе гибридной войны заложено использование асимметрических способов ведения боевых действий с целью доминирования на определенной территории, создания зон (территорий) замороженного конфликта на территории ведения боевых действий с целью изоляции противника на международном уровне, усиление антигосударственных настроев, деморализация войск противника, снижение морально-психологического состояния.

На сегодняшний день гибридная война составляет большую опасность функционированию системы национальной безопасности, государственной политики, нарушение работы финансовой, транспортной систем и уничтожения национальной идентичности.

В связи с этим, на государственном уровне и на уровне отдельных субъектов информационной деятельности возрастает проблема обеспечения информационной безопасности во избежание деструктивного влияния извне.

Стоит отметить, что сегодня в нашем государстве и ее Вооруженных Силах продолжается интенсивный процесс формирования системы информационной безопасности. Поэтому разработка научно обоснованных подходов к созданию действенной системы противодействия угрозам национальной безопасности государства в информационной сфере является актуальным научно-практической задачей. Именно поэтому данная статья посвящена содержанию и принципам информационной деятельности Вооруженных Сил Украины, а также проблемам ее совершенствования.

Ключевые слова: информационная деятельность, Вооруженные Силы Украины, информационная безопасность, принципы деятельности, задачи.

Summary. The modern world, which leaps into information technology, advances innovative technologies and communications technologies, develops devices, transmitting information that creates a situation that does not exist, but it can be used irrevocably for everyone in need of work, and great responsibilities on practical activity. With the development of technological, technologies that are created and created in the process, there are fighting. «Classical» methods, transmitted for the first time, trust information operations, information-psychological, economic operations, information-technology (cyberattacks), keeping up-to-date news – asymmetric, informal, hybrid wars with the use of the sixth weapon on the results. The concept of hybrid war is usually used asymmetric methods of warfare with the use of dominance in the northern space, the creation of roots (forbidden) frozen conflicts to date combat really using unique capabilities of state-level confrontation, taking into account the internal forces of anti-war sentiment, raising the moral and psychological state. The state of hybrid warfare today leaves a large number of yields, a normally functioning national security system, while transport systems reduce the number of national identifiers. When you work with this, how to keep it, you mean that it is true information work, and it is important information about the security of information used by destructive factors. It is worth noting that today there are three long intensive processes of information security system in its own state and its Armed Forces. Therefore, the development of scientific research justified in the creation of existing systems of counteraction to civil security, which is used in the information system, is a relevant scientific and practical reason. At the same time, it became a possible change and fundamental information activity of the Armed Forces of Ukraine, as well as the problem of its improvement.

Key words: information work, Armed Forces of Ukraine, information security, basic actions, work.

Постановка проблеми. В умовах розбудови демократичної правової держави та громадянського суспільства в Україні зростає значення і роль інформаційної діяльності всіх без винятку органів держави, підприємств, установ та організацій. З точки зору забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства, держави негативний характер інформаційного впливу викликає потребу всебічного захисту та реабілітації цільової аудиторії, яка зазнає такого впливу, захисту власних інформаційних ресурсів, а також проведення попереджувальних заходів для його унеможливлення або зниження рівня ефективності.

Наукове опрацювання цього питання, зокрема в інтересах Збройних Сил України, є важливим з таких причин. По-перше, в передових у воєнному відношенні державах світу останнім часом накопичено значний науковий, технічний та практичний досвід проведення інформаційно-психологічних операцій, акцій, атак і актів при вирішенні завдань у ході воєнних конфліктів, коли об'єктами інформаційного впливу виступали збройні сили (формування) противника, — такий досвід необхідно вивчати та враховувати в практичній діяльності Збройних Сил України. По-друге, за цілою низкою ознак можна стверджувати, що ключова роль у війні Росії проти України належить інформаційній складовій у формі надпотужної інформаційної кампанії щодо провокування розколу в українському суспільстві та забезпечення встановлення контролю над південно-східними регіонами України. В цих умовах гостро постає проблема захисту національного інформаційного простору від зовнішніх інформаційних загроз. По-третє, наукова дискусія стосовно вирішення проблеми забезпечення інформаційної безпеки, у тому числі з її інформаційно-психологічною складовою, активно продовжується як у міжнародному вимірі, так і загальнодержавному в Україні, починаючи з термінології, — це викликає потребу подальших наукових досліджень цієї проблематики. По-четверте, активне реформування Збройних Сил України потребує адаптації наукових розробок, зокрема з питань протидії незаконному інформаційному впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для досягнення перемоги в збройних конфліктах необхідно одержувати, передавати й обробляти інформацію як найближче до реального часу. Усе це вимагає вдосконалення інформаційної моделі системи управління ЗСУ для забезпечення інформаційної переваги. Побудові інформаційної моделі системи управління збройних сил як сучасному різновиду стратегічного озброєння дотримуються науковці: Банах С. В. [5], Богуш В. М. [6], Жарков Я. М. [8], В. Г. Дикун [11],

Прохоренко М. М. [13]. Проте, малодослідженим залишається питання інформаційної діяльності ЗСУ, її основних засад та напрямків вдосконалення.

Окрім того, аналіз спеціалізованої літератури, показує, що на сьогодні у нашій державі та її Збройних Силах триває інтенсивний процес формування системи інформаційної безпеки, а саме у Міністерстві оборони України розроблені концептуальні документи та плани щодо розгортання такої системи, у Збройних Силах України створюються відповідні підрозділи. Разом з тим, забезпечення інформаційної безпеки держави в особливий період, в умовах якого цільовою аудиторією такого впливу розглядається особовий склад військ (сил) та органи військового управління, а об'єктами інформаційно-технічного впливу — засоби управління військами та зброєю, вивчено недостатньою мірою. Тому розробка науково обґрунтованих підходів до створення дієвої системи протидії загрозам національній безпеці держави в інформаційній сфері в особливий період є актуальним науково-практичним завданням.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз змісту та основних принципів інформаційної діяльності ЗСУ, її ролі у забезпеченні інформаційної безпеки нашої держави в сучасних умовах, а також проблеми її вдосконалення, що сформульовані відповідно до досвіду провідних країн світу.

Виклад основного матеріалу: Питання інформаційної діяльності ЗСУ регулюються Конституцією України, Законом України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 р. № 1934-XI [1], Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII [2], «Доктриною інформаційної безпеки України», затвердженою указом Президента України від 8.07.2009 р. № 514/2009 [3], Наказом Міністерства оборони України «Про затвердження Концепції інформатизації Міністерства оборони України» від 17.09.2014 р. № 650 [4] та іншими нормативно-правовими актами. Проте, незважаючи на існуючу нормативну базу, яка регламентує процес інформатизації в Україні, рівень інформатизації у Міністерстві оборони не відповідає сучасним потребам. Основною причиною цього є неналежне науково-теоретичне опрацювання основних процесів інформатизації у Міністерстві оборони України і Збройних Силах України та, як наслідок, — на всіх рівнях системи військового управління недостатній рівень розуміння змісту інформатизації, її ролі та місця як складової формування інформаційного середовища у сфері оборони і держави загалом.

Російська агресія змусила нас переглянути підходи щодо інформаційної політики держави, застосування Збройних Сил України та використання

кіберпростору в нових умовах. Виконуючи завдання Президента України — Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України щодо нарощування обороноздатності держави, в Україні було затверджено Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України, нові редакції Стратегічного оборонного бюлетеня України та Воєнної доктрини України, а також Державну цільову оборонну програму розвитку озброєння та військової техніки і Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, в яких, відповідно до світових тенденцій, базовим є акцент на розвиток сектору безпеки та оборони держави, у тому числі і щодо дій в інформаційному просторі [15, с. 79].

За останній період в Україні спостерігається тенденція збільшення випадків використання інформації як інформаційно-психологічної зброї. За її допомогою здійснюється приховане маніпулювання інформацією з метою ураження індивідуальної і масової свідомості цільової аудиторії в інформаційному просторі (наприклад, гібридна війна РФ проти України починаючи з 2014 року). Тому розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій обумовлює підвищення рівня безпеки в кіберпросторі. Інформаційна протидія в кіберпросторі — це лише одна із складових елементів забезпечення інформаційної безпеки. Одним з важливих напрямів забезпечення обороноздатності країни є підтримання на достатньо високому рівні інформаційної безпеки Збройних Сил України [13, с. 57].

Варто зазначити, що реалізацію державної інформаційної політики в Міноборони та Збройних Силах України, ведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань підвищення престижу військової служби, формування в українському суспільстві позитивної громадської думки щодо Збройних Сил та висвітлення їх діяльності, виконання завдань в інформаційній сфері, забезпечення ефективної діяльності системи інформування громадськості та взаємодії зі ЗМІ покладено на Управління комунікацій та преси Міністерства оборони України.

Забезпечення інформаційної діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України здійснюють підпорядковані структури: 1 газета — Центральний друкований орган Міністерства оборони України «Народна армія» (м. Київ); 1 журнал — Центральний друкований орган Міністерства оборони України «Військо України» (м. Київ); 1 телерадіоорганізація — Центральна телерадіостудія Міністерства оборони України (м. Київ), Телерадіокомпанія Міністерства оборони України «Бриз» (м. Одеса) [9, с. 41].

Метою інформаційної діяльності ЗСУ є нейтралізації існуючих загроз в інформаційній сфері, проведення попереджувальних заходів військових ЗМІ в інформаційній сфері, що зосереджено на використанні всесвітньої мережі Інтернет, а також інформування суспільства про реформування Міністерства оборони України та Збройних Сил України, їх життєдіяльність та виконання ними завдань забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету та територіальної цілісності, зокрема, в ході антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, створення позитивного іміджу ЗС України у суспільстві.

Інформаційна діяльність Міністерства оборони України та ЗСУ спрямована на забезпечення основних принципів:

- своєчасне, об'єктивне та вичерпне інформування особового складу та громадськості про життєдіяльність Збройних Сил України, зокрема, в контексті останніх подій, які відбуваються в державі;
- підтримання на високому рівні морально-психологічного стану особового складу з використанням відпрацьованих форм інформаційної діяльності;
- формування психологічної стійкості, мотивації військовослужбовців до виконання найважливіших завдань щодо підтримання високої обороноздатності держави;
- створення умов для формування у Збройних Силах України розвинутого інформаційного середовища як елемента прозорого, демократичного цивільного контролю над військовими формуваннями;
- оприлюднення офіційної позиції Міністерства оборони України, забезпечення підтримки урядових рішень та вільного доступу до інформації.

Основою інформаційної діяльності Міністерства оборони України є доведення керівництвом Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України до громадськості відомостей про діяльність Міністерства оборони України як органу виконавчої влади та Збройних Сил України як інституту збройного захисту держави.

Основні форми поширення інформації: брифінги, прес-конференції та інтерв'ю керівного складу Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України для засобів масової інформації; підготовка публікацій для друкованих та електронних засобів масової інформації та ін.

Найефективнішими шляхами проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи стали: постійне інформування суспільства про життєдіяльність Міністерства оборони України та Збройних Сил України шляхом оприлюднення інформаційних повідомлень

на офіційному веб-порталі Міністерства оборони України у мережі Інтернет, підготовки публікацій у друкованих ЗМІ, трансляції відповідної інформації у теле- та радіоефірі; збільшення присутності Міністерства оборони України в мережі Інтернет та популяризація офіційного веб-порталу Міністерства оборони України шляхом розсилки інформаційних повідомлень та відео матеріалів з посиланнями на веб-портал.

З початку року Управлінням підготовлено, направлено до вітчизняних засобів масової інформації та оприлюднено через офіційний веб-портал Міністерства оборони України в мережі Інтернет близько 1600 інформаційних повідомлень і прес-релізів. Матеріали поширювалися серед вітчизняних та іноземних ЗМІ (понад 500 адресатів).

Постійно діє англomовна версія стрічки новин офіційного веб-порталу Міністерства оборони України та офіційної сторінки Міністерства оборони України у соціальної мережі «Facebook».

Постійно здійснюється цілодобовий моніторинг центральних та регіональних ЗМІ. Щоденно готуються огляди новин (тричі на добу на 8.00, 13.00 та 21.00) та дайджести газетних матеріалів з оборонної тематики.

У зв'язку з активним інформуванням громадян України про поточну суспільно-політичну ситуацію на Сході України та пов'язаним з цим надзвичайним ростом престижу військової служби у Збройних Силах України, офіційний веб-портал Міністерства оборони України відвідало понад 350 тисяч користувачів.

На щоденне отримання новин від Міноборони у соціальній мережі «Facebook» підписано 182 тисячі 495 осіб. Кількість переглядів відеоматеріалів каналу Міністерства оборони на Інтернет-каналі «Youtube» становить 2 мільйона 887 тисяч 636 осіб. На канал підписано 4 тисячі 675 осіб. Сторінка Міністерства оборони в соціальній мережі мікроблогів Twitter на сьогодні має 25 тисяч 815 читачів [9, с. 42].

З метою інформування суспільства про заходи реформування і розвитку Збройних Сил України Управлінням організовано, проведено та забезпечено інформаційне супроводження наступних найважливіших заходів за участю посадових осіб Міністерства оборони та Генерального штабу ЗС України, за участю керівного складу Міністерства оборони та Збройних Сил України та інших посадових осіб: 5 брифінгів та прес-конференцій; участь у 7 теле-, радіопрограмах; 43 інтерв'ю та коментарів вітчизняним та зарубіжним ЗМІ. Також забезпечено підготовку та інформаційне супроводження участі керівництва Міноборони у прямій телефонній лінії Кабінету Ми-

ністрів України та брифінгу для представників ЗМІ перед початком її проведення [9, с. 44].

На виконання рішення Міністра оборони України, з метою об'єктивного та оперативного висвітлення питань діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України проводяться: брифінги в Українському кризовому медіа-центрі речників Міністерства оборони України (двічі на тиждень); брифінги речників Міністерства оборони України з питань АТО в Українському кризовому медіа-центрі (щодня); брифінги англomовного речника Міністерства оборони України в Українському кризовому медіа-центрі з питань українсько-російського військового конфлікту для іноземних засобів масової інформації (щопонеділка).

Зазначені заходи дозволили значно знизити стурбованість і напругу в суспільстві щодо нагальних питань діяльності Міністерства оборони України, забезпечення військовослужбовців в зоні АТО необхідним речовим та медичним майном, піклування про них з боку держави. Забезпечено постійне оперативне наповнення достовірною інформацією з актуальних питань державної політики (в межах компетенції) Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ».

Також забезпечено висвітлення у засобах масової інформації заходів міжнародного співробітництва в Україні та за кордоном, участі Міністерства оборони України, Збройних Сил України у загальнодержавних заходах з нагоди державних свят та пам'ятних дат, робочих поїздок Міністра оборони України та начальника Генерального штабу — Головнокомандувача ЗС України у військові гарнізони та райони проведення Антитерористичної операції, участі Збройних Сил України у міжнародних навчаннях, тактичних навчаннях на всій території України.

На сьогоднішній день у Збройних Силах України є актуальними завдання із захисту власного інформаційного простору військових частин та підрозділів, частина з яких може покладатись на командирів підрозділів, які беруть участь у визначенні інформаційно-психологічного впливу (ІПсВ) на підлеглий особовий склад та проведенні окремих заходів протидії ІПсВ [12, с. 118].

Прискорений розвиток технологічних засад інформаційного суспільства (ІС), неконтрольоване поширення новітніх інформаційних технологій та створення глобального інформаційного простору призводить до того, що інформаційні технології стають, по суті, основним джерелом інформації для кожної людини, здійснюють безпосередній вплив на її психічну діяльність, формування її соціальної поведінки. Фактично навкруги людини створюєть-

ся її індивідуальний «віртуальний інформаційний простір» з можливістю практично безперешкодного доступу, моніторингу та диференційованого ІПсВ на конкретну особистість. Людина в цих умовах може втратити свою незалежну особистість, перетворитись у «віртуальний біоресурс» для рефлексивного управління й інформаційно-психологічних маніпуляцій [11, с. 312].

В інформаційному світі визначальною стає можливість безпосереднього ІПсВ на населення країни, особовий склад її збройних сил, інших військових формувань, що ускладнює ефективне вирішення завдання їх інформаційного захисту з боку відповідних державних структур без усвідомленої допомоги самої людини. Тому є виключно важливим забезпечити безпеку взаємодії людини з інформаційними технологіями (інформаційним середовищем) шляхом отримання певного мінімуму знань про закони розвитку інформаційного суспільства (його окремі негативні чинники і ризики), можливий деструктивний вплив та основи захисту від інформаційних загроз для особистості й суспільства. Це завдання особливо актуальне відносно особового складу збройних сил і, в першу чергу, усього офіцерського складу.

На сьогодні в нашій державі та її Збройних Силах ще не до кінця створено цілісну систему інформаційної безпеки, яка б у повному обсязі забезпечувала гарантований захист і надійну протидію інформаційним загрозам. Разом з тим, триває інтенсивний процес її формування, зокрема в Міністерстві оборони України розроблені концептуальні документи і плани щодо розгортання такої системи, у ЗСУ створюються відповідні підрозділи [14, с. 40].

Однак відсутність власного досвіду формування зазначеної системи та різноплановість поглядів на шляхи підтримання інформаційної безпеки у сфері оборони держави, складність вивчення питань інформаційної безпеки у воєнній сфері, котра полягає в слабко виявлених зв'язках між елементами всієї системи, не дає змоги повною мірою визначити структуру системи інформаційної безпеки цієї сфери, її завдання та функції. Тому розробка науково обґрунтованих підходів до створення дієвої системи гарантування інформаційної безпеки держави у сфері оборони з урахуванням досвіду іноземних держав є актуальним науково-практичним завданням.

Інформаційними загрозами стосовно нашої держави, як визначено в Законі України «Про національну безпеку України» [2], можуть бути: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; намагання маніпулювати суспільною свідомістю,

зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації; розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм.

Разом з тим, на думку Ю. І. Радковець, сформованими на основі аналізу іноземного впливу на інформаційний медіа та кіберпростір України, існують ознаки реальних загроз для нашої держави. Про це свідчать такі основні тенденції: цілеспрямоване формування окремими іноземними державами негативного міжнародного іміджу України; активізація критики вищого державного керівництва України; здійснення низкою зарубіжних країн потужного інформаційного тиску на Україну з метою спонукання українського керівництва до прийняття вигідних для цих країн рішень у внутрішньо та зовнішньополітичній сфері; посилення інформаційних заходів з перешкоджання реалізації Україною її зовнішньополітичного курсу та спонукання її до участі в проектах, які в сучасних умовах не вигідні нашій державі; дискредитація нашої держави як конкурента у сфері міжнародного військово-технічного співробітництва; зростання для України загроз кібернетичних атак, що зумовлено появою нових, більш досконалих зразків кібернетичної зброї [14, с. 38]. Крім того, новим джерелом загроз інформаційній безпеці України слід вважати соціальні мережі, які можуть використовуватись окремими країнами для просування власної ідеології у світі та впливу на ситуацію в нашій країні.

У збройних силах іноземних держав системи інформаційної безпеки загалом побудовані за подібними підходами, але з урахуванням національних особливостей. При цьому країни, які входять до певних воєнно-політичних блоків, будують відомчі системи інформаційної безпеки відповідно до принципу розподіленості зусиль у рамках колективних систем безпеки.

Цей досвід може застосовуватися для побудови системи інформаційної безпеки як нашої держави, так і її Збройних Сил. Але при формуванні системи інформаційної безпеки держави у сфері оборони обов'язково слід ураховувати геополітичне положення нашої країни, її позаблоковий стан та національні особливості.

Для прикладу, у Міністерстві оборони Великобританії питаннями випуску друкованої продукції, а також теле- і радіопрограм займається Комітет міністерства з питань преси, телебачення і радіомовлення.

Центральний апарат Міністерства, штаби органів ЗС, великі військові бази і гарнізони мають свої сторінки в Інтернеті. За питання висвітлення діяльності ЗС в телевізійному і радіоефірі відповідає Корпорація радіо- і телемовлення Збройних Сил, яка має статус самостійного органу Міністерства оборони Великобританії. Її очолює цивільна особа (керівник), безпосередньо підкоряється помічнику заступника міністра оборони. Основними завданнями корпорації є забезпечення радіо- і телемовлення на гарнізони Збройних Сил Великобританії, в тому числі на заморських територіях, а також підготовка радіо-, кіно-, відео- і фотографічного матеріалу для військово-навчальних закладів, штабів і військ [15, с. 78].

Крім того, Сполучене Королівство має багато оперативних розвідувальних служб, включаючи оперативний розвідувальний підрозділ 22-го полку SAS, який надає широку інформаційну підтримку підрозділам спеціальних сил. Банах С. В. відзначає: «Серед функцій оперативного розвідувального підрозділу збір даних щодо можливих напрямків майбутніх військових дій (фізико-географічні умови, історія, культура, релігія тощо), збройних сил імовірного ворога, зокрема наявність протидії — підривні блоки; адміністрування баз даних про терористичні організації та прогнозування терористичних актів. Він також збирає дані та узагальнює досвід бойового застосування спеціальних антитерористичних підрозділів усіх країн. Він активно співпрацює з Комітетом з питань оборони і зовнішньої політики, британською військовою розвідкою і контррозвідкою, іншими розвідувальними службами національних збройних сил, а також зі спеціальними підрозділами країн НАТО» [5, с. 110]. Такий досвід інформаційної співпраці між підрозділами органів внутрішніх справ та збройних сил Великобританії, вважаємо позитивним, та потрібним для України у сучасних умовах.

У Міністерстві оборони Франції відсутні органи, спеціально орієнтовані на інформування зарубіжної громадськості. Разом з тим керівництво Міністерства і командування Збройних Сил надають великого значення реалізації механізму інформування французької та зарубіжної громадськості, що, на їхню думку, сприяє створенню позитивного образу, розвитку відкритості в дусі зміцнення заходів довіри, подолання негативних наслідків скорочення чисельності Збройних Сил та працівників військових галузей промисловості. Завдання інформування зарубіжної громадськості у Франції вирішують особисто представники вищого військового командування, апарати військових аташе (аташе оборони) в країнах перебування під керівництвом управління

зовнішніх відносин штабу Збройних Сил, а також служба інформації і громадських зв'язків (SIRPA) Міністерства оборони.

Центр засобів масової інформації ЗС ФРН грає важливу роль в інформаційному забезпеченні військ і освітленні їх повсякденній діяльності. Організаційно Центр підпорядкований центральному управлінню Збройних Сил міністерства оборони ФРН. Основним завданням Центру є інформаційно-пропагандистська робота у військах і серед цивільного населення [15, с. 79].

Зважаючи на досвід провідних країн світу, основною метою створення Системи гарантування інформаційної безпеки держави у сфері оборони (далі — Системи) є запобігання та нейтралізація інформаційних загроз їх функціонуванню; створення умов для сталого й гарантованого виконання Міністерством оборони України та Збройними Силами України завдань, визначених Конституцією та законами України. Відповідно до зазначеної мети, доцільно визначити основні функції такої Системи:

- 1) створення й забезпечення діяльності організаційних структур та елементів Системи, зокрема: розроблення адміністративно-правових засад для побудови та функціонування Системи; усебічне забезпечення діяльності елементів Системи;
- 2) управління Системою, зокрема: розроблення та введення в дію Керівництва із підтримання інформаційної безпеки в Міністерстві оборони та Збройних Силах України, у якому визначаються єдині підходи до запобігання та нейтралізації інформаційних загроз; прогнозування, планування, організація, координація та контроль у межах Системи та окремих її елементів; оцінювання результативності заходів протидії інформаційним загрозам, витрат на їх підготовку та проведення;
- 3) проведення планової і оперативної діяльності з підтримання інформаційної безпеки та протидії інформаційним загрозам, зокрема: визначення та формування моделі потенційних і реальних інформаційних загроз; визначення об'єктів критичної інфраструктури, які мають важливе значення для національної безпеки та оборони; виявлення інформаційних загроз, джерел їх виникнення, а також прогнозування можливих наслідків у разі їх реалізації з відпрацюванням відповідних превентивних заходів; удосконалення форм, методів і засобів запобігання загрозам інформаційній безпеці та ліквідація наслідків її порушення.

Висновки. Підводячи підсумок даного дослідження необхідно наголосити на наступному:

1. Досвід іноземних країн свідчить, що забезпечення надійної протидії сучасним викликам і загро-

зам національній безпеці України в інформаційній сфері можливе лише за умови формування та проведення єдиної державної інформаційної політики та системного підходу до організації захисту національного інформаційного простору. Виходячи із цього, для гарантування інформаційної безпеки Збройних Сил України доцільно формувати відомчу систему підтримання інформаційної безпеки як складову загальнодержавної системи, яка структурно має складатися із взаємопов'язаних функціональних підсистем: виявлення інформаційних загроз; аналізу і прогнозування загроз та планування заходів інформаційної безпеки; протидії інформаційним загрозам; захисту від інформаційних загроз; наукових досліджень; підготовки спеціалістів з питань інформаційної безпеки. Такий підхід дасть змогу побудувати раціональну систему інформаційної безпеки держави у сфері оборони та забезпечити підвищення загальної ефективності протидії загрозам у інформаційному просторі України.

2. Інформаційна діяльність ЗСУ повинна будуватись на принципах: відкритості інформації для громадськості про діяльність ЗСУ та інших складових частин Воєнної організації держави, що не становить державну таємницю; незалежності від незаконного впливу будь-яких структур, органів чи організацій; відповідальності посадових осіб за повноту, достовірність і своєчасність наданої інформації, та за реагування на звернення громадян, організацій,

засобів масової інформації; запровадження новітніх методів в процеси управлінської діяльності відповідно до сучасного рівня розвитку інформаційних технологій у сфері інформатизації та створення умов для надійної взаємодії інформаційних систем

Міністерства оборони України, ЗСУ та органів внутрішніх справ України.

3. Основними завданнями Міністерства оборони мають бути: координація діяльності інформаційних органів Збройних Сил; інформування громадськості з питань військової політики, будівництва, стану і перспектив розвитку Збройних Сил, що плануються і поточних кадрових змінах та найбільш важливих моментах у діяльності структур МО; пропаганда військової служби серед населення, формування сприятливого образу Збройних Сил в громадській думці; інформаційне забезпечення заходів, що проводяться МО (церемонії, конференції, симпозиуми, військові виставки, конкурси для набору добровольців на службу в армію); поширення в Збройних Силах матеріалів з питань військової політики і діяльності Збройних Сил, випуск військових видань і забезпечення військ відповідними матеріалами. Необхідно відзначити, що в даний час в арміях країн НАТО приділяється величезна увага інформаційному забезпеченню населення та збройних сил. А інформаційно-психологічні дії стають самостійним способом застосування засобів в «інформаційній війні».

Література

1. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991р. № 1934-XI // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. № 2469-VIII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
3. Доктрина інформаційної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 8 липня 2009 року № 514/2009. К.: Офіційний вісник України, 2009. № 52.
4. Про затвердження Концепції інформатизації Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 17.09.2014 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0650322-14>
5. Банах С. В. Поняття інформаційної діяльності правоохоронних органів // Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 3. С. 107–112.
6. Богуш В. М. Інформаційна безпека держави. Київ: МКПрес, 2005. 432 с.
7. Галушко С. О. Протиборство в інформаційному просторі // Оборонний вісник. 2011. № 11. С. 16–19.
8. Жарков Я. М. Напрями зовнішнього інформаційно-психологічного впливу на Україну // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2009. № 1 (4). С. 42–46.
9. Кондратенко А. В. Досвід інформаційних структур Міністерства оборони України в інформаційному протистоянні в умовах гібридної війни // Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: НУОУ, 2017. С. 41–44.
10. Левченко О. В. Концептуальний підхід до комплексної оцінки стану інформаційної безпеки // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. 2015. № 3 (20). С. 47–50.

11. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підр. у 2-х ч. Ч. 1. / ред. В.М. Вілко, В.М. Грицюк, В.Г. Дикун. Київ: НУОУ, 2012. 464 с.
12. Ожеван М.А. Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії // Стратегічні пріоритети. 2011. № 3. С. 118–126.
13. Право національної безпеки та військове право: історія, сучасність і перспективи: збірник матеріалів / заг. ред. М.М. Прохоренка. Київ, 2019. 168 с.
14. Радковець Ю.І. Погляди на створення системи інформаційної безпеки України та її Збройних Сил // Наука і оборона. 2014. № 1. С. 38–41.
15. Синчук Ю.В. Информационные структуры армий ведущих зарубежных государств // Вестник МГЛУ. 2017. Вып. 3. С. 78–96.

References

1. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainyvid 06.12.1991r.№ 1934-XI // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> [in Ukrainian].
2. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018r. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> [in Ukrainian].
3. Doktryna informatsiinoi bezpeky Ukrainy: zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 8 lypnia 2009 roku № 514/2009. K.: Ofitsiyni visnyk Ukrainy, 2009. № 52 [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Kontseptsii informatyzatsii Ministerstva oborony Ukrainy: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 17.09.2014 r. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0650322-14> [in Ukrainian].
5. Banakh S. V. Poniattia informatsiinoi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv // Aktualni problemy pravoznavstva. 2019. Vyp. 3. S. 107–112. [in Ukrainian].
6. Bohush V. M. Informatsiina bezpeka derzhavy. Kyiv: MKPres, 2005. 432 s.
7. Halushko S. O. Protyborstvo v informatsiinomu prostori // Oboronnyi visnyk. 2011. № 11. S. 16–19 [in Ukrainian].
8. Zharkov Ya. M. Napriamy zovnishnoho informatsiino-psykholohichnoho vplyvu na Ukrainu // Suchasni informat-siini tekhnologii u sferi bezpeky ta oborony. 2009. № 1 (4). S. 42–46 [in Ukrainian].
9. Kondratenko A. V. Dosvid informatsiinykh struktur Ministerstva oborony Ukrainy v informatsiinomu protystoi-anni v umovakh hibrydnoi viiny // Informatsiyni vymir hibrydnoi viiny: dosvid Ukrainy: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv: NUOU, 2017. S. 41–44 [in Ukrainian].
10. Levchenko O. V. Kontseptualnyi pidkhid do kompleksnoi otsinky stanu informatsiinoi bezpeky // Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy. 2015. № 3 (20). S. 47–50 [in Ukrainian].
11. Morально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підр. у 2-х ч. Ч.1./ ред. В.М. Вілко, В.М. Грыцук, В.Г. Дикун. Київ: НУОУ, 2012. 464 с. [in Ukrainian].
12. Ozhevan M. A. Osnovni napriamy zovnishnikh informatsiino-manipuliatyvnykh vplyviv na suspilni transformatsii v Ukraini: zasoby protydii // Stratehichni priorytety. 2011. № 3. S. 118–126 [in Ukrainian].
13. Pravo natsionalnoi bezpeky ta viiskove pravo: istoriia, suchasnist i perspektyvy: zbirnyk materialiv / zah. red. M. M. Prokhorenka. Kyiv, 2019. 168 s. [in Ukrainian].
14. Radkovets Yu. I. Pohliady na stvorennia systemy informatsiinoi bezpeky Ukrainy ta yii Zbroinykh Syl // Nauka i oborona. 2014. № 1. S. 38–41 [in Ukrainian].
15. Synchuk Yu. V. Ynformatsyonnye struktury armii veduchykh zarubezhnykh hosudarstv. Vestnyk MHLU. 2017. Vyp. 3. S. 78–96. [in Russian].

Довженко Євгенія Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри транспортного права та логістики
Національний транспортний університет

Довженко Евгения Владимировна
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры транспортного права и логистики
Национальный транспортный университет
Dovzhenko Yevheniia
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Transport Law and Logistics
National Transport University

Писар Олена Миколаївна
студентка
Національного транспортного університету
Писарь Елена Николаевна
студентка
Национального транспортного университета
Pysar Olena
Student of the
National Transport University

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5861

ШЛЯХИ НАБЛИЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ СЕРТИФІКАЦІЇ КОЛІСНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

ПУТИ ПРИБЛИЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПО ВОПРОСАМ СЕРТИФИКАЦИИ КОЛЕСНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ К ЕВРОПЕЙСКИМ СТАНДАРТАМ

WAYS TO APPLY NATIONAL LEGISLATION ON CERTIFICATION OF WHEELS TO EUROPEAN STANDARDS

Анотація. У статті здійснено аналіз європейського досвіду правового регулювання сертифікації колісних транспортних засобів з позицій можливості та доцільності його використання у процесі удосконалення національного законодавства в цій сфері. Проаналізовано законодавство країн Європейського Союзу, виявлено його спільні риси та особливості. Комплексне дослідження системи та особливостей національного та європейського законодавства з питань сертифікації колісних транспортних засобів надало можливість сформулювати пропозиції щодо використання досвіду країн ЄС в цій сфері для удосконалення національного правового регулювання сертифікації, що, на думку авторів, позитивно вплине на подальший розвиток системи сертифікації в Україні та сприятиме підвищенню безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту. Зроблено висновки щодо наближення національного законодавства з питань сертифікації колісних транспортних засобів до європейських стандартів стосовно: визначення видів системи

сертифікації в Україні та ЄС; запровадження єдиної системи сертифікації колісних транспортних засобів в Україні та ЄС; застосування єдиної нормативно-правової бази регулювання сертифікації в різних країнах; визнання сертифікатів відповідності на виготовлені в Україні та країнах ЄС автомобілі без проведення додаткових етапів процедури сертифікації; законодавчого закріплення обов'язкової сертифікації щодо колісних транспортних засобів в Україні.

Ключові слова: сертифікація, колісні транспортні засоби, правове регулювання, оцінка відповідності.

Аннотация. В статье осуществлен анализ европейского опыта правового регулирования сертификации колесных транспортных средств с позиций возможности и целесообразности его использования в процессе усовершенствования национального законодательства в этой сфере. Проанализировано законодательство стран Европейского Союза, выявлены его общие черты и особенности. Комплексное исследование системы и особенностей национального и европейского законодательства по вопросам сертификации колесных транспортных средств позволило сформулировать предложения по использованию опыта стран ЕС в этой сфере для совершенствования национального правового регулирования сертификации, что, по мнению авторов, положительно повлияет на дальнейшее развитие системы сертификации в Украине и способствовать повышению безопасности дорожного движения и эксплуатации автомобильного транспорта. Сделаны выводы относительно приближения национального законодательства по вопросам сертификации колесных транспортных средств с европейскими стандартами относительно: определения видов системы сертификации в Украине и ЕС; введение единой системы сертификации колесных транспортных средств в Украине и ЕС; применение единой нормативно-правовой базы регулирования сертификации в различных странах; признание сертификатов соответствия на изготовленные в Украине и странах ЕС автомобили без проведения дополнительных этапов процедуры сертификации; законодательного закрепления обязательной сертификации по колесным транспортным средствам в Украине.

Ключевые слова: сертификация, колесные транспортные средства, правовое регулирование, оценка соответствия.

Summary. The article analyzes the European experience of legal regulation of certification of wheeled vehicles from the standpoint of the possibility and expediency of its use in the process of improvement of national legislation in this field. The legislation of the countries of the European Union is analyzed, its common features and features are revealed. A comprehensive study of the system and features of national and European legislation on the certification of wheeled vehicles has made it possible to formulate proposals on the use of EU experience in this field to improve national legal regulation of certification, which, in the authors' opinion, will positively influence the further development of the certification system in Ukraine and will contribute to the improvement of road safety and the operation of road transport. Conclusions have been drawn on the approximation of national legislation on the certification of wheeled vehicles to European standards regarding: identification of the types of certification system in Ukraine and the EU; introduction of a single certification system for wheeled vehicles in Ukraine and the EU; application of a single regulatory framework for certification in different countries; recognition of certificates of conformity for cars manufactured in Ukraine and EU countries without carrying out additional stages of the certification procedure; statutory consolidation of mandatory certification for wheeled vehicles in Ukraine.

Key words: certification, wheeled vehicles, legal regulation, conformity assessment.

Постановка проблеми. Практика застосування законодавства з питань сертифікації колісних транспортних засобів в Україні свідчить про наявність у правовому регулюванні цієї сфери певних недоліків, що спричиняють проблеми у правозастосовній діяльності. Це, зокрема, обумовлено як недосконалістю власне правового регулювання в зазначеній сфері, так і відсутністю єдності у рекомендаціях уповноважених державних органів щодо його застосування. Крім того, нагальна потреба вдосконалення правової регламентації відносин у сфері сертифікації колісних транспортних засобів пов'язана також із зростанням в Україні дорожньо-транспортного травматизму, який значно перевищує показники більшості країн світу. Тому, одним з пріоритетних завдань держави залишається

забезпечення безпеки експлуатації транспортних засобів, в тому числі шляхом їх сертифікації. Отже, актуальною є потреба в більш детальному дослідженні змісту процедури сертифікації колісних транспортних засобів в Україні та європейських країнах з метою підвищення ефективності національної системи сертифікації з урахуванням досвіду держав Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему правового регулювання сертифікації колісних транспортних засобів досліджували О. С. Букреева [1], Гарасим Ю. Й. [2], Мережко Н. В. [3], Ю. В. Пономарьова [4], І. В. Рибалко [1], М. О. Стучинський [4], Ю. В. Шкуротяний [4] та інші науковці. Проте, наукове опрацювання даної теми досі залишається недостатнім та потребує поглиблення.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є комплексний аналіз та узагальнення чинних нормативно-правових актів, що регулюють систему сертифікації колісних транспортних засобів в Україні та ЄС, виявлення та пошук способів усунення недоліків чинного національного законодавства в даній сфері, та формулювання пропозицій та рекомендацій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сертифікація колісних транспортних засобів та частин до них є обов'язковою вимогою в більшості держав світу, оскільки вони є джерелом підвищеної небезпеки.

Система законодавства щодо здійснення сертифікації в Україні базується на нормах розділу II Конституції України [1], де закріплено, що «держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт ...» (ст. 42); «кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення» (ст. 50).

Питанням правового регулювання сертифікації колісних транспортних засобів в Україні присвячено окремі положення Законів України «Про транспорт», «Про дорожній рух», «Про автомобільний транспорт» та «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності».

Основою законодавства в сфері правового регулювання сертифікації колісних транспортних засобів як країн ЄС, так і України, є Угода «Про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів 1958 року з поправками 1995 року» [5] (так звана Женевська угода 1958 року), положення якої було імплементовано у національне законодавство Законом України № 1448-III від 10.02.2000 р. [6]. Таким чином Україна прийняла на себе зобов'язання пред'являти вимоги до конструкцій колісних транспортних засобів як вітчизняного, так і зарубіжного виробництва, виключаючи навіть передумови появи на внутрішньому і зовнішньому ринках техніки, що не відповідає вимогам Правил Європейської Економічної Комісії Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН) [7]. Станом на 2020 рік, із 160 чинних Правил ЄЕК ООН в Україні рекомендовано до запровадження лише 89, що складає трішки більше половини чинних Правил. На наш погляд, цього недостатньо і робота з імплементації міжнародних правил у сфері сертифікації колісних транспортних засобів потребує збільшення інтенсивності.

Оцінка відповідності колісних транспортних засобів в Україні здійснюється відповідно до «Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання», затвердженого наказом Міністерства інфраструктури України від 17.08.2012, № 521 [8] (далі — Порядок затвердження конструкції), який регулює процедури допуску колісних транспортних засобів до експлуатації. Порядок затвердження конструкції адаптований до законодавства ЄС, його зміст відповідає положенням міжнародних договорів України, Конвенції про дорожній рух 1968 року, Женевської угоди 1958 року та директив ЄС. Даний документ є досить позитивним явищем в контексті розвитку правового регулювання системи сертифікації колісних транспортних засобів в Україні.

Сертифікація колісних транспортних засобів в Україні за загальним правилом поділяється на обов'язкову та добровільну. Оцінка відповідності продукції, застосування чи використання якої може спричинити небезпеку для споживача, віднесено законодавством України до законодавчо регульованої сфери. Це означає, що сертифікація є обов'язковою для виробника чи постачальника колісних транспортних засобів. В інших випадках вона здійснюється за ініціативою заявника — суб'єкта господарювання з метою запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, та відноситься до законодавчо нерегульованої сфери, тобто не є обов'язковою (добровільна сертифікація) [9].

Втім, правові гарантії здійснення сертифікації колісних транспортних засобів в Україні здебільшого виступають лише декларативними нормами, які не мають дієвого механізму їх реалізації. З одного боку, обов'язкова сертифікація колісних транспортних засобів прямо передбачена чинним законодавством, а наявність сертифіката відповідності є обов'язковою. З іншого, добровільна сертифікація проводиться за ініціативою заявника, а державного контролю за здійсненням сертифікації колісних транспортних засобів в Україні не встановлено на законодавчому рівні. Тобто, такий підхід дає підстави для виникнення колізії в частині чинного законодавства щодо обов'язковості чи добровільності проведення даної процедури.

Першим позитивним кроком у подоланні зазначених проблем, на нашу думку, могло б стати розроблення компетентним органом — Міністерством інфраструктури України, рекомендацій щодо ступінчастого застосування всіх вимог Женевської Угоди та впровадження в Україні Правил ЄЕК ООН різного рівня вимогливості. Необхідність такого поділу викликана відсутністю технічного чи фінансового

забезпечення випробувань за повним обсягом приписів даних Правил. Запровадження Правил пропонується здійснювати трьома блоками:

- перший блок, обов’язковий — впровадження Правил, що стосуються конструкційної і екологічної безпеки колісних транспортних засобів, та безпосередньо впливають на безпеку життя, здоров’я людей, охорону довкілля;
- другий блок — встановлення прямого безпосереднього застосування Правил, що стосуються безпечності технічного стану колісних транспортних засобів у якості державних стандартів України для використання їх при обов’язковій сертифікації;
- третій блок — запровадження вимог Правил щодо методів контролювання, за якими Україна може проводити випробування колісних транспортних засобів на своїй території в межах добровільної сертифікації.

Міністерство інфраструктури може пропонувати зазначені рекомендації на розгляд Кабінету Міністрів України, а також розробити та затвердити відповідні підзаконні акти в межах своїх повноважень. Таке поступове введення обов’язкового застосування повного переліку Правил ЄЕК ООН значно підвищить вимоги до вітчизняних автовиробників, забезпечуючи тим самим високий рівень безпеки колісних транспортних засобів та охорони довкілля.

Враховуючи наведене, вважаємо доцільним також пропонувати визнання сертифікації колісних транспортних засобів обов’язковою на законодавчому рівні з паралельною розробкою нормативно-правового забезпечення їх перевірки та випробування щодо визначення характеристик, а також порядку державного технічного нагляду за сертифікованою продукцією. При цьому порядок отримання сертифікатів відповідності повинен забезпечувати достатню об’єктивність сертифікації, достовірність та відтворюваність результатів досліджень. Проведення обов’язкових випробувань та сертифікації повинно бути прерогативою державних органів, що, на нашу думку, стане вагомим кроком у напрямку забезпечення високого рівня захисту громадських інтересів щодо безпеки експлуатації автомобільних транспортних засобів.

Варто зазначити, що у законодавстві європейських країн питання щодо вимог до колісних транспортних засобів, відповідність яким має засвідчувати сертифікація, вирішується по-різному. Основними документами, що регулюють такі вимоги, є технічні регламенти, які є обов’язковими до виконання, та директиви ЄС, форма та спосіб імплементації яких визначаються відповідною країною.

Системи сертифікації можуть діяти на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

В державах-членах ЄС традиційно існує дві системи офіційного затвердження типу транспортних засобів [10].

Перша система базується на Директивах ЄС, які регламентують офіційне затвердження типу транспортного засобу в цілому, а також систем колісних транспортних засобів та окремих складових частин. Основною рамковою директивою в частині правового регулювання колісних транспортних засобів є Директива 2007/46/ЄС [12]. Дана чітко окреслює вимоги безпеки та охорони довкілля, яким повинні відповідати колісні транспортні засоби, перш ніж розміщуватись на ринку ЄС, та робить дану систему обов’язковою для всіх категорій автомобілів.

Друга система базується на частині Правил ЄЕК ООН, до яких приєдналися держави ЄС і, які регламентують офіційне затвердження типу транспортного засобу стосовно окремих систем та/або характеристик чи окремих складових частин. На даний час затвердження типу за Правилами ЄЕК ООН діє з 1 листопада 2012 року і є обов’язковим для тих колісних транспортних засобів, які вводяться в експлуатацію з 1 листопада 2014 року. Така норма законодавства не створює ніяких суперечностей щодо обов’язковості проведення сертифікації колісних транспортних засобів в країнах ЄС.

В країнах ЄС сьогодні головним доказом підтвердження відповідності є сертифікат відповідності, що подається виготовлювачем від свого імені та на свою відповідальність. Це цілком погоджується із законодавством України та відповідає основним документам ЄС. При цьому докази відповідності не мають бути надлишковими, а способи підтвердження відповідності мають встановлюватися щодо ступеня реальної небезпеки. На нашу думку, в рамках євроінтеграційних процесів, необхідним є запровадження в Україні автоматичного визнання європейських сертифікатів відповідності без проведення додаткових етапів сертифікації. Для цього ми пропонуємо внести відповідні зміни до «Порядку затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання». Це дозволить максимально наблизити законодавство України у сфері технічного регулювання до норм ЄС і сприятиме успішному експорту та імпорту колісних транспортних засобів.

Вагому роль у глобальному перетворенні національної системи сертифікації відіграє Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [13], за умовами якої Україна взяла на себе зобов’язання вжити всіх необхідних заходів для досягнення відповідності технічним регламентам ЄС.

План заходів щодо виконання Угоди про асоціацію зумовив низку кроків, спрямованих на

приведення національного законодавства у сфері обов'язкового технічного контролю колісних транспортних засобів у відповідність до європейського законодавства. Їх здійснення мало б бути завершено до 20 березня 2018 року, проте три законопроекти, розроблені у цій сфері, досі так і не розглянуто Верховною Радою України.

Угода про Асоціацію зумовила прийняття Україною зобов'язань у сфері екології, що безпосередньо пов'язано також з екологічними стандартами для колісних транспортних засобів. З метою гармонізації національних стандартів в частині екологічної безпеки колісних транспортних засобів з європейськими вимогами Верховною Радою прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів» щодо колісних транспортних засобів» № 5177-VI від 06.07.2012 р. [14] Реалізуючи положення Закону, Україна здійснила впровадження екологічних стандартів: ЄВРО-3 в 2013 році, ЄВРО-4 — в 2014-му, ЄВРО-5 — з 1 січня 2016 року, ЄВРО-6 — з 1 січня 2018 року. Цей факт є позитивним свідченням розвитку національних стандартів у напрямку наближення їх змісту до європейських вимог, а також міжнародної уніфікації.

З метою удосконалення правового забезпечення сертифікації колісних транспортних засобів в Україні, вважаємо доцільним запропонувати розроблення двох видів заходів: організаційних, що спрямовані на оптимізацію процедури сертифікації колісних транспортних засобів; та правових, які зумовлюють внесення відповідних змін до законодавства з питань сертифікації.

Однією зі складових запропонованих організаційних заходів у цій сфері є оптимізація процедур

сертифікації колісних транспортних засобів та приведення їх у відповідність до вимог Женевської угоди 1958 р. на основі впровадження Правил ЄЕК ООН шляхом розробки ступінчастого застосування всіх вимог Угоди на підставі введення трьох блоків Правил різного рівня вимогливості, які було сформульовано вище.

Удосконалення правового регулювання сертифікації в Україні, на наш погляд, включає прийняття Закону «Про сертифікацію» з відповідними положеннями щодо організації робіт з сертифікації; чітким розмежуванням переліку продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації в законодавчо регульованій сфері, та окремо — добровільній сертифікації в законодавчо нерегульованій сфері; повноваженнями центральних органів виконавчої влади, що реалізовуватимуть державну політику в сфері регулювання сертифікації. Єдиний підхід у формуванні державної політики у сфері сертифікації та чітке застосування чинних норм законодавства дозволить запобігти негативним наслідкам неузгодженості законодавчих актів між собою, а відтак і суперечливості щодо обов'язковості їх виконання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Враховуючи викладене, вважаємо доцільним врахування в процесі удосконалення правового регулювання сертифікації колісних транспортних засобів в Україні досвіду європейських країн стосовно: визначення видів системи сертифікації; запровадження єдиної системи сертифікації колісних транспортних засобів в Україні та ЄС; визнання сертифікатів відповідності без проведення додаткових етапів процедури сертифікації; законодавчого закріплення обов'язкової сертифікації щодо колісних транспортних засобів.

Література

1. Букреєва О. С., Рибалко І. В. Основи стандартизації та оцінки відповідності [Електронний ресурс]: електронний навчальний посібник у схемах і таблицях. Харків: ХНАДУ, 2019. С. 76.
2. Гарасим Ю. Й. Аналіз національної системи стандартизації і сертифікації у контексті Угоди про асоціацію України та ЄС / Ю. Й. Гарасим // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право // Науковий журнал. Серія: Економічні науки. 2015. № 3 (80). С. 58–64.
3. Мережко Н. В. Сертифікація товарів і послуг. К.: КНТЕУ, 2002. 378 с. С. 30–36.
4. Шкуротяний Ю. В., Стучинський М. О., Пономарьова Ю. В. Добровільна сертифікація частин та обладнання колісних транспортних засобів / Ю. В. Шкуротяний, М. О. Стучинський, Ю. В. Пономарьова // Автомобільний транспорт. Науково-виробничий журнал. 2018. № 2 (254). С. 22–27.
5. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Угода «Про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів 1958 року з поправками 1995 року» (Женевська угода 1958 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_343.

7. Закон України «Про приєднання України до Угоди про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів, 1958 року з поправками 1995 року» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 10, ст. 80.
8. Правила Європейської Економічної Комісії Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН). URL: <http://www.unece.org/info/ece-homepage.html>.
9. Порядок затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання, затверджений наказом Міністерства інфраструктури України від 17.08.2012 № 521, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14.09.2012 за № 1586/21898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1586-12>.
10. Косенко В. А. Взаємозамінність, стандартизація, технічні вимірювання та сертифікація транспортних засобів: підручник / В. А. Косенко, С. В. Кадомський, В. В. Малишев. Київ: Університет «Україна», 2018. 292 с. С. 255.
11. Дубініна А. А. Сертифікація товарів. навч. посібник / А. А. Дубініна, Г. А. Селютіна, С. О. Ленерт, В. М. Селютін. Х.: ХДУХТ, 2016. 285 с. С. 210.
12. Directive 2007/46/EC of the European Parliament and of the Council of 5 september 2007 establishing a framework for the approval of motor vehicles and their trailers, and of systems, components and separate technical units intended for such vehicles (framework directive). [Чинна від 2007-10-29]. Брюссель: Європейський Парламент, 2007. 384 с.
13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]: [Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
14. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів» щодо колісних транспортних засобів» № 5177-VI від 06.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013. № 31. Ст. 360.

References

1. Bukrieieva O. S., Rybalko I. V. Osnovy standartyzatsii ta otsinky vidpovidnosti [Elektronnyi resurs]: elektronnyi navchalnyi posibnyk u skhemakh i tablytsiakh. Kharkiv: KhNADU, 2019. S. 76.
2. Harasym Yu. Y. Analiz natsionalnoi systemy standartyzatsii i sertyfikatsii u konteksti Uhody pro asotsiatsiiu Ukrainy ta YeS / Yu. Y. Harasym // Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo // Naukovyi zhurnal. Seriia: Ekonomichni nauky. 2015. № 3 (80). S. 58–64.
3. Merezko N. V. Sertyfikatsiia tovariv i posluh. K.: KNTEU, 2002. 378 s. S. 30–36.
4. Shkurotiani Yu. V., Stuchynskyi M. O., Ponomarova Yu. V. Dobrovilna sertyfikatsiia chastyn ta obladnannia kolisnykh transportnykh zasobiv / Yu. V. Shkurotiani, M. O. Stuchynskyi, Yu. V. Ponomarova // Avtomobilnyi transport. Naukovo-vyrobychyi zhurnal. 2018. № 2 (254). S. 22–27.
5. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
6. Uhoda «Pro pryiniattia yedynykh tekhnichnykh prypysiv dlia kolisnykh transportnykh zasobiv, predmetiv obladnannia ta chastyn, yaki mozhut buty vstanovleni ta/abo vykorystani na kolisnykh transportnykh zasobakh, i pro umovy vzaiemnoho vyznannia ofitsiinykh zatverdzen, vydanykh na osnovi tsykh prypysiv 1958 roku z popravkamy 1995 roku» (Zhenevska uhoda 1958 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_343.
7. Zakon Ukrainy «Pro pryiednannia Ukrainy do Uhody pro pryiniattia yedynykh tekhnichnykh prypysiv dlia kolisnykh transportnykh zasobiv, predmetiv obladnannia ta chastyn, yaki mozhut buty vstanovleni ta/abo vykorystani na kolisnykh transportnykh zasobakh, i pro umovy vzaiemnoho vyznannia ofitsiinykh zatverdzen, vydanykh na osnovi tsykh prypysiv, 1958 roku z popravkamy 1995 roku» // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2000, № 10, st. 80.
8. Pravyla Yevropeiskoi Ekonomichnoi Komisii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii (IeEK OON). URL: <http://www.unece.org/info/ece-homepage.html>.
9. Poriadok zatverdzhennia konstruksii transportnykh zasobiv, yikh chastyn ta obladnannia, zatverdzhenyi nakazom Ministerstva infrastruktury Ukrainy vid 17.08.2012 № 521, zareiestrovanyim u Ministerstvi yustytzii Ukrainy 14.09.2012 za № 1586/21898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1586-12>.
10. Kosenko V. A. Vzaiemozaminnist, standartyzatsiia, tekhnichni vymiriuvannia ta sertyfikatsiia transportnykh zasobiv: pidruchnyk / V. A. Kosenko, S. V. Kadomskiy, V. V. Malyshev. Kyiv: Universytet «Ukraina», 2018. 292 s. S. 255.
11. Dubinina A. A. Sertyfikatsiia tovariv. navch. posibnyk / A. A. Dubinina, H. A. Seliutina, S. O. Lenert, V. M. Seliutina. Kh.: KhDUKhT, 2016. 285 s. S. 210.
12. Directive 2007/46/EC of the European Parliament and of the Council of 5 september 2007 establishing a framework for the approval of motor vehicles and their trailers, and of systems, components and separate technical units

intended for such vehicles (framework directive). [Chynna vid 2007–10–29]. Briussel: Yevropeiskyi Parlament, 2007. 384 s.

13. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Elektronnyi resurs]: [Uhodu ratyfikovano iz zaiavoiu Zakonom № 1678-VII vid 16.09.2014]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

14. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro deiaki pytannia vvezennia na mytnu terytoriiu Ukrainy ta reiestratsii transportnykh zasobiv» shchodo kolisnykh transportnykh zasobiv» № 5177-VI vid 06.07.2012 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2013. № 31. St. 360.

Латишева Вікторія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевих юридичних наук*

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Латышева Виктория Владимировна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры отраслевых юридических наук*

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

Latysheva Viktoriia

*Candidate of Juridical Sciences (PhD),
Associate Professor at the Department of Law Sciences*

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

ORCID: 0000-0002-2388-8829

Митник Алесь Анатоліївна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри галузевих юридичних наук*

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Мытник Алесь Анатольевич

*кандидат наук по государственному управлению, доцент,
доцент кафедры отраслевых юридических наук*

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

Mytnyk Aliesia

*Candidate of Sciences in Public Administration (PhD),
Associate Professor of the Department of Law Sciences*

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

ORCID: 0000-0002-4322-2354

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5877

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ВИРОБНИЧІ КООПЕРАТИВИ ЯК СУБ'ЄКТИ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЙ ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ КООПЕРАТИВ КАК СУБЪЕКТ АГРАРНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVES AS A SUBJECTS OF AGRARIAN LEGAL RELATIONS

Анотація. У статті розглянуто актуальність, значення, проблеми і шляхи удосконалення правового регулювання сільськогосподарських виробничих кооперативів. Визначено, що рентабельність господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників можлива за умови, коли їх діяльність буде базуватися на концепції сталого розвитку.

Проаналізовано поняття сільськогосподарських виробничих кооперативів та особливості членства в ньому. Проведено порівняння «сільськогосподарського виробничого кооперативу» та «сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу». Наголошено на окремих проблемах розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні.

Розглянуто роль і значення сільськогосподарського виробничого кооперативу на розвиток соціальної, економічної та екологічної сфер.

Проаналізовано зарубіжний досвід розвитку кооперації, зокрема, на прикладі Республіки Німеччина та Республіки Польща. Встановлено, що метою діяльності сільськогосподарських кооперативів є адаптація сільськогосподарської продукції до ринкових умов; концентрація пропозицій та організація продажу на ринку сільськогосподарської продукції, виробленої фермерами; покращення ефективності господарювання ферм, а також якості виробленої ними продукції; панування виробництва з урахуванням кількості та якості; охорона навколишнього природного середовища шляхом застосування відповідних технологій виробництва.

Визначено, що розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні сприятиме створенню нових робочих місць у сільській місцевості, зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва.

Доведено, що у сучасних умовах розвитку агропромислового комплексу важливого значення у ефективному веденні господарства набувають впровадження інноваційних технологій. Визначено, що розвитку агроінноваційної сфери в Україні сприятиме об'єднання агровиробників у сільськогосподарські виробничі кооперативи.

Ключові слова: сільськогосподарський виробничий кооператив, сталий розвиток, агровиробники.

Аннотация. В статье рассмотрены актуальность, значение, проблемы и пути совершенствования правового регулирования сельскохозяйственных производственных кооперативов. Определено, что рентабельность хозяйственной деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей возможна при условии, что их деятельность будет базироваться на концепции устойчивого развития.

Проанализированы понятия сельскохозяйственных производственных кооперативов и особенности членства в нем. Проведено сравнение «сельскохозяйственного производственного кооператива» и «сельскохозяйственного обслуживающего кооператива». Сделано акцент на отдельных проблемах развития сельскохозяйственной кооперации в Украине.

Рассмотрены роль и значение сельскохозяйственного производственного кооператива на развитие социальной, экономической и экологической сфер.

Проанализирован зарубежный опыт развития кооперации, в частности, на примере Республики Германия и Республики Польша. Установлено, что целью деятельности сельскохозяйственных кооперативов является адаптация сельскохозяйственной продукции в рыночных условиях; концентрация предложений и организация продажи на рынке сельскохозяйственной продукции, произведенной фермерами; повышения эффективности хозяйствования ферм, а также качества производимой ими продукции; господство производства с учетом количества и качества; охрана окружающей среды путем применения соответствующих технологий производства.

Определено, что развитие сельскохозяйственной кооперации в Украине будет способствовать созданию новых рабочих мест в сельской местности, росту производительности труда, улучшению качества работы, повышению эффективности общественного производства.

Доказано, что в современных условиях развития агропромышленного комплекса важное значение в эффективном ведении хозяйства приобретают внедрения инновационных технологий. Определено, что развитию агроинновационной сферы в Украине будет способствовать объединение агропроизводителей в сельскохозяйственные производственные кооперативы.

Ключевые слова: сельскохозяйственный производственный кооператив, устойчивое развитие, агропроизводители.

Summary. The article presents the relevance, importance, problems and ways to improve the legal regulation of agricultural production cooperatives. It has been determined that the profitability of agricultural commodity producers' economic activities is possible if their activities will be based on the principles of sustainable development.

The concepts of agricultural production cooperatives and the membership characteristics have been analysed. A comparison of «agricultural production cooperative» and «agricultural service cooperative» has been made. The problems of development of agricultural cooperation in Ukraine have been emphasized.

The role and the agricultural production cooperative importance for the development of the social, economic and environmental spheres has been examined.

Foreign experience in the development of cooperation has been analysed, in particular in the Republic of Germany and the Republic of Poland. It has been established that the purpose of agricultural cooperatives is to adapt agricultural products to market conditions; concentrating and marketing agricultural products produced by farmers; improving farm management and the quality of farm products; domination of production by quantity with quality; environmental protection through appropriate production technologies.

It has been determined that the development of agricultural cooperation in Ukraine will help to create new jobs in rural areas, increase productivity, improve the quality of work and increase the efficiency of public production.

It has been proved that in modern conditions of development of agroindustrial complex the introduction of innovative technologies are becoming very important in the effective management of the economy. It has been determined that the development the agro-innovation sector in Ukraine will be facilitated by the association of agro-producers in agricultural production cooperatives.

Key words: agricultural production cooperatives, sustainable development, agro-producers.

Постановка проблеми. На сучасному етапі про-
ведення аграрної та земельної реформ важливо
враховувати інтереси малих сільськогосподарських
виробників. Оскільки, зараз особливо гостро стоїть
проблема рентабельності ведення господарства влас-
никами колишніх паїв та домогосподарств. У свою
чергу, у селі залишається брак робочих місць, зане-
пад соціальної сфери та спостерігається латифундист-
ський шлях розвитку сільського господарства. Отже,
актуальності набувають механізми забезпечення
сталого розвитку сільських територій, які сприяти-
муть рентабельності малих форм господарювання,
сприятимуть збільшенню робочих місць у селі та
забезпечуватимуть продовольчу безпеку держави.

Виходячи з цього, перед наукою аграрного права
постає завдання розроблення правових механізмів
практичної реалізації прав агровиробників. Зокре-
ма, на сучасному етапі розвитку аграрних відносин
потребує перегляду організаційно-правова форма
сільськогосподарського виробничого кооперативу.

Метою статті є дослідження правового регулю-
вання створення і функціонування сільськогоспо-
дарського виробничого кооперативу та визначення
перспектив його діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми пра-
вового статусу сільськогосподарських виробничих
кооперативів у своїх наукових працях досліджували
В. І. Семчик [1], В. Ю. Уркевич [2], Я. З. Гаєцька-
Колотило [3], О. В. Гафурова [4], А. Л. Місінкевич [5]
та інші. Хочемо звернути увагу на думку академіка
Віталія Івановича Семчика висловлену ще у 2003
році, яка охарактеризувала «долю» сільськогоспо-
дарських виробничих кооперативів ще на 17 років
тому: «Закон «Про сільськогосподарську коопера-
цію» зустріли неоднозначно. Спеціалісти-аграрники,
науковці, економісти і політики сприйняли лише
сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.
Від виробничих кооперативів відмовлялися, як
раніше від колгоспів. У виробничих кооперативах
бачили повторення колишніх колгоспів» [1]. Таким
чином, проведене дослідження буде направлене
на визначення перспективи подальшого розвитку
сільськогосподарського виробничого кооперативу
як організаційно-правової форми.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподар-
ський виробничий кооператив — сільськогоспо-

дарський кооператив, який утворюється шляхом
об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сіль-
ськогосподарської продукції, для провадження
спільної виробничої або іншої господарської ді-
яльності на засадах їх обов'язкової трудової участі
з метою одержання прибутку [6].

Варто зазначити, що сільськогосподарський ви-
робничий кооператив, з одного боку, є видом ви-
робничого кооперативу, з іншого — сільськогоспо-
дарського кооперативу, оскільки має характерну
для них особливість: об'єднує агровиробників —
фізичних осіб.

Визначення виробничого кооперативу наведено
в Цивільному та Господарському кодексах України,
а також в Законі України «Про кооперацію».

Цивільним кодексом України в залежності від
мети діяльності (одержання прибутку та наступ-
ного його розподілу між учасниками) господарські
товариства та виробничі кооперативи об'єднанні
в єдину категорію підприємницьких товариств. При
цьому виробничий кооператив визначається як до-
бровільне об'єднання громадян на засадах членства
для спільної виробничої або іншої господарської
діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій
участі та об'єднанні його членами майнових пайових
внесків. У частині 1 статті 163 Цивільного кодексу
України визначено, що статутом кооперативу та
законом може бути передбачено участь у діяльності
виробничого кооперативу на засадах членства також
інших осіб [7].

Варто зазначити, що частиною 5 статті 63 Госпо-
дарського кодексу України кооперативні підприєм-
ства розглядаються як корпоративні підприємства [8].

Проте, у статті 2 Закону України «Про коопера-
цію» міститься найбільш загальне поняття вироб-
ничого кооперативу: «це кооператив, який утворю-
ється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної
виробничої або іншої господарської діяльності на
засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одер-
жання прибутку» [9].

У свою чергу, Закон України «Про сільсько-
господарську кооперацію» [6] визначає сільсько-
господарський кооператив, як юридичну особу,
утворену фізичними та/або юридичними особами,
які є виробниками сільськогосподарської продукції,
що добровільно об'єдналися на основі членства для

провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про сільськогосподарський перепис» [10] під виробниками сільськогосподарської продукції слід розуміти юридичні особи всіх організаційно-правових форм господарювання та їх відокремлені підрозділи, фізичні особи (фізичні особи-підприємці, домогосподарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності, мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження приписів законодавства, ми встановили, що членство у сільськогосподарських виробничих кооперативах, має обмежувальний характер, на відміну від сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу — членами та засновниками якого можуть бути як фізичні так і юридичні особи виробники сільськогосподарської продукції. Нажаль, таке обмеження, насправді, є однією з причин стримування розвитку сільськогосподарських кооперативів.

Професор В. Ю. Уркевич, досліджуючи особливості правового становища сільськогосподарських кооперативів, зауважив: «якщо така фізична особа на момент заснування сільськогосподарського кооперативу (чи вступу до нього на умовах членства) вже самостійно виробляє сільськогосподарську продукцію, то сенс її участі у такому виробничому кооперативі втрачається». На його думку, потребує уточнення у визначенні поняття «сільськогосподарський кооператив», закріпленому в Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію», те, що члени сільськогосподарських виробничих кооперативів не повинні належати до числа виробників сільськогосподарської продукції [2].

Неоднозначне ставлення до сільськогосподарських виробничих кооперативів, при дослідженні нормативно-правової бази, вказувала К. Я. Кучерява [11]. Вона наголошувала, що за своєю природою виробничі кооперативи не відповідають повною мірою базовим принципам кооперації, тож, у науковому колі поширена думка, згідно з якою виробничі кооперативи є псевдокооперативами [11, с. 63].

Скорочення чисельності сільськогосподарських виробничих кооперативів, вчена пояснює сукупністю

ендогенних та екзогенних чинників. Серед ендогенних чинників у першу чергу — недосконалість внутрішнього економічного механізму господарювання, а саме недотримання принципу участі членів кооперативу в його економічній діяльності на засадах автономії та господарської незалежності. Наступний чинник — обов'язкова трудова участь членів кооперативу. З одного боку, це породжує необґрунтовану економічною доцільністю чисельність робочої сили. З іншого — неможливість використовувати найману працю, що передбачено кооперативними принципами, закріпленими в законодавстві.

Зменшення кількості виробничих кооперативів, вказує К. Я. Кучерява, зумовлено і певною конфліктністю самої моделі виробничого кооперативу. Засновники такого кооперативу є одночасно його власниками та найманими працівниками. Тож, виплати за загальними результатами діяльності кооперативу в кінці року не створюють постійного стимулу для кожного члена кооперативу працювати ефективно. Водночас під час розподілу прибутку в сільськогосподарського виробничого кооперативу особисті інтереси працівників переважають над інтересами розвитку підприємства [11, с. 63–66].

Таким чином, погоджуючись з висновками вчених, ми встановили, що обмеження у членстві сільськогосподарського виробничого кооперативу не відповідає реаліям сьогодення. Оскільки, у сучасних умовах, фізичні особи — підприємці, які є виробниками сільськогосподарської продукції, у своїй більшості являють собою домогосподарства, об'єднання яких у сільськогосподарський виробничий кооператив є не рентабельним.

Також, маємо зауважити, що особливості господарської діяльності сільськогосподарського виробничого кооперативу закріплені в законодавстві, також не сприяють їх становленню та розвитку. Зокрема, статтею 13 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» закріплено, що сільськогосподарські виробничі кооперативи провадять господарську діяльність, основною метою якої є отримання прибутку, та реалізують свою продукцію за цінами, що встановлюються самостійно на договірних засадах з покупцем, і є суб'єктами підприємницької діяльності [6]. На нашу думку, сучасна організаційно-правова форма господарювання сільськогосподарського виробничого кооперативу закріплена в законодавстві не відповідає сучасним потребам агропромислового комплексу України вектором є якого визначено сталий розвиток сільськогосподарського виробництва.

Сталий розвиток сільськогосподарських виробничих кооперативів можна забезпечити за умови, коли

економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання відбуваються у межах визначених спроможністю екологічних систем до відновлення. Концептуальні засади сталого розвитку передбачають екологізацію сільського господарства, запровадження певної системи принципів підходів до організації господарської діяльності. На нашу думку, сільськогосподарські виробничі кооперативи доцільно створювати у сфері альтернативних форм сільськогосподарського виробництва, тобто селяни, особисті селянські господарства та сімейні фермерські господарства, можуть об'єднуватися для ведення органічного сільського господарства. Така діяльність сприятиме сталому розвитку сільських територій та продовольчій безпеці держави.

Зазначимо, що усі важливі індустріальні країни сьогодні мають розвинуту систему кооперативів, серед них, зокрема, США, Великобританія та Швейцарія. У Німеччині на кінець 2015 року нараховувалося разом біля 7.800 кооперативів з більше ніж 20,4 мільйонами власників часток в кооперативі [12, с. 33]. Таким чином, для розвитку кооперації в Україні варто враховувати зарубіжний досвід.

Розглядаючи правове регулювання виробничих кооперативів у Німеччині, варто зазначити, що вони представляють собою особливу форму. Ці аграрні кооперативні товариства є виробничими кооперативами відповідно до положення § 1 абзацу 1 цифри 4 GenG (Закон про кооперативні товариства). В якості одного з видів кооперативів їм властиві певна специфіка підприємницького устрою, бо в них існує ідентичність підприємців та найманих робітників та не відбувається перенесення окремих господарчих функцій на засновані з цією метою підприємства, а існує повна інтеграція господарств членів кооперативу до цього підприємства. «Принцип ідентичності» існує в такому вигляді, що члени кооперативу одночасно є підприємцями та співробітниками — роботодавцями та найманими працівниками. Ця ознака є загально визнаною [12, с. 38–39].

Враховуючи досвід зарубіжних країн — варто звернути увагу на роботу вченої А. Л. Місінкевич [5], яку присвячено дослідженню становлення та регламентації функціонування інституту сільськогосподарської кооперації у Республіці Польща. Відповідно до поняття сільськогосподарського кооперативу має доволі вузьке значення, визначає його самобутність, мету та призначення в сільському господарстві. Під поняттям кооперативу в Польщі розуміється «групи сільськогосподарських виробників», які є організаціями, утвореними сільськогосподарськими виробниками, метою діяльності яких є адаптація сільськогосподарської продукції до ринкових умов;

концентрація пропозицій та організація продажу на ринку сільськогосподарської продукції, виробленої фермерами; покращення ефективності господарювання ферм, а також якості виробленої ними продукції; панування виробництва з урахуванням кількості та якості; охорона навколишнього природного середовища шляхом застосування відповідних технологій виробництва. Разом з цим законодавство Польщі не визначає особливої правової форми для таких груп виробників. Таким чином, такі об'єднання можуть мати як неформальний характер або ж зареєстровану форму економічного або соціального підприємства відповідно до польського законодавства [5, с. 203].

Враховуючи зарубіжний досвід розвитку сільськогосподарських виробничих кооперативів маємо зауважити, що організаційно-правова форма підприємництва має, у першу чергу, сприяти досягненню мети його діяльності, тобто, у випадку сільськогосподарського виробничого кооперативу — це має бути отримання прибутку. На думку Я. З. Гаєцької-Колотило, організаційно-правова форма підприємництва — це «передбачений законом спосіб внутрішньої організації корпоративних відносин (майнових, організаційно-управлінських та інших), а також певною мірою зовнішнього прояву зв'язків» [3, с. 8].

Ми вважаємо, що члени сільськогосподарського виробничого кооперативу мають бути виробниками, у першу чергу, якісної продукції реалізація якої приносить прибуток. При цьому, за членами такого кооперативу має зберігатися його «ідентичність» у процесі виробництва. Таким чином, внутрішня організація корпоративних відносин буде регулюватися локальними актами, а діяльність сільськогосподарського виробничого кооперативу матиме більшу самостійність та ефективно реагуватиме на ринкові умови. Крім того, ми вважаємо за доцільне поєднувати виробництво у декількох галузях сільського господарства (рослинництво, тваринництво, аквакультуру, бджільництво). Недоліком такої внутрішньої організації може бути певна нестабільність, внаслідок взаємозалежності між членами кооперативу, оскільки неналежне виконання своїх обов'язків або вихід із кооперативу одного з членів — може потягти за собою збій у виробництві. Проте, забезпечити стабільність у роботі сільськогосподарського виробничого кооперативу має державна підтримка, особливо за умови органічного сільськогосподарського виробництва.

Крім того, маємо наголосити на перспективі здійснення органічного господарювання яке буде сприяти сталому розвитку ведення господарства,

зокрема: 1) забезпечити зниження руйнівного впливу інтенсивного землеробства; 2) застосування органічного типу ведення господарства гарантує робочі місця у селі; 3) забезпечити виготовлення якісної органічної продукції, яка користується попитом і приносить прибуток тощо.

Про доцільність на законодавчому рівні передбачити заходи державної фінансової підтримки вказаної діяльності в Україні та забезпечити виробникам такої продукції (особливо фермерським та особистим селянським господарствам) пріоритетний доступ до неї — вказували у своєму дослідженні О. В. Гафурова та С. І. Марченко [4].

Зауважимо, що у сучасних умовах розвитку агропромислового комплексу важливого значення у ефективному веденні господарства набувають впровадження інноваційних технологій. Вчені розглядають перспективну форму інтеграції та кооперації розвитку АПК — кластери. В аграрно-правових джерелах вживається поняття агроінноваційний кластер, під яким розуміється концентрація та об'єднання агропромислових та інших підприємств різних форм власності з метою формування на певній території замкненої повної системи розроблення, виробництва, перероблення та реалізації агропромислової інноваційної продукції, технології або послуг із метою одержання й розповсюдження кон-

курентоспроможної сільськогосподарської продукції та сприяння розвитку соціальної сфери села [12]. Таким чином, на нашу думку, державна підтримка органічного виробництва, в першу чергу, має бути направлена на впровадження інноваційних технологій у аграрне виробництво.

Висновки. Сталий розвиток сільського господарства можливий за умови збільшення суб'єктів аграрний правовідносин — операторів органічної продукції. Тому, в процесі проведення аграрної реформи постає необхідність перегляду організаційно-правових форм та адаптації їх до потреб ринку. Таким чином, ми пропонуємо доповнити перелік суб'єктів сільськогосподарської кооперації, передбачених статтею 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», увівши поняття «сільськогосподарський виробничий кооператив — оператор органічної продукції», під яким слід розуміти сільськогосподарський виробничий кооператив, який здійснює органічне виробництво із залученням інноваційних технологій.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі можуть бути наукові розвідки щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері державної підтримки органічного виробництва та розробці нових форм і методів упровадження інновацій в аграрну сферу.

Література

1. Семчик В. І. Кооперація — шлях відродження села // Голос України. 2003. № 72 (3072). С. 18–19.
2. Уркевич В. Ю. Про особливості правового становища сільськогосподарських кооперативів // Право та інновації. 2015. № 4 (12). С. 25–30.
3. Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 // НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2003. 22 с.
4. Гафурова О. В., Марченко С. І. Правове регулювання підтримки органічного сільськогосподарського виробництва за законодавством України та ЄС // Право. Людина. Довкілля. 2019. № 4. С. 29–35. URL: <https://doi.org/10.31548/law2019.04.004>
5. Місінкевич А. Л. Удосконалення правового регулювання функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні з урахуванням досвіду Республіки Польща // Університетські наукові записки. 2018. № 67–68. С. 200–209.
6. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 39. Ст. 261.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
8. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144.
9. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 5. Ст. 35.
10. Про сільськогосподарський перепис: Закон України від 23.09.2008 № 575-VI // Відомості Верховної Ради України. 2009. № 9. Ст. 115.
11. Кучерява К. Я. Державне регулювання розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України: дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 // Нац. Акад. держ. упр. при Президентові України. Харків, 2017. 227 с.

12. Роман Корінець, Др. Марсель Гердс. Звіт з аграрної політики APD/APB/05/2016 «Розвиток кооперації в Україні та Німеччині — аграрно-політичні пропозиції для України». URL: https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_Genossenschaften_ukr.pdf

13. Сидоров Я. Державна політика розвитку кластерів як складова частина формування інноваційної моделі сільського господарства: аграрно-правовий погляд // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 115–120.

References

1. Semchyk V. I. (2003) Kooperatsiya — shlyakh vidrodzhennya sela // Holos Ukrayiny. 2003. № 72. PP. 18–19.
2. Urkevych V. Y. (2015) On the peculiarities of the legal status of agricultural cooperatives // Law and Innovation, 4 (12). PP. 25–30.
3. Hayets'ka-Kolotylo Y. Z. Orhanizatsiyno-pravovi formy sil's'kohospodars'koyi kooperatsiyi v Ukrayini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06 // NAN Ukrayiny. In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho. Kyiv, 2003. 22 s.
4. Hafurova O. V., Marchenko S. I. (2019) Pravove rehulyuvannya pidtrymky orhanichnoho sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva za zakonodavstvom Ukrayiny ta YES // Law. Human. Environmen. № 4. PP. 29–35. URL: <https://doi.org/10.31548/law2019.04.004>.
5. Misinkevych A. L. (2018) Improvement of legal regulation of functioning of agricultural cooperatives in Ukraine taking into account the experience of the Republic of Poland // University scientific notes, 67–68. PP. 200–209.
6. Zakon Ukrainy Pro silskohospodarsku kooperatsiyu vid 17.07.1997 № 469/97-VR. [Law of Ukraine About agricultural cooperation from July 17 1997, № 469/97-VR] (1997) // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy. — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 39.
7. Zakon Ukrainy: Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. [Law of Ukraine: Civil Code of Ukraine from January 16 2003 № 435-IV]. (2003) // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 40.
8. Zakon Ukrainy: Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. [Law of Ukraine: [Commercial Code of Ukraine from January 16 2003 № 436-IV]. (2003) // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 18.
9. Zakon Ukrainy Pro kooperatsiyu vid 10.07.2003 № 1087-VR. [Law of Ukraine About cooperation from July 10 2003, № 1078-VR] (2004) // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 5.
10. Zakon Ukrainy Pro silskohospodarskui perepys vid 23.09.2008 № 575-VI. [Law of Ukraine about Agricultural Census from September 23 2008 № 575-VI]. (2008) // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 9.
11. Kucheriava K. Y. (2017) State regulation of development of cooperation in the agrarian sector of the economy of Ukraine // Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv.
12. Korinets Roman, Doc. Marsel Herds Agrarian Policy Report APD/APB/05/2016 «Development of cooperation in Ukraine and Germany — agrarian and political proposals for Ukraine». URL: https://www.apd-ukraine.de/images/APD_APR_05-2016_Genossenschaften_ukr.pdf
13. Sydorov Y. (2017) State policy of cluster development as an integral part of formation of innovative model of agriculture: agrarian-legal view // Entrepreneurship, economy and law, 2. PP. 115–120.

Савчук Олена Олександрівна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

науковий співробітник

НДІ ПЗІР Національної академії правових наук України

Савчук Елена Александровна

кандидат юридических наук,

ассистент кафедры экологического права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого;

научный сотрудник

НИИ ПОИР Национальной академии правовых наук Украины

Savchuk Olena

PhD, Assistant of the Department of Environmental Law

Yaroslav Mudryi National Law University;

Scientific Associate

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the

Innovative Development of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0003-3299-7936

Корнієнко Ангеліна Юріївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Корниенко Ангелина Юрьевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Korniienko Anhelina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Мітько Михайло Васильович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Митько Михаил Васильевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Mitko Mykhailo

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5878

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
ЩОДО ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ**

**МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО
ПО РЕШЕНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ**

**INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION
ON ENVIRONMENTAL ISSUES**

Анотація. У статті розглядаються різні аспекти міжнародного співробітництва держав у вирішенні глобальних проблем, пов'язаних із екологією, питання правового регулювання екологічної ситуації у світі, запровадження відповідних засобів для забезпечення екологічної безпеки на різних рівнях та здійснення заходів для нівелювання негативного впливу людини на природу.

Першим аспектом міжнародного співробітництва є його інституційна складова, тобто створення державами загальних для них міжнародних інституцій, такі як ООН, Рада Європи, ЄС, діяльність яких, зокрема, спрямована на врегулювання екологічної ситуації на відповідних територіях, що залежить від рівня діяльності таких організацій. Важливим моментом тут також є створення фондів та реалізація певних заходів щодо досягнення зазначеної мети.

Іншим аспектом такої діяльності є нормативне врегулювання діяльності держав у процесі вирішення цих проблем. Тобто на міжнародному рівні та рівні окремої держави повинні існувати нормативно-правові акти, які б з урахуванням передового досвіду визначали методи, засоби та заходи вирішення екологічних проблем.

Україна є суверенною, правовою та незалежною державою, яка самостійно визначає свій зовнішньо- та внутрішньополітичний курс єдиним законодавчим органом влади, є членом багатьох міжнародних організацій, ратифікує та імплементує міжнародно-правові норми у національне законодавство, що відповідає взятим на неї міжнародним зобов'язанням щодо покращення екологічної ситуації в країні. Тому, у роботі також проаналізовано проблеми, що виникають при впровадженні прийнятих міжнародно-правових актів та питання імплементації цих актів у законодавство України.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, економічна криза, навколишнє середовище, екологічні проблеми, зелений курс.

Аннотация. В статье рассматриваются различные аспекты международного сотрудничества государств в решении глобальных проблем, связанных с экологией, вопросы правового регулирования экологической ситуации в мире, за действия соответствующих средств для обеспечения экологической безопасности на различных уровнях и осуществления мер для нивелирования негативного влияния человека на природу.

Первым аспектом международного сотрудничества является его институциональная составляющая, то есть создание государствами общий для них международных институтов, таких как ООН, Совет Европы, ЕС, деятельность которых, в частности, направлена на урегулирование экологической ситуации на соответствующих территориях, что зависит от уровня деятельности таких организаций. Важным моментом здесь также является создание фондов и реализация определенных мероприятий по достижению указанной цели.

Другим аспектом такой деятельности является нормативное урегулирование деятельности государств в процессе решения этих проблем. То есть на международном уровне и уровне отдельного государства должны существовать нормативно-правовые акты, которые бы с учетом передового опыта определяли методы, средства и мероприятия для решения экологических проблем.

Украина является суверенным, правовым и независимым государством, самостоятельно определяет свой внешне- и внутривнутриполитический курс единственным законодательным органом власти, является членом многих международных организаций, ратифицирует и имплементирует международно-правовые нормы в национальное законодательство, что соответствует взятим на нее международным обязательствам по улучшению экологической ситуации в стране. Поэтому, в работе также проанализированы проблемы, возникающие при внедрении принятых международно-правовых актов и вопросы имплементации этих актов в законодательство Украины.

Ключевые слова: международное сотрудничество, экономический кризис, окружающая среда, экологические проблемы, зеленый курс.

Summary. The article describes various aspects of international cooperation of states in solving global environmental problems; issues of legal regulation of the environmental situation in the world, the introduction of appropriate means to ensure environmental safety at different levels and the implementation of measures to reduce the negative impact of man on nature.

Institutional component is the first aspect of international cooperation that is, the creation of common international institutions by states, such as the UN, Council of Europe, the EU, whose activities, in particular, are aimed at resolving the environmental problems in the respective territories, which depends on the level of activity of such organizations. The creation of funds and the implementation of certain measures to achieve this goal is also an important point here.

Legal regulation of the activities of states in the process of solving these problems is another aspect of such activities. That is, there should be legal acts which take into account best practices and determine methods, means and measures for solving environmental problems at the international level and the level of an individual state.

Ukraine is a sovereign, legal and independent state, independently determines its foreign and domestic policies by the only legislative body; is a member of many international organizations; ratifies and implements international legal norms in national

legislation, which is consistent with its international obligations to improve the environmental situation in the country. Therefore, this article also analyzes the problems that arise because of the adopted international legal acts implementation and the issues of implementing these acts in the legislation of Ukraine.

Key words: international cooperation, economic crisis, environment, environmental problems, green deal.

Постановка проблеми. ХХІ століття характеризується загостренням екологічної ситуації у світі. Екологічні проблеми, такі як забруднення вод та повітря, деградація земель, зменшення біорізноманіття, зміна клімату, утилізація відходів, знеліснення, опустелення, вимирання різних видів живих істот мають не локальний, а глобальний характер. Аналізуючи масштабність екологічних проблем, можна дійти висновку, що діяльність окремих держав є недостатньою для їх вирішення. Погіршенню ситуації також сприяє діяльність окремих держав, які переймаються своєю економікою більше, ніж екологічною ситуацією у світі. Наприклад, США заявила про вихід із Паризьких домовленостей, чим підриває засновану систему протидії шкідливим викидам у атмосферу. Тому, як вихід із такої ситуації, вбачається об'єднання держав та скоординоване співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співробітництва держав при вирішенні екологічних проблем досліджувалися такими вченими, як Г. Г. Білак [5], М. Т. Гаврильців [6], А. П. Гетьман [7], Л. І. Гладка [8], Т. М. Остапчук [11], В. Ф. Савченко [15], Т. Ю. Туниця [17], Н. Я. Шпарик [22]. Оскільки дана проблема наразі є досить розповсюдженою, то її подальше наукове дослідження вважається доцільним.

Метою статті є аналіз міжнародної системи співпраці держав в екологічній сфері, дослідження та визначення шляхів участі України в такій системі та визначення основних напрямків спільних дій держав на міжнародному рівні та характер внутрішньодержавної політики у зазначеному напрямі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим стороною у міжнародному співробітництві в галузі охорони природного середовища є її нормативний аспект, тобто розробка, прийняття, реалізація відповідних правових норм як на міжнародному, так і на національному рівні. Адже, як зазначає А. П. Гетьман: «Саме усвідомлення на загальнопланетарному рівні необхідності забезпечення екологічної безпеки в інтересах нинішнього й майбутніх поколінь як принципу екологічної політики сучасних держав і складника їх відповідальності перед людиною зумовили загальносвітовий рух з охорони довкілля» [7. с. 75].

Так, на міжнародному рівні було прийнято багато міжнародно-правових актів, метою яких є зосередження спільних зусиль держав щодо захисту та відновлення екології. Серед таких актів можна виділити, Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р. та протоколи до неї; Базельську конвенцію про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р.; Рамкову конвенцію про зміну клімату, Конвенцію про охорону озонного шару 1985 року; Конвенцію про транскордонний вплив промислових аварій 1992 року та багато інших.

З цього приводу, М. Т. Гаврильців наголошує, що «сьогодні екологічні проблеми вийшли за межі конкретної держави й набули глобального характеру. Необхідність міжнародно-правового регулювання зумовлена тим, що природа не визнає меж окремої держави. Вирішення глобальних проблем передбачає міжнародне співробітництво» [6, с. 131].

Варто зазначити, що центральне місце на світовій арені щодо консолідації зусиль держав посідає ООН. На переконання О. О. Чижденко «основний тягар забезпечення реалізації політики, спрямованої на охорону навколишнього природного середовища, беруть на себе міжнародні організації» [21]. Так, великий вплив справило прийняття у 2015 на саміті ООН з питань сталого розвитку Цілей сталого розвитку, які визначили основні напрямки діяльності країн-учасниць до 2030 року, де велика увага приділена саме подоланню негативних наслідків для екології. Україна активно бере участь реалізації цих положень, представляючи національну доповідь.

У 2019 році було видано Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», яким підтримано прийняті Цілі та визначено подальші дії державних органів щодо їх виконання [14]. У цій міжнародній організації було прийнято ще один важливий акт — Стратегічний план ПРООН на 2018–2021 роки, де йдеться про сприяння досягненню екологічної стабільності та отримання екологічно чистих джерел енергії [16].

Україна як учасник міжнародних відносин активно укладає міжнародні угоди в галузі охорони довкілля. Адже, на думку Л. І. Глаткої: «на сьогоднішній день в Україні спостерігається глибока еколого-економічна криза, яка зумовлена високим рівнем концентрації промислового виробництва та

сільського господарства, нераціональним використанням природних ресурсів протягом десятиріч та закономірностями функціонування адміністративно-командної економіки колишнього СРСР. Були допущені серйозні помилки в комплексному використанні природних ресурсів, та нарощуванні продуктивних сил, яке мало тільки споживчий характер використання та здійснювалось практично без урахування екологічних наслідків. Недостатня увага приділялася управлінню охороною природи та контролю за якістю природного середовища» [8, с. 73].

Так, у 1993 році між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина було укладено угоду про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища, яка спрямована на вивчення небезпечного впливу на середовище і спільний пошук рішень для покращання стану довкілля, а також спільні пошуки рішень щодо проблем, пов'язаних з охороною та раціональним використанням природних ресурсів [19].

У 2017 році між Мінекоенерго України та Міністерством охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку Латвійської Республіки про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища було підписано угоду, відповідно до якої сторони будуть розвивати та поглиблювати співпрацю в галузі охорони навколишнього природного середовища в інтересах Сторін з метою вирішення глобальних і регіональних екологічних проблем спільними зусиллями з урахуванням міжнародних зобов'язань та здійснюючи відповідні спільні заходи [18].

Не менш важливим є реалізація міжнародно-правових норм та здійснення відповідних змін у чинному законодавстві. Так, Україна активно співпрацює з ЄС у сфері навколишнього середовища. З цього приводу, Н. Я. Шпарик зауважує, що «зацікавленість України у вступі до ЄС в майбутньому повинна сприяти виконанню вимог щодо адаптації законодавства, зокрема у сфері охорони довкілля. Правова система Європейського Союзу створює більш якісні механізми для виконання зобов'язань держав, які бажають у майбутньому стати її членами, порівняно із системою права міжнародних договорів» [22, с. 126]. Джон Остін вважає, що «міжнародне право — це не право взагалі, оскільки воно не має спеціальних заходів примусового застосування. Для реалізації реального «права» потрібен суверен» [1, с. 208]. Таким «сувереном» є Європейський Союз, для вступу в який необхідне виконання конкретних правил, а не лише прийняття декларативних норм.

Наразі основним документом яким регулюється таке співробітництво є Угода про асоціацію між

Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони у 2015 [20]. 21 серпня 2014 року Мінекоенерго представило «Національну стратегію наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля», яка стала базисом для подальшої реалізації стандартів ЄС у законодавстві України [10].

На виконання зазначених актів було прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який визначає основні проблеми України щодо екології та визначає подальші напрями нормативного врегулювання зазначених питань [12]. На виконання цього закону Мінекології у 2019 представило проект Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2020–2025 роки. Додатково були прийняті й інші закони, а саме: «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», було внесено зміни у Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», було також розроблено проект Закону України «Про систему моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», який побудований відповідно до міжнародно-правових норм.

Аналізуючи прийняті акти та їхню імплементацію в законодавство України хотілося б виділити один із основних напрямів спільної діяльності держав, а саме — досягнення вуглецевої нейтральності, що стосується 7 та 13 Цілей сталого розвитку. Більшість вчених дотримується думки про те, що скорочення викидів CO₂ можливе, такий висновок було опубліковано у статті групи авторитетних вчених «A roadmap for rapid decarbonization» журналі Science від 24 березня 2017 року [4, с. 17]. Дорожня карта (roadmap- eng.) вчених базується на так званому «вуглецевому законі» — скороченню вдвічі валових викидів антропогенного (спричиненого людиною діяльністю) CO₂ кожні десять років. ПРООН було визначено тезу щодо скорочення глобальних викидів CO₂ на 45% між 2010 та 2030 роками та досягнути нуля до 2050 року. Реалізації зазначених положень сприяє реалізація Рамкової Конвенції ООН зі змін клімату стала передовим форумом, де впливові представники країн, бізнесу, неурядового сектору та наукової спільноти зустрічаються для обговорення та уточнення світової дорожньої карти з декарбонізації, де країни долучаються та впроваджують механізми для отримання зазначених результатів, зокрема, скасовуються пільги щодо видобування викопного газу, тощо.

Погоджуємося з думкою В. В. Костицького, що «заслужує на увагу досвід Європейського Союзу

у формуванні міжнародної екологічної політики й міжнародного екологічного законодавства, особливо стратегічної позиції ЄС щодо навколишнього середовища, прагнення Європейського Співтовариства до високого ступеня охорони навколишнього середовища, покращення його якості, підвищення рівня і якості життя людей [7]. Оскільки, Європейський союз активно бере участь у вирішенні глобальних екологічних проблем, то він пропонує своє бачення їх подолання. У грудні 2019 року Урсула фон дер Ляйен, Голова Європейської Комісії, офіційно представила Європейський Зелений Курс (the European Green Deal), що являє собою програму дій вищого органу виконавчої влади ЄС. 15 січня 2020 Європейський парламент в цілому підтримав програму своєю резолюцією [3].

Головною метою цього документу є забезпечення сталого економічного зростання, яке не буде нести загрозу навколишньому середовищу [3]. Наразі Європа протистоїть економічній та екологічній кризам. Щодо останньої, то ми можемо спостерігати: деградацію ґрунтів, танення льодовиків, забруднення вод та повітря, скорочення популяцій тварин та ін. Частина планети може стати непридатною для життя у близькому майбутньому. Тому є необхідність у радикально новому підході, який зміг би зупинити ці негативні тенденції та забезпечити екологічну безпеку як в Європі, так і в усьому світі. І цим новим підходом став Європейський Зелений Курс. Програма включає: план дій з круговою економікою; перегляд політики щодо клімату; нагороди для фермерів за управління та зберігання вуглецю в ґрунті, поліпшення управління поживними речовинами, зменшення викидів; лісову стратегію.

Щодо кругової економіки, то у пункті 30 Зеленого Курсу вказується, що «перехід до сучасної, кліматично нейтральної, високоефективної та конкурентоспроможної промислової бази в ЄС має бути не пізніше 2050 року. Промислова стратегія повинна зосереджуватися на стимулюванні бізнес-моделей, спрямованих на досягнення нейтральності клімату, ефективності використання ресурсів, розвитку міжнародної конкурентоспроможності та уникнення делокалізації європейських галузей» [3]. Це означає, що продукція на ринках ЄС, повинна бути розрахована на тривалу експлуатацію, повторне використання, а також складатися в більшій мірі з переробленого матеріалу замість первинної сировини. ЄС пропонує посилити заходи проти забруднення пластиком, зокрема у морському середовищі та закликає до ширших обмежень пластикових виробів для одноразового використання; підтримує поступове зменшення, а до 2030 року заборону на ринку ЄС

упаковок і тари, які не підлягають багаторазовому використанню, забезпечуючи при цьому безпеку харчових продуктів. Отже, Європейська Комісія підкреслює необхідність переходу на повністю кругову використання пластмас.

Щодо проблеми знеліснення, то у пунктах 71,72 Зеленого Курсу зазначається, що «ліси є незамінними для нашої планети та біорізноманіття; ЄС вітає намір Комісії подолати глобальне вирубування лісів і просить її активізувати свої дії; закликає Комісію негайно представити пропозицію про європейську правову базу, з особливим акцентом на боротьбі з основними чинниками імпортного вирубування лісів, натомість заохочувати імпорт, який не створює вирубування лісів за кордоном; нагадує про необхідність вживання заходів для боротьби з незаконною вирубкою лісу в Європі; наголошує, що зусилля з лісовідновлення мають бути спрямовані на покращення біорізноманіття, а також на зберігання вуглецю» [3].

Однак очевидно, що перехід до кліматично нейтральної Європи потребує злагоджених та ефективних дій не тільки держав, що входять до складу ЄС. У Європейському Зеленому Курсі окреслена «дипломатія зеленого курсу». У пункті 107 підкреслюється, що «ЄС як найбільший єдиний світовий ринок, може встановлювати стандарти, і вважає, що повинен посилити свою політичну допомогу на основі «дипломатії зеленого курсу», а також «кліматичної дипломатії»; ЄС повинен стимулювати співробітництво з іншими країнами з метою привернення їхньої уваги до проблем клімату; наголошується, що ЄС має відігравати свою роль у забезпеченні справедливого та впорядкованого переходу всіх частин світу, особливо регіонів, що значною мірою залежать від викопного палива» [3].

Таким чином, Європейський Союз можна вважати лідером за обсягом надання міжнародної допомоги з розвитку іншим країнам. Г. Г. Білак наголошує, що є обов'язковим «запозичення пріоритетних напрямків вирішення екологічних проблем у розвинутих країнах Європи, щоб потім на їх основі збільшувати власні можливості розвитку» [5]. Тому, на нашу думку, Україна повинна стати частиною цієї програми дій, адже тоді є можливість спільно з ЄС боротися із наслідками змін клімату. Крім того, це позитивно вплине на економіку, адже це нові фінансові перспективи, та енергетична безпека.

Наразі Кабінет Міністрів України вже створив міжвідомчу робочу групу, яка буде займатися питаннями подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської комісії «Європейська зелена угода». Робоча група утворена з метою «забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих органів

виконавчої влади щодо визначення механізмів реалізації державної політики з питань імплементації цілей сталого розвитку України, створення умов для забезпечення конкурентоспроможності українських виробників та підприємств під час реалізації ініціативи Європейської Комісії «Європейська зелена угода», збереження біорізноманіття, захисту здоров'я, добробуту громадян від ризиків та наслідків зміни клімату» [13]. Відповідно до постанови, основними завданнями міжвідомчої робочої групи є: «посилення інституційної взаємодії між Україною та Європейською Комісією; зменшення викидів парникових газів; розвиток сфери використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива; запобігання та скорочення промислового забруднення; залучення «зелених» інвестицій та розроблення інвестиційних планів, спрямованих на їх реалізацію; сприяння виробництву товарів та продукції багаторазового використання, створення інноваційної екосистеми; удосконалення нормативно-правового регулювання з питань, які виникають у сфері зміни клімату» [13].

Крім того, 4 березня 2020 Європейським Союзом офіційно було представлено проект кліматичного законодавства (Європейського закону про клімат — European Climate Law), націленого на досягнення Європою вуглецевої (кліматичної) нейтральності до 2050 року, ініційованою ООН. Законом передбачається необхідна мета — досягнути чистих нульових викидів парникових газів до 2050 року. Інститути ЄС і держави-члени мають вжити необхідних заходів на всіх рівнях для досягнення мети. Цей закон містить механізми контролю за його виконанням а саме: механізми оцінки досягнутого прогресу, зокрема, виконання членами ЄС планів у сфері розвитку енергетики і кліматичних заходів, регулярні доповіді відповідної інституції ЄС та узагальнення наукових даних про кліматичні зміни та їх вплив. Такий прогрес має бути переглянуто кожні п'ять років, відповідно до цілей, які визначені Паризькою кліматичною угодою. Також планується ввести по-

даток на ввезення газу з-за кордонів ЄС. Щодо України, то 7 грудня 2016 року затверджено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. Політика протидії зміні клімату спрямована на мінімізацію викидів парникових газів шляхом низьковуглецевого розвитку економіки. У рамках реалізації політики адаптації до змін клімату має бути значно посилена система раннього оповіщення та реагування на небезпечні природні явища і стихійні лиха, прямо чи опосередковано пов'язані з кліматичними процесами.

Висновки та перспективи досліджень у даному напрямку. Отже, діяльність окремо кожної держави щодо регулювання питань, пов'язаних із поліпшенням екологічної ситуації в середині країни може бути недостатньою для подолання шкідливих наслідків антропогенної діяльності для навколишнього середовища. Так, найкращим шляхом для вирішення такої ситуації є міждержавна співпраця в рамках спільного врегулювання зазначених проблем шляхом інтернаціональної діяльності міжнародних організацій: ООН та її інституції МАГАТЕ, ЮНІДО, ВООЗ та відповідні фонди — ГЕФ, які спільно реалізують загальну програму щодо поліпшення екології у світі — Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП); ЄС та її основних інституцій.

Діяльність зазначених організацій є лише однією стороною спільної міжнародної діяльності держав, а саме її інституційним аспектом. Іншою стороною такої взаємодії є нормативне врегулювання вирішення зазначених проблем шляхом прийняття та імплементації у національні системи міжнародно-правові норми, джерелами яких є конвенції, угоди, резолюції, директиви міжнародних організацій. Тобто ці два аспекти є двома сторонами загального явища — міжнародного співробітництва держав щодо вирішення екологічних проблем, яке грає основну роль для стабілізації ситуації у світі. Враховуючи активність організацій та постійне удосконалення міжнародно-правового регулювання, вважаємо, що дослідження даного напрямку є перспективним.

Література

1. Austin J. The Province of Jurisprudence Determined. 1 st edn., 1832. 208 p.
2. European climate law — achieving climate neutrality by 2050. URL: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12108-Climate-Law>
3. Resolution of 15 January 2020 on the European Green Deal: European Parliament 2019/2956 (RSP).
4. The article «A roadmap for rapid decarbonization». URL: <https://science.sciencemag.org/content/355/6331/1269.full>
5. Білак Г. Г. Міжнародне співробітництво з екологічних проблем країн-членів Карпатського євро регіону // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2015. Вип. 1. С. 124–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_1_24.
6. Гаврильців М. Т. Державна природоохоронна політика України в умовах глобалізації // Право і суспільство. 2014. № 6.1(2). С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6.
7. Гетьман А. П. Костицький В. В. Екологічні права людини в національній міжнародній правовій доктрині // Проблеми законності. 2013. Вип. 124. С. 68–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2013_124_9.
8. Гладка Л. І., Шаляпіна А. С. Світовий досвід та співробітництво України у сфері охорони навколишнього середовища // Культура народів Причорномор'я. 2013. № 254. С. 70–73.
9. Національна доповідь України про Цілі сталого розвитку. Міністерство економічного розвитку і торгівлі. 2017. с. 176. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
10. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля. Київ, 2015. С. 107. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/draft_NAS_FEB2015.pdf
11. Остапчук Т. М. Екологічні проблеми великих міст // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. 2014. № 2. С. 304–311.
12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019. № 2697-VIII // Відомості Верховної ради України. 2019 р. № 16. Ст. 8.
13. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань координації подолання наслідків зміни клімату в рамках ініціативи Європейської Комісії «Європейська зелена угода»: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.2020. № 20 // Офіційний вісник України. 2020 р. № 12. Ст. 164.
14. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019. № 722/2019 // Офіційний вісник України. 2019. № 79. Ст. 7.
15. Савченко В. Ф. Екологічні проблеми: світовий досвід і міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища // Міжнародні економічні відносини. 2011. № 1(9). С. 180–188.
16. Стратегический план ПРООН на 2018–2021 роки. Нью-Йорк. 2017. URL: <https://undocs.org/DP/2017/38>
17. Туниця Т. Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст // Знання. 2006. Ст. 300.
18. Угода між Міністерством екології та природних ресурсів України та Міністерством охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку Латвійської Республіки про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища від 04.04.2017. № 15 // Офіційний вісник України. 2018. № 15. Ст. 147.
19. Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 10.0.1993. № 26 // Офіційний вісник України. 2005. № 26. Ст. 143.
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 26.09.2014. № 75 // Офіційний вісник України. 2014. № 75. Ст. 83.
21. Чижденко О. О. Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 16 (2). С. 83–86. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_16\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_16(2)_21).
22. Шпарик Н. Я. Проблеми імплементації міжнародно-правових актів у екологічне законодавство України // Право і суспільство. 2014. № 4. С. 124–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_4_23.

References

1. Austin J. The Province of Jurisprudence Determined. 1 st edn., 1832. 208 p.
2. European climate law — achieving climate neutrality by 2050. URL: <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12108-Climate-Law>
3. Resolution of 15 January 2020 on the European Green Deal: European Parliament 2019/2956 (RSP).
4. The article «A roadmap for rapid decarbonization». URL: <https://science.sciencemag.org/content/355/6331/1269.full>

5. Bilak G.G. International Cooperation for Environmental Problems of the Karpatskogo Euro-Member Region // Science News of the Mukachev Sovereign University. Ser.: Economy. 2015. № .1. PP. 124–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2015_1_24.
6. Havryltsev M. T. State environmental policy of Ukraine in the conditions of globalization // Law and Society. 2014. № 6.1 (2). PP. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6.
7. Hetman A. P. Environmental human rights in national international legal doctrine // Problems of legality. 2013. № 124. PP. 68–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2013_124_9.
8. Gladka L. I., Shaliapina A. S. World experience and cooperation of Ukraine in the field of environmental protection // Culture of the peoples of the Black Sea. 2013. № 254. P. 70–73.
9. National Report of Ukraine on Sustainable Development Goals. Ministry of Economic Development and Trade. 2017. P. 176. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
10. National Strategy for Approximation of Ukrainian Legislation to EU Environmental Law. Kyiv, 2015. P. 107. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/draft_NAS_FEB2015.pdf
11. Ostapchuk T. M. Environmental problems of large cities // State and municipal intelligence. 2014. № 2. PP. 304–311.
12. On the Fundamental Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030: Law of Ukraine of 28.02.2019. No. 2697-VIII // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2019 № 16. P. 8.
13. Establishment of an Interagency Working Group on Coordination of Climate Change Impacts within the European Commission Initiative «European Green Agreement»: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 01.02.2020. № 20 // Official Bulletin of Ukraine. 2020 № 12. P. 164.
14. On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030: Presidential Decree of 30.09.2019. № 722/2019 // Official Bulletin of Ukraine. 2019. № 79. P. 7.
15. Savchenko V. F. Environmental issues: world experience and international cooperation in the field of environmental protection // International Economic Relations. 2011. № . 1 (9). PP. 180–188.
16. UNDP Strategic Plan for 2018–2021. New York. 2017. URL: <https://undocs.org/DP/2017/38>
17. Tunytsya T. Y. Balanced nature management: national and international context. Znannya. 2006. P. 300.
18. Agreement between the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine and the Ministry of Environment and Regional Development of the Republic of Latvia on cooperation in the field of environmental protection of 04.04.2017. № 15. Official Bulletin of Ukraine. 2018. № 15. P. 147.
19. Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Federal Republic of Germany on cooperation in the field of environmental protection dated 10.0.1993. № 26 // Official Bulletin of Ukraine. 2005. № 26. P. 143.
20. Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part of 26.09.2014. № 75 // Official Bulletin of Ukraine. 2014. № 75. P. 83.
21. Chyzhenko O. O. International cooperation in the field of environmental protection // International scientific journal «Internauka». 2017. № . 16 (2). PP. 83–86. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_16\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_16(2)_21).
22. Shparik N. Y. Problems of implementation of international legal acts in the environmental legislation of Ukraine // Law and Society. 2014. № . 4. PP. 124–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_4_23.

Савчук Олена Олександрівна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

науковий співробітник

НДІ ПЗІР Національної академії правових наук України

Савчук Елена Александровна

кандидат юридических наук,

ассистент кафедры экологического права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого;

научный сотрудник

НИИ ПОИР Национальной академии правовых наук Украины

Savchuk Olena

PhD, Assistant of the Department of Environmental Law

Yaroslav Mudryi National Law University;

Scientific Associate

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the

Innovative Development of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0003-3299-7936

Бабенко Єлизавета Андріївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Бабенко Елизавета Андреевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Babenko Yelyzaveta

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Погуляник Іванна Вікторівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Погуляник Иванна Викторовна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Pohulianyk Ivanna

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5880

**СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ У СФЕРІ ЯКОСТІ ПОВІТРЯ:
АДАПТАЦІЯ ДО СТАНДАРТІВ ЄС**

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ В СФЕРЕ КАЧЕСТВА ВОЗДУХА:
АДАПТАЦИЯ К СТАНДАРТАМ ЕС**

MODERN STATE OF UKRAINIAN ENVIRONMENTAL LEGISLATION IN THE FIELD OF AIR QUALITY: ADAPTATION TO EU STANDARDS

Анотація. Наукова робота визначає забруднення атмосферного повітря однією з найактуальніших проблем сьогодення, а законодавче регулювання у даній сфері визнається саме тим фактором, що зробить можливим її розв'язання. Окреслено переваги європейського законодавства та наслідки імплементації таких норм до української нормативно-правової бази. Констатується факт прогресивності нормативного регулювання у сфері якості повітря у державах-членах Європейського Союзу і здійснюється порівняння положень систем нормування якості атмосферного повітря ЄС та України. Також у статті визначено проблеми системи нормативно-правового регулювання України на сучасному етапі адаптації екологічного законодавства у сфері якості повітря до чинного в ЄС.

В ході дослідження виявляється певна невідповідність стандартів, діючих в Україні, до стандартів, чинних у ЄС. Розглянуто відповідні європейські законодавчі акти, що діють у даній сфері, та містять вказівки щодо стандартизації та приведення у відповідність законодавств інших країн у сфері якості атмосферного повітря, та проаналізовано очікувані результати після імплементації таких норм. У статті розглянуто вже існуючі норми українського законодавства, що були змінені або утворені шляхом адаптації вітчизняних норм до відповідних стандартів ЄС. Успіх такого досвіду підтверджується наведеними статистичними даними, що демонструють ефективність обраних стратегій моніторингу і оцінки стану атмосферного повітря. Проаналізовано позиції вчених, та їх пропозиції щодо напрямів подальшого забезпечення наближення системи екологічного законодавства у сфері екологічної інтеграції до ЄС. Для підтвердження необхідності подальшої адаптації, вказано конкретні приклади нормативно-правових актів, які були приведені у відповідність до стандартів ЄС у сфері якості атмосферного повітря. В ході аналізу положень таких законодавчих актів та статистичних даних, зроблено висновок про успішність імплементації норм ЄС та необхідність у подальшому впровадження таких змін до нормативно-правової бази України.

Ключові слова: адаптація, законодавство, навколишнє середовище, якість повітря, атмосферне повітря, законодавство ЄС.

Аннотация. Научная работа определяет загрязнение атмосферного воздуха как одну из самых актуальных проблем современности, а законодательное регулирование в данной сфере признается именно тем фактором, что сделает возможным ее решение. Определены преимущества европейского законодательства и последствия имплементации таких норм в украинской нормативно-правовую базу. Констатируется факт прогрессивности нормативного регулирования в области качества воздуха в государствах-членах Европейского Союза и осуществляется сравнение положений систем нормирования качества атмосферного воздуха ЕС и Украины. Также в статье определены проблемы системы нормативно-правового регулирования Украины на современном этапе адаптации экологического законодательства в области качества воздуха с действующим в ЕС. В ходе исследования выявлено определенное несоответствие стандартов, действующих в Украине, к стандартам, действующим в ЕС. Рассмотрены соответствующие европейские законодательные акты, действующие в данной сфере, и содержащие указания по стандартизации и приведения в соответствие законодательства других стран в сфере качества атмосферного воздуха, и проанализированы ожидаемые результаты после имплементации таких норм. В статье рассмотрены существующие нормы украинского законодательства, которые были изменены или образованы путем адаптации отечественных норм в соответствующие стандартам ЕС. Успех такого опыта подтверждается приведенными статистическими данными, демонстрируют эффективность выбранных стратегий мониторинга и оценки состояния атмосферного воздуха. Проанализированы позиции ученых, и их предложения относительно направлений дальнейшего обеспечения приближения системы экологического законодательства в сфере экологической интеграции в ЕС. Для подтверждения необходимости дальнейшей адаптации, указаны конкретные примеры нормативно-правовых актов, которые были приведены в соответствие со стандартами ЕС в области качества атмосферного воздуха. В ходе анализа положений таких законодательных актов и статистических данных, сделан вывод об успешности имплементации норм ЕС и потребность в дальнейшем внедрения таких изменений в нормативно-правовую базу Украины.

Ключевые слова: адаптация, законодательство, окружающая среда, качество воздуха, атмосферный воздух, законодательство ЕС.

Summary. The scientific work identifies atmospheric pollution as one of the most pressing problems of today, and legislative regulation in this area is recognized as one factor that will make it possible to solve it. The advantages of the European legislation and consequences of the implementation of such norms in the Ukrainian regulatory framework are outlined. The fact of the progressiveness of the normative regulation in the field of air quality in the Member States of the European Union is ascertained, and the provisions of the air quality normalization systems of the EU and Ukraine are compared. The article also identifies the problems of the regulatory system of Ukraine at the current stage of adaptation of environmental legislation in the field of air quality to the current one in the EU. Relevant European legislation in force in this field is reviewed, guidance on standardization and alignment of other countries' legislation on atmospheric air quality is given, and the expected results after implementation of such standards are analyzed. The article examines already existing norms of Ukrainian legislation that have been amended or created by adapting domestic norms to the relevant EU standards. The success of this experience is confirmed by the statistics provided that demonstrate the effectiveness of the selected monitoring and evaluation strategies for the air. The opinions of scientists and their positions on ways of further ensuring the approximation of the environmental legislation in the field of environmental integration to the EU are analyzed. In order to confirm the need for further adaptation, specific examples of regulatory acts that have been brought into line with EU standards in the field of atmospheric air quality have been cited. In the course of analyzing the provisions of such legislative acts and statistics, the conclusion was made about the successful implementation of EU norms and the need for further implementation of such changes in the regulatory framework of Ukraine.

Key words: adaptation, legislation, environment, air quality, air, EU legislation.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що забруднення атмосферного повітря — одна з наймасштабніших проблем сьогодення.

Забруднення повітря є причиною респіраторних, інфекційних і серцевих захворювань. Наприклад, вихлопні гази дають одну третю вуглекислого газу, що викидається в повітря, сприяють утворенню парникового ефекту, який викликає глобальне потепління. І список негативних наслідків, що спричинені забрудненням атмосферного повітря, майже невичерпний — саме тому, ця проблема є однією з основних в сучасному світі.

У зв'язку із значним масштабом проблеми забруднення повітря, Україна як член Ради Європи та держава, яка підписала Асоціацію з ЄС, має зобов'язання щодо адаптації екологічного законодавства до чинного в ЄС. Проблема дослідження полягає у виявленні недоліків врегулювання важливих аспектів у охороні атмосферного повітря в Україні у порівнянні із екологічними стандартами та нормативами Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання досліджувалося такими вченими як Г. В. Анісімова [13], Н. К. Блінова [6], Копиця Є. М [9], В. І. Лозо [3], В. І. Мохонько [6], С. О. Саломахіна [6], О. В. Суворін [6] та іншими. Варто зазначити, що питання адаптації екологічного законодавства України у сфері якості повітря до стандартів ЄС є досить актуальним, тому доцільними є подальші дослідження цієї теми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз наукових праць та досліджень. Дослідження сучасного стану адаптації екологічного законодавства України у сфері якості повітря до

чинного в ЄС. Виявити проблеми правового регулювання даної сфери у вітчизняному законодавстві та визначити шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. На даний момент, законодавство України в сфері охорони атмосферного повітря не є настільки прогресивним, як аналогічне у державах Європейського Союзу. На відміну від нашої країни, в ЄС останніми роками спостерігається тенденція зниження об'ємів викидів шкідливих речовин, що забруднюють повітря, їх концентрації.

В першу чергу, це спричинено побудовою ефективної стратегії щодо підвищення якості повітря та чітким законодавчим врегулюванням. До прикладу, це встановлення гранично допустимих показників якості повітря, постійний їх моніторинг, здійснення контролю за дотриманням суб'єктами таких норм законодавства.

Тому, існує гостра необхідність імплементації норм законодавства ЄС в сфері якості атмосферного повітря. Звісно, деякі норми вже стали частиною законодавства України, зокрема, це вимоги директив, але їх впровадження й досі перебуває лише на етапі розроблення та схвалення, а не втілення таких стандартів на практиці.

Що дасть адаптація норм вітчизняного законодавства до законодавства ЄС у галузі охорони атмосферного повітря? Насамперед, це встановлення стандартів якості атмосферного повітря, що дозволять запобігти шкоді життю та здоров'ю людини та довкілля, впровадження ефективної системи моніторингу якості повітря, для здійснення контролю задля підтримання і навіть покращення якості атмосферного повітря, спрощення процесу збору інформації про стан повітря, а також доступу до

такої інформації — цей перелік залишається відкритим. Це ще раз підкреслює необхідність подальшої співпраці з ЄС у сфері якості атмосферного повітря, та імплементації норм зарубіжного законодавства.

Безперечно позитивним є той факт, що екологічне законодавство України у сфері якості повітря з кожним роком все більше удосконалюється та адаптується до нормативів, встановлених у ЄС. Таким чином Україна виконує взяті на себе зобов'язання, вступаючи до Ради Європи.

Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища, тому кожна держава зобов'язана забезпечити належне правове регулювання його охорони. В Україні одним із найважливіших нормативно-правових актів у даній сфері виступає ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» № 2707-ХІІ від 16.10. 1992 року, який визначає правові і організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони атмосферного повітря [1]. В Законі закріплюються основні засади стандартизації і нормування; заходи щодо охорони; контролю, державного обліку та моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері.

Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» № 377-ІХ від 12.12.2019 є не менш важливим актом, спрямованим на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, зокрема, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також на виконання вимог Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та Паризької угоди [2].

На нашу думку, прийняття даного Закону стало спробою врегулювати неконтрольовану ситуацію, що склалася у 2018 році. За даними Міжнародного аналітичного центру Climate Action Tracker Україна потрапила до списку країн, чиї внески для досягнення цілей Паризької Угоди були критично недостатніми. Національно-визначений внесок країни передбачав значний ріст викидів парникових газів, порівнюючи з тогочасним рівнем. Водночас викиди повинні були зменшуватися для попередження кліматичної катастрофи та обмеження потепління на рівні 1,5–2 С. У цьому рейтингу Україна отримала найнижчу оцінку вже вдруге [4]. В 2019 році у рейтингу Climate Change Performance Index Україна посіла 17-те місце та отримала 60 балів із 100, потрапивши разом зі Швейцарією та Францією до групи країн з високим рівнем ефективності та екологічної свідомості. Звичайно, що цей результат — це більше

показник зниження рівня промисловості, ніж впровадження екологічних технологій, забезпечення правової охорони атмосферного повітря та високого рівня екологічної свідомості в нашій державі.

Вищезазначений Закон закріплює порядок здійснення діяльності акредитованої юридичної особи (верифікатора), що полягає у перевірці звіту оператора про підприємства, викиди парникових газів від діяльності яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації. Належне регламентування даної процедури надає можливість уповноваженим органам, юридичним особам та громадським організаціям досить якісно здійснювати контроль стану викидів парникових газів в Україні та вживати запобіжних заходів у разі негативної динаміки даного явища [2].

Важливо законодавчо забезпечити прозорість процесів і залучення громадськості до інформації і участі в ухваленні рішень. Україна включила ці питання у своє законодавство, але на практиці ці заходи вживаються українською рідко. Питання моніторингу екологічної безпеки, забезпечення дотримання правових норм і участі громадськості відіграють важливу роль у всіх компонентах природоохоронного законодавства ЄС. Як відправну точку доцільно використовувати ратифіковану Україною Орхуську конвенцію про доступ громадськості до екологічної інформації [3].

До того ж слід звернутися до досвіду ЄС у періодичності моніторингу забруднень повітря, адже в Україні вимірювання ведуться у встановлених часових проміжках. Це унеможливило фіксування максимальних значень у випадку, якщо вони спостерігаються у інший період доби, а також впливає на точність усереднення. Для порівняння, у ЄС практикуються постійні та, у деяких випадках, випадкові спостереження, що здійснюються спеціалізованими органами.

Основними органами ЄС у сфері екологічної політики є: Екологічна рада, що діє в рамках Ради ЄС; Генеральний директорат з питань довкілля, очолюваний одним із членів Європейської Комісії; Комітет з питань довкілля й захисту споживача Європейського Парламенту. Спеціалізований орган ЄС, Європейська агенція довкілля, була створена у травні 1990 року, основне завдання якої — забезпечення незалежною інформацією про стан довкілля. [5]

В ЄС рівень якості атмосферного повітря регулюється нормативами та стандартами, які мають майже тотожне значення та закріплені в директивах, що імплементуються країнами-членами в національне законодавство. В Україні стандарти становлять загальний і обов'язковий напрям єдиного підходу до визначення стану атмосферного повітря за

допомогою встановлення правил, нормативів та вжиття інших заходів, а нормативи, у свою чергу, конкретизують стандарти охорони атмосферного повітря [6, с. 16].

Важливим документом ЄС у галузі охорони атмосферного повітря та врегулювання його якості є Директива 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи», яка спрямована на забезпечення охорони здоров'я населення на місцевому рівні у країнах-членах і Євросоюзу в цілому шляхом боротьби з викидами забруднюючих речовин у джерелах їх утворення. Директива була прийнята з метою боротьби з викидами забруднюючих речовин у їх джерелах, а також визначенні і впровадженні найбільш ефективних заходів зі зменшення викидів на місцевому, національному рівнях та рівні Співтовариства.

Директивою затверджені критерії оцінки якості атмосферного повітря, плани щодо якості повітря (короткострокові та довгострокові), порядок інформування громадськості державами, зокрема шляхом звітування. Звіти повинні підсумовувати рівні забруднення, що перевищують гранично допустимі концентрації, контрольні показники, довготривалі норми, гранично допустимі і сповіщальні рівні забруднення за відповідний період часу [7].

В Україні допустимі рівні концентрації шкідливих речовин у повітрі закріплені Списками та гігієнічними регламентами шкідливих речовин у повітрі робочої зони і атмосферному повітрі населених місць, затвердженими наказом МОЗ № 70 від 23.02.2000 р. У регламентах представлені досить актуальні нормативи, відповідно до показників у звітах 2019 року Міністерства енергетики та захисту довкілля та Міністерства охорони здоров'я [8].

Але, незважаючи на досить розгорнуту систему нормативів якості довкілля, не всі елементи приведені у відповідність з вимогами екологічного законодавства ЄС. Зокрема, відповідно до висновків Міністерства енергетики та захисту довкілля щодо стану гармонізації законодавства України з вимогами права ЄС, недостатньо врегульованим залишається вміст твердих частинок пилу в атмосферному повітрі, визначених Директивою 2008/50/ЄС [9]. До того ж Нормативи для деяких речовин розроблені прискореним способом, що не дає точної інформації про можливі наслідки впливу на здоров'я людини.

Значна кількість Директив ЄС у сфері якості повітря досі не імplementовані у вітчизняне законодавство. В спільному проекті ЄС та Міністерства енергетики та захисту довкілля щодо графіку впровадження Директив ЄС в екологічне законодавство України зазначені наступні акти: Директива

2004/107/ЄС щодо As, Cd, Hg, Ni та ПАВ у атмосферному повітрі; Директива 2004/42/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 21.04.2004 р. про обмеження викидів летючих органічних сполук за рахунок використання органічних розчинників у деяких фарбах і лаках та продукції для транспортних засобів; Директива Ради 98/70/ЄС від 21.05.1998 р. щодо якості бензину та дизельного палива.

Завданням Директиви 2004/107/ЄС є доповнення пріоритетного переліку забруднюючих речовин для спостереження і регулювання найбільш важких металів та поліциклічних ароматичних вуглеводнів, але основне — це створення мережі станцій автоматичного контролю якості повітря [10]. Виконання цього завдання дозволить вирішити проблему із вимірюванням рівня забруднень в Україні лише в певних часових проміжках.

Директива 2004/42/ЄС ставить за мету обмеження загального вмісту летючих органічних сполук (ЛОС) у фарбах та лаках з метою попередження або зменшення забруднення атмосферного повітря та утворення тропосферного озону. Регулювання в Україні вмісту ЛОС у фарбах та інших продуктах передбачається здійснити за допомогою технічних регламентів. Також необхідно забезпечити відповідне правове регулювання системи маркування продукції, яка містить ЛОС, врегулювати порядок та особливості здійснення моніторингу ЛОС, які містяться у фарбах та інших продуктах [10].

Директива Ради 98/70/ЄС має особливе значення для охорони здоров'я людей, що проживають у великих містах та кожного дня вдихають шкідливі гази, пов'язані із постійним рухом транспорту. Директива встановлює технічні вимоги до якості бензину і дизельного палива при їх застосуванні транспортними засобами, щоб скоротити викиди забруднюючих речовин при спалюванні моторних палив. В певній мірі діюче національне законодавство відповідає положенням Директиви. Наприклад, згідно з Законом України «Про заборону ввезення і реалізації на території України етилованого бензину та свинцевих добавок до бензину» з 2003 року в країні було припинено виробництво, ввезення і реалізація етилованого бензину, а вміст свинцю в бензині не повинен перевищувати 0.013 г/л [10]. В цілому ж зміни потрібні дуже значні, про що свідчить те, що в Україні застосовуються технічні вимоги рівня норм ЄВРО5 тільки з 2018 року, коли в Євросоюзі вже давно йдеться про ЄВРО6.

Високий рівень захисту навколишнього природного середовища — одне з пріоритетних завдань в адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Вимоги щодо адаптації законодавства України до європейського визначено Стратегією державної екологічної політики України на період до 2030 р. та Національним планом дій з охорони навколишнього природного середовища на 2020–2025 рр., Базовим планом адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації), а також Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС.

Важливо зазначити, що з метою імплементації положень Директиви 2008/50/ЄС та Директиви 2004/107/ЄС затверджено Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, яким передбачається реформування діючої системи моніторингу атмосферного повітря, через нездатність в повній мірі отримувати оперативну та актуальну інформацію про концентрації забруднюючих речовин в атмосферному повітрі та вживати своєчасних заходів щодо захисту населення та до-вкілля від їх негативного впливу [11].

Законодавство України у галузі охорони та якості атмосферного повітря частково відповідає законодавству ЄС. Так, не дивлячись на різні підходи до встановлення нормативів якості атмосферного повітря, більшість забруднюючих речовин, що регламентуються європейським законодавством, є закріпленими і вітчизняним законодавством. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню» від 29.11.2001 р. № 1598 [12] найбільш поширеними забруднюючими речовинами є оксид азоту, діоксин та інші сполуки сірки, оксид вуглецю, озон; до небезпечних забруднюючих речовин належать метали та їх сполуки, органічні аміни, леткі органічні сполуки, стійкі органічні сполуки, хлор, бром, та їх сполуки, фтор та його сполуки тощо [9].

Основним методом визначення концентрацій забрудників у 2018 році був відбір проб повітря на стаціонарних постах спостереження, а кількість постів визначалась розміром міста і особливостями структури промисловості. У 2019 році порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря зазнав значних змін [11]. До прикладу, за новим Порядком моніторинг тепер здійснюється в межах агломерації, а не в межах міст, як раніше. Це повністю відповідає моделі здійснення моніторингу в країнах ЄС і дозволяє проводити спостереження не тільки на місцях, а й у просторі. Серед змін також можна виділити розширення переліку забруднювальних речовин, щодо яких проводяться оцінювання — наразі до списку входять всі основні

речовини, щодо яких проводиться моніторинг в ЄС, який раніше не здійснювався в Україні.

Напрями забезпечення наближення системи екологічного законодавства у сфері екологічної інтеграції до ЄС, які стосуються всіх сфер правового регулювання, в тому числі і якості атмосферного повітря, запропонувала Г. В. Анісімова, серед них: (а) формування якісно нового рівня екологічної свідомості та культури громадян завдяки екологізації освіти; (б) залучення громадськості для обговорення стратегічних питань щодо державної екологічної політики; (в) усунення юридичних дефектів та їх проявів у еколого-правових відносинах та законодавстві; (г) приведення завдань сучасної екологічної політики, вимог національного екологічного законодавства до стандартів ЄС у відповідних секторах (внесення відповідних змін до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»); (д) створення соціальних, економічних, політичних, культурних, ідеологічних та інших передумов на національному рівні для проведення наближення екологічного законодавства України до законодавства ЄС; (е) узгодження вимог правових норм, зведення їх у майбутньому в єдине ціле, наприклад, Екологічний кодекс країн-учасниць Європейського Союзу; (є) створення єдиного правового простору в екологічній сфері тощо [13]. Вважаємо наведені напрямки досить актуальними, особливо щодо кодифікації екологічних нормативів та стандартів ЄС. Кодифікація сприятиме посиленню стабільності екологічного законодавства ЄС та забезпечить оптимальну скоординованість чинних норм.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В останні роки, вітчизняне законодавство у галузі охорони атмосферного повітря стало більш адаптованим до екологічного законодавства ЄС, про що свідчить розгорнута система нормування якості атмосферного повітря.

Та все ж деякі аспекти не були враховані, серед них: значна кількість забруднюючих речовин, не врегульованих законодавством; часткове врегулювання вмісту твердих частинок пилу в атмосферному повітрі; проведення вимірювань у встановлених часових проміжках; недосконалість гігієнічних нормативів якості атмосферного повітря, які використовуються в Україні.

Отже, законодавство ЄС у галузі охорони атмосферного повітря є дійсно ефективним і являє собою вдалу стратегію щодо запобігання забрудненню атмосфери і інших шкідливих наслідків, пов'язаних з таким процесом. Незважаючи на недостатньо швид-

кий темп впровадження до вітчизняного законодавства європейських правових норм у галузі охорони атмосферного повітря, результати такої імплементації ми можемо спостерігати вже сьогодні, і вони є досить успішним. Тому доцільним є продовження

співпраці у даному напрямку і пришвидшення темпів адаптації вітчизняного законодавства у галузі охорони атмосферного повітря, що безумовно призведе не тільки до підтримання показників забруднення повітря у нормі, й до їх покращення.

Література

1. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» № 2707-XII від 16.10. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12/ed20171218>
2. Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» № 377-IX від 12.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20>
3. Лозо В. І. Контроль і запобігання екологічного ризику у законодавстві Європейського Союзу / В. І. Лозо // Форум права. 2012. № 1. С. 575–582. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12lviruz.pdf>
4. Scientific analysis of International Analytical Centre Climate Action Tracker. URL: <https://climateactiontracker.org/countries/ukraine/>
5. Institutions and bodies of the European Union. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu_en
6. Про стандарти і нормативи Екологічна стандартизація і сертифікація: навч. посіб. / [Н. К. Блінова, В. І. Мохонько, С. О. Саломашіна, О. В. Суворін]. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. 124 с.
7. Директива 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950
8. Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження списків та гігієнічних регламентів шкідливих речовин у повітрі робочої зони і атмосферному повітрі населених місць» № 70 від 23.02.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0030282-00/ed20000223>
9. Копиця Є. М. Міжнародний досвід правового регулювання нормування якості атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Теорія і практика правознавства. 2015. № 1(7). URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12095/1/Korytsia_2015-1.pdf
10. Проект ЄС «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні Секторальної бюджетної підтримки». Київ, 2015. URL: <http://www.if.gov.ua/files/uploads/якість%20атмосферного%20повітря.pdf>
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря» від 14 серпня 2019 р. № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-п>
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню» від 29.11.2001 р. № 1598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1598-2001-п>
13. Анісімова Г. В. Теоретико-правові аспекти наближення екологічного законодавства України до вимог ЄС. Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу; матеріали Всеукр. наук.-практ. Круглого столу (м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 128–133. URL: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/149203/128-133.pdf?sequence=1>
14. Директива № 2001/80/ЄС від 23.10.2001 «Про обмеження викидів речовин від крупних установок спалювання, що забруднюють повітря». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_913

References

1. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu atmosfernogho povitrya» № 2707-XII vid 16.10. 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12/ed20171218>
2. Zakon Ukrainy «Pro zasady monitorynghu, zvitnosti ta veryfikaciji vykydiv parnykovykh ghaziv» № 377-IX vid 12.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20>
3. Lozo V. I. Kontrolj i zapobighannja ekologichnogho ryzyku u zakonodavstvi Jevropejskogho Sojuzu / V. I. Lozo // Forum prava. 2012. № 1. S. 575–582. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12lviruz.pdf>
4. Scientific analysis of International Analytical Centre Climate Action Tracker. URL: <https://climateactiontracker.org/countries/ukraine/>
5. Institutions and bodies of the European Union. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu_en

6. Pro standarty i normatyvy Ekologichna standartyzacija i sertyfikacija: navch. posib. / [N. K. Blinova, V. I. Mokhonjko, S. O. Salomakhina, O. V. Suvorin]. Lughansjk: Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2009. 124 s.
7. Dyrektyva 2008/50/JeS «Pro jakistj atmosfernogho povitrja ta chystishe povitrja dlja Jevropy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950
8. Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ja «Pro zatverdzhennja spyskiv ta ghyghijenichnykh reghlamentiv shkidlyvykh rehovyn u povitri robochoji zony i atmosfernomu povitri naselenykh miscj» № 70 vid 23.02.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0030282-00/ed20000223>
9. Kopycja Je. M. Mizhnarodnyj dosvid pravovogho reghuljuvannja normuvannja jakosti atmosfernogho povitrja/ Je. M. Kopycja // Teorija i praktyka pravoznavstva. 2015. № 1(7). URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12095/1/Kopytsia_2015-1.pdf
10. Proekt JeS «Dodatkova pidtrymka Ministerstva ekologhiji ta pryrodnykh resursiv Ukrainy u vprovadzhenni Sektoraljnoji bjudzhetnoji pidtrymky». Kyjiv, 2015. URL: <http://www.if.gov.ua/files/uploads/jakistj%20atmosfernogho%20povitrja.pdf>
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Dejaki pytannja zdijsnennja derzhavnogho monitorynghu v ghaluzi okhorony atmosfernogho povitrja» vid 14 serpnja 2019 r. # 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-p>
12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennja pereliku najbiljsh poshyrenykh i nebezpechnykh zabrudnjujuchykh rehovyn, vykydy jakykh v atmosferne povitrja pidljaghajutj reghuljuvannju» vid 29.11.2001 r. № 1598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1598-2001-p>
13. Anisimova Gh. V. Teoretyko-pravovi aspekty nablyzhennja ekologhichnogho zakonodavstva Ukrainy do vymogh Je S. Aktualjni problemy konverghenciji ekologhichnogho zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Jevropejskogho Sojuzu; materialy Vseukr. nauk.-prakt. Krughlogho stolu (m. Dnipro, 28 zhovtnja 2016 r.). Dnipro, 2016. S. 128–133. URL: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/149203/128-133.pdf?sequence=1>
14. Dyrektyva № 2001/80/JeS vid 23.10.2001 «Pro obmezhenja vykydiv rehovyn vid krupnykh ustanovok spaljuvannja, shho zabrudnjujutj povitrja». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_913

УДК 341.231.14:342

Маринів Іванна Ігорівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри Права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Марынів Іванна Ігоревна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры Права Европейского Союза

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Maryniv Ivanna

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor of the Department of European Union Law

Yaroslav Mudryi National Law University

Соболева Катерина Олегівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Соболева Екатерина Олеговна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Sobolyeva Kateryna

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5870

**РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ У СТАНОВЛЕННІ
ІНСТИТУТУ ОДНОСТАТЕВИХ ШЛЮБІВ**

**РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА
ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В СТАНОВЛЕНИИ
ИНСТИТУТА ОДНОПОЛЫХ БРАКОВ**

**THE ROLE OF THE EUROPEAN COURT
OF HUMAN RIGHTS IN THE ESTABLISHMENT
OF THE INSTITUTE OF SINGLE MARRIAGES**

Анотація. У даній статті досліджено позицію Європейського суду з прав людини щодо одностатевих шлюбів та їх роль у становленні та легалізації даного інституту. З'ясовано особливості тлумачення поняття «право на сімейне життя» на основі розгляду останніх рішень, присвячених даній тематиці, та дослідження історичного аспекту зміни поглядів на традиційне уявлення сім'ї, визначивши темпоральний чинник як важливу передумову переосмислення понять. Також на основі систематизації рішень Європейського Суду з прав людини проаналізовано гетеронормативний підхід до поняття шлюбу у разі посилення заявниками на статтю 8 чи 12 ЄСПЛ. Авторами звертається увага на неодноразове посилення ЄСПЛ у своїх рішеннях на теорію європейського консенсусу, а саме, вибираючи цей тип аналізу, заснованого на консенсусі, ЄСПЛ пропонує державам свободу оцінювання, щоб встановити правила щодо надання одностатевим парам доступу до шлюб. Автори статті вважають, що поточний консенсус-орієнтований аналіз Європейської конвенції може

виявитися проблематичним з кількох причин і може призвести до таких проблем, як згубне поводження з меншинами з боку більшості в різних державах-членах, надання пріоритету загальнодержавним чи громадським інтересам надінтересам таких соціальних груп. Таким чином ЄСПЛ намагається досягти балансу між, з одного боку, захистом меншин, таких як одностатеві пари, а з іншого боку, зберігаючи власний авторитет та авторитет щодо держав-членів, які можуть не погодитись на просування прав та надання правового захисту тим самим одностатевим парам.

Ключові слова: одностатеві шлюби, цивільні союзи, Європейський суд з прав людини, гетеронормативний підхід, право на шлюб.

Аннотация. В данной статье исследовано позицию Европейского суда по правам человека касательно однополых браков и их роль в становлении и легализации данного института. Выявлены особенности толкования понятия «право на семейную жизнь» на основе рассмотрения последних решений, посвященных данной тематике, и определения исторического аспекта изменения взглядов на традиционное представление семьи, определив темпоральный фактор как важную предпосылку переосмысления понятий. Также на основе систематизации решений Европейского Суда по правам человека проанализирован гетеронормативный подход к понятию брака в случае ссылки заявителями на статью 8 или 12 ЕСПЧ. Авторами обращается внимание на неоднократные ссылки ЕСПЧ в своих решениях на теорию европейского консенсуса, а именно, выбирая этот тип анализа, основанного на консенсусе, ЕСПЧ предлагает государствам свободу оценки, чтобы установить правила предоставления однополым парам доступа к браку. Авторы статьи считают, что текущий консенсус-ориентированный анализ Европейской конвенции может оказаться проблематичным по нескольким причинам и может привести к таким проблемам, как пагубное обращение с меньшинствами со стороны большинства в различных государствах-членах. Таким образом ЕСПЧ пытается достичь баланса между, с одной стороны, защитой меньшинств, таких как однополые пары, а с другой стороны, сохраняя свой авторитет и авторитет в отношении государств-членов, которые могут не согласиться на продвижение прав и предоставления правовой защиты тем самым однополым парам.

Ключевые слова: однополые браки, гражданские союзы, Европейский суд по правам человека, гетеронормативный подход, право на брак.

Summary. This article explores the position of the European Court of Human Rights on same-sex marriage and their role in the establishment and legalization of this institution. The peculiarities of the interpretation of the concept of «right to family life» have been clarified on the basis of consideration of recent decisions on the subject and the historical prerequisite for changing views on the traditional conception of the family, identifying the temporal factor as an important prerequisite for rethinking the concepts. Also, based on the systematization of the judgments of the European Court of Human Rights, a hetero-normative approach to the concept of marriage has been analyzed in the case of the claimants referred to in Article 8 or 12 ECHR. The author draws attention to the ECHR's repeated reference in its decisions to European consensus theory, namely, by choosing this type of consensus-based analysis, the ECtHR offers States the freedom of assessment to set rules for granting same-sex couples access to marriage. The authors of the article consider that the current (type) consensus-oriented analysis of the European Convention may be problematic for several reasons and may lead to problems such as the detrimental treatment of minorities by the majority in different Member States, giving priority to national or public interests. social groups. The ECtHR thus seeks to strike a balance between, on the one hand, the protection of minorities, such as same-sex couples, and, on the other, maintaining its own authority and that of Member States that may not agree to the promotion of rights and the provision of legal protection to same-sex couples.

Key words: same-sex marriage, civil unions, European Court of Human Rights, hetero-normative approach, right to marriage.

Постановка проблеми. Одностатеві пари давно шукають шляхів узаконення своїх стосунків на території різних країн як всередині Європи так і поза нею. Сьогоднішні реалії є не такими жорсткими, а позиції урядів європейських країн не такими принциповими до нетрадиційних пар, що підтверджується введенням гетеронормативного законодавства. Так, зокрема, першою країною, яка в 1989 році надала можливість цивільних союзів для одностатевих пар, була Данія. Дещо пізніше, у 2001 році Нідерланди легалізували одностатеві шлюби. З них взяли приклад ряд таких країн, як Бельгія, Іспанія, Канада.

Зараз більше ніж двадцять країн світу пропонують можливість одруження одностатевих пар, а понад тридцять — можливість цивільних союзів. Як не дивно, та шістнадцять держав, які узаконили одностатевий шлюб, є державами-членами Ради Європи, серед останніх приєднавши є Мальта та Німеччина, які в 2017 році прийняли законодавчі акти щодо легалізації одностатевих шлюбів. Попри такі зміни в законодавстві, багато міжнародних судів були і досі не вагаються приймати доленосні рішення з огляду на інтимний характер та значущість даної теми. Європейський Суд з прав людини не є виключенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом практика ЄСПЛ привертає неабияку увагу вітчизняних та іноземних вчених-правників зокрема серед низки досліджень присвячених означеній тематиці є публікації П. Парфентьева [1], К. Кириченко [2], Г. Ярмонової [3], К. Бейкер [4], Г. Кочарян [5], Д. Гудими [6] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити проблематику легалізації одностатевих шлюбів з огляду на практику ЄСПЛ, альтернативні підходи до врівноваження Суду між, з одного боку, захистом прав меншин (в даному випадку одностатевих пар) відповідно до Європейської конвенції з прав людини, а з іншого — підтримання довіри, авторитету та легітимності стосовно держав-членів, які можуть не схвалювати розвиваючу судову практику в контексті одностатевих відносин.

Виклад основного матеріалу. Звернення до ЄСПЛ гомосексуальних пар є досить поширеною практикою. Здебільшого заявники посилаються на статтю 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), 12 (право на шлюб) та 14 ЄКПЛ (заборона дискримінації). Найбільш доцільною та актуальною в даному випадку є стаття 12 ЄКПЛ: Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права [7].

Широкого обговорення цього питання ЄСПЛ відбулося у справі Шалька та Копфа проти Австрії, в якій одностатева пара з Австрії, що бажала заключити шлюб всупереч чинному законодавству, посилалися на статтю 12 ЄКПЛ [8]. Суд наголосив на тому, що необхідно враховувати історичний контекст прийняття Конвенції. У 50-х роках минулого століття поняття «подружжя» розглядалося у традиційному розумінні як союз між партнерами різної статі. Заявники ж, в свою чергу, висловили думку, що положення слід тлумачити згідно із сучасними реаліями, в яких ми живемо сьогодні. Саме тому одностатеві пари повинні мати рівні можливості користуватися правами, гарантованими Конвенцією. У зазначеному рішенні ЄСПЛ погодився з тим, що інститут шлюбу зазнав серйозних соціальних змін з часу прийняття Конвенції, але все одно дійшов до висновку про відсутність європейського консенсусу щодо одностатевих шлюбів. Найбільш помітним аспектом справи було те, що Суд перестав розглядати шлюб як союз між особами протилежної статі, врахувавши статтю 9 Хартії основоположних прав Європейського Союзу (в якій немає посилань на «чоловіків» або «жінок»)[9]. В кінцевому результаті Суд прийшов до висновку, що легалізація одностатевих шлюбів належить до юрисдикції національних

органів, які є найбільш компетентними в оцінці відповідності інтересам суспільства.

Досить цікавим є той факт, що у справі Шалька та Копфа Суд дотримувався гетеронормативного підходу до справ, які стосуються питань одностатєвого шлюбу. П. Джонсон називає це «сильною гетеронормативною концептуалізацією шлюбу» [10], що означає, що в центрі уваги цієї концепції є гетеросексуальні особи протилежної статі, в той час як одностатєві пари залишаються поза зором статті 12. Цікаво, що ця гетеронормативна інтерпретація Суду з'явилася здебільшого у справах, що стосуються прав транссексуалів, а не самих гомосексуалістів. Однією з таких справ була Коссі проти Сполученого Королівства [11], в якій заявниця Коссі, що від народження була чоловіком, змінила стать та виявила бажання одружитися з італійцем, але була позбавлена права укласти шлюб, так як біологічно вона вважалася чоловіком. Попри той факт, що транссексуали після операції мали проблеми із реалізацією свого права на сім'ю, Суд так і не зміг відійти від своєї традиційної концепції шлюбу.

Питання рівних шлюбних прав та одностатєвих відносин продовжувало також порушуватися у справах, що стосуються цивільних союзів та його характеристик. У справі Валліанатос та інші проти Греції ЄСПЛ акцентував увагу на рівності між різностатєвими та одностатєвими парами стосовно цивільних союзів [12]. Суть справи полягала у тому, що Греція ввела закон, який дозволяв лише громадянам різних статей вступати в цивільні союзи. Заявники стверджували, що це порушило їхнє право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8) і спричинило невинуватну дискримінацію (ст. 14) між різними статями та одностатєвими парами на шкоду останнім. Суд встановив, що, виключаючи одностатєвих пар із своєї сфери дії, закон Греції запровадив різницю в ставленні до сексуальної орієнтації зацікавлених осіб [12]. ЄСПЛ дійшов висновку, що цивільне партнерство як офіційно визнана альтернатива шлюбу має суттєве значення для заявників, а тому є необхідним юридичне визнання їх державою. Як наслідок справи, Греція ввела цивільні союзи для одностатєвих пар у грудні 2015 року, а ще через рік грецький парламент ухвалив законопроект про скасування дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації [13]. Рішення у Валліанатосі стало подихом свіжого повітря та новим кроком до легалізації одностатєвих шлюбів.

Останній останній випадок, що стосується рівних шлюбних прав — це Чапін і Шарпентье, стосується французької одностатєвої пари, яка бажала одружитися [14]. Але заяву про шлюб було відхилено

прокурором, оскільки лише особи різної статі могли одружитися. Заявники вирішили подати заяву до ЄСПЛ, спираючись на статтю 12, спільно зі статтею 14, стверджуючи, що обмеження шлюбу для різних пар становило дискримінаційне порушення права на шлюб. Крім того, вони вважали, що така дискримінація не переслідує законної мети (захист сім'ї) і тому не є пропорційною.

Не дивно, що Суд знову розпочав оцінку статті 12, взятої разом зі статтею 14, з її гетеронормативної точки зору. Як завжди, оцінка починалася з посилання на Шалька та Копфа. У рішенні знов було визнано, що інститут шлюбу зазнав великих соціальних змін з моменту прийняття ЄСПЛ, та попри це Суд знову заявив, що не існує європейського консенсусу щодо одностатевих шлюбів [8]. Також Суд додав, що, хоча деякі договірні держави розглядають шлюб у широку розумінні, не обмежуючи лише союзом між чоловіком та жінкою, стаття 12 не може розглядатися як така, що накладає зобов'язання на держав-членів надавати одностатевим парам доступ до шлюбу [14].

З огляду на практику можна говорити про те, що ЄСПЛ ґрунтує свою позицію на основі консенсусу, що навряд чи справляє позитивний ефект на правове регулювання одностатевих шлюбів та цивільних союзів. По-перше, пропонування широкої свободи оцінювання державами необхідності легалізації таких союзів може призвести до дискримінаційного поводження з меншинами. Що стосується одностатєвого шлюбу, то деякі держави можуть надавати

перевагу громадським чи політичним інтересам над рівністю шлюбних прав. З цієї причини було б краще, якщо ЄСПЛ застосував би більш наполегливу роль у захисті та просуванні рівних шлюбних прав замість застосування підходу, заснованого на консенсусі. По-друге, використання терміна «європейський консенсус» є розпливчастим, оскільки не завжди зрозуміло, яким чином ЄСПЛ визначає його, а також Суд не є послідовним у його застосуванні. Консенсус ґрунтується на існуванні або відсутності спільної точки зору в національному законодавстві, загально-соціальних тенденціях. На думку М. Амбруса, така диференціація схильна до маніпуляцій, оскільки відповідь залежить від питання, яке задається [15].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Підсумовуючи усе вищесказане, можна дійти до висновку, що формулювання статті 12 ЄСПЛ насправді є досить неоднозначним і може трактуватися по-різному. Навіть ЄСПЛ визнає, що його можна тлумачити, не виключаючи можливості існування шлюбу між особами однієї статі. Та це й не дивно з огляду на історичний аспект, який в свою чергу має свої недоліки: під час складання Конвенції шлюб між чоловіками та жінками був єдиним варіантом стосунків у свідомості розробників, та попри це варто не забувати, що з моменту її укладення пройшло 70 років. І для того, аби ми могли розглядати Конвенцію як живий інструмент, що відповідає вимогам суспільства, її слід тлумачити з урахуванням сучасних реалій.

Література

1. Парфентьев П. Права человека и гомосексуальность // Европейский выбор Украины: через однополюсные отношения. Київ, 2013. 673 с.
2. Избранные решения ЕСПЧ. Вопросы сексуальной ориентации и гендерной идентичности / сост. К. Кириченко. 2-е издание. СПб, 2012. 104 с.
3. ЛГБТ-сім'ї в Україні: соціальні практики та законодавче регулювання / за ред. Г. Ярмонової. Київ: Інсайт, 2012. 78 с.
4. Бейкер К. К. Оповідання про шлюб // Право США. 2012. № 1–2. С. 54–67.
5. Кочарян Г. С. Гомосексуальность и современное общество // Г. С. Кочарян. Х.: ЭДЭНА, 2008. 240 с.
6. Гудима Д. А. Захист прав «квірів» у практиці Європейського суду з прав людини // II Міжнародний форум з практики ЄСПЛ: матеріали. Львів, 2013. С. 45–56.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. Schalk and Kopf v. Austria, ECHR (2010), No. 30141/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnum%22%3A%22870457%22%2C%22itemid%22%3A%22001-99605%22%7D>
9. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524
10. Джонсон П. Гомосексуалізм та Європейський суд з прав людини: монографія. 2013. С. 147.
11. Cossey v. The United Kingdom, ECHR (1990), No. 10843/84. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6fd17.html>

12. Vallianatos and Others v. Greece, ECHR (2013) Nos. 29381/09 and 32684/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-128294%22%7D%7D>
13. Ковальський М. Громадянські партнерства в Греції. URL: <https://medium.com/athenslivegr/civil-partnership-in-greece-a-year-later-d1f571ac1ab0>
14. Chapin and Charpentier ECHR (2016) no. 38840/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5400721-6755146&filename=Judgments%20and%20decisions%20of%2009.06.16.pdf>
15. Comparative Law Method in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights in the Light of the Rule of Law. Ambrus, M., 2009. URL: http://www.erasmuslawreview.nl/tijdschrift/ELR/2009/3/ELR_2210-2671_2009_002_003_005.pdf

References

1. Parfentev P. Prava cheloveka y homoseksualnost // Evropeyskiy vybor Ukrainy: cherez odnopolnye otnosheniya. Kyiv, 2013. 673 s.
2. Yzbrannyye resheniya ESPCh. Voprosy seksualnoi oriyentatsyy y hendernoi ydentychnosti / sost. K. Kyrychenko. 2-e yzdanye. SPB, 2012. 104 s.
3. LHBT-simi v Ukraini: sotsialni praktyky ta zakonodavche rehuliuvannia / za red. H. Yarmonovoi. Kyiv: Insait, 2012. 78 s.
4. Beiker K. K. Opovidannia pro shliub // Pravo SShA. 2012. № 1–2. S. 54–67.
5. Kocharian H. S. Homoseksualnost y sovremennoe obshchestvo // H. S. Kocharian. Kh.: ЭДЭНА, 2008. 240 s.
6. Hudyma D. A. Zakhyst prav «kviriv» u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny // II Mizhnarodnyi forum z praktyky YeSPL: materialy. Lviv, 2013. S. 45–56.
7. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. Schalk and Kopf v. Austria, ECHR (2010), No. 30141/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22870457%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-99605%22%5D%7D%7D>
9. Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu vid 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524
10. Dzhonson P. Homoseksualizm ta Yevropeyskiy sud z prav liudyny: monohrafiia. 2013. S. 147.
11. Cossey v. The United Kingdom, ECHR (1990), No. 10843/84. URL: <https://www.refworld.org/cases, ECHR, 3ae6b6fd17.html>
12. Vallianatos and Others v. Greece, ECHR (2013) Nos. 29381/09 and 32684/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-128294%22%7D%7D>
13. Kovalskyi M. Hromadianski partnerstva v Hretsii. URL: <https://medium.com/athenslivegr/civil-partnership-in-greece-a-year-later-d1f571ac1ab0>
14. Chapin and Charpentier ECHR (2016) no. 38840/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5400721-6755146&filename=Judgments%20and%20decisions%20of%2009.06.16.pdf>
15. Comparative Law Method in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights in the Light of the Rule of Law. Ambrus, M., 2009. URL: http://www.erasmuslawreview.nl/tijdschrift/ELR/2009/3/ELR_2210-2671_2009_002_003_005.pdf

Ольховська Анна-Марія Анатоліївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ольховская Анна-Мария Анатольевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Olkhovska Anna-Mariia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Чорнобрівець Радіон Євгенійович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Чернобрывец Радион Евгеньевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Chornobryvets Radion

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Асірян Сюзанна Рафіківна

кандидат юридичних наук, асистент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Асирян Сюзанна Рафиковна

кандидат юридических наук, ассистент

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Assyrian Suzanna

PhD in Law, Assistant

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5859

**ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 2 КОНВЕНЦІЇ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ
СВОБОД ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАЧІ
ОСОБИ (ЕКСТРАДИЦІЇ)**

**ПРИМЕНЕНИЕ СТАТЬИ 2 КОНВЕНЦИИ
О ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ОСНОВНЫХ
СВОБОД ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ВЫДАЧИ
ЛИЦА (ЭКСТРАДИЦИИ)**

**APPLICATION OF ARTICLE 2 OF THE CONVENTION
ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
AND FUNDAMENTAL FREEDOMS DURING
THE PERSONAL PASSING (EXTRADITION)**

Анотація. Досліджено питання застосування статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час здійснення видачі особи (екстрадиції). Людина, її життя, здоров'я, честь та гідність є найважливішими цінностями демократичного суспільства. Право на життя є фундаментальним, адже забезпечує природне існування особи. Виокремлено, що право на життя є непорушним та не підлягає дискримінації у будь-яких її проявах. Проаналізовано питання закріплення норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а саме положень щодо права на життя особи не лише на національному, але й також на міжнародному рівнях. Зокрема, Україна, будучи правовою державою, підписала ряд міжнародних угод, положення яких вона, безпосередньо, ратифікувала. Окрім того, наша держава є членом міжнародних організацій і тому взяла на себе зобов'язання, які повинні виконувати відповідно до норм чинного законодавства. Зокрема, держави зобов'язані створити якісний механізм захисту та охорони права на життя людини. Проаналізовано процес дотримання права людини на життя під час здійснення екстрадиції. Беручи до уваги той факт, що організована злочинність почала поширювати ще більше, зокрема, на територіях декількох держав одночасно, правовий інститут видачі особи злочинця набуває досить актуального значення на сьогодні. Зазначено положення національного законодавства щодо здійснення видачі особи правоохоронними органами України. Видача особи під час здійснення кримінального провадження, є однією з форм реалізації міжнародного співробітництва у даній сфері. Незважаючи на це, потрібно брати до уваги, що право життя є непорушним, тому не може бути порушеним під час здійснення екстрадиції. У роботі проаналізовано практику міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях, досліджено проблеми, які виникають в процесі здійснення екстрадиції. Незважаючи на те, що право на життя закріплене на законодавчому рівні, держави не завжди дотримуються положення міжнародних договорів, і тим самим неякісно виконують свої обов'язки. У зв'язку з цим, розглянуто практику розгляду скарг Європейським судом з прав людини.

Ключові слова: екстрадиція, право на життя, міжнародне співробітництво, захист прав і свобод, міжнародні стандарти.

Аннотация. Исследован вопрос применения статьи 2 Конвенции о защите прав человека и основных свобод при осуществлении выдачи лица (экстрадиции). Человек, его жизнь, здоровье, честь и достоинство являются важнейшими ценностями демократического общества. Право на жизнь является фундаментальным, ведь обеспечивает естественное существование человека. Выделены, что право на жизнь является незыблемым и не подлежит дискриминации в любых ее проявлениях. Проанализированы вопросы закрепления норм Конвенции о защите прав человека и основных свобод, а именно положений о праве на жизнь лица не только на национальном, но также и на международном уровнях. В частности, Украина, будучи правовым государством, подписала ряд международных соглашений, положение которых она непосредственно, ратифицировала. Кроме того, наше государство является членом международных организации и поэтому взяла на себя обязательства, которые должна выполнять в соответствии с нормами действующего законодательства. В частности, государства обязаны создать качественный механизм защиты и охраны права на жизнь человека. Проанализирован процесс соблюдения права человека на жизнь при осуществлении экстрадиции. Принимая во внимание тот факт, что организованная преступность начала распространяться еще больше, в частности, на территориях нескольких государств одновременно, правовой институт выдачи личности преступника приобретает довольно актуальное значение на сегодня. Указано положения национального законодательства по осуществлению выдачи лица правоохранительными органами Украины. Выдача лица при осуществлении уголовного производства, является одной из форм реализации международного сотрудничества в данной сфере. Несмотря на это, нужно принимать во внимание, что право на жизнь является незыблемым, поэтому не может быть нарушено при осуществлении экстрадиции. В работе проанализирована практика международного сотрудничества по уголовным производствам, исследованы проблемы, возникающие в процессе осуществления экстрадиции. Несмотря на то, что право на жизнь закреплено на законодательном уровне, государства не всегда соблюдают положения международных договоров, и тем самым некачественно выполняют свои обязанности. В связи с этим, рассмотрена практика рассмотрения жалоб Европейским судом по правам человека.

Ключевые слова: экстрадиция, право на жизнь, международное сотрудничество, защита прав и свобод, международные стандарты.

Summary. The question of the application of Article 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the course of extradition is examined. A person, his life, health, honor and dignity are the most important values of a democratic society. The right to life is fundamental because it ensures the natural existence of the individual. It is emphasized that the right to life is inviolable and non-discriminatory in all its manifestations. The question of fixing the norms of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, namely the provisions on the right to life of a person not only at national but also at international levels, is analyzed. In particular, Ukraine, as a rule of law, signed a number of international agreements, the provisions of which it directly ratified. In addition, our country is a member of international organizations and therefore has undertaken obligations that it must fulfill in accordance with the rules of current law.

In particular, States are obliged to create a quality mechanism for the protection and protection of the right to human life. The process of observing the human right to life during extradition is analyzed. Taking into account the fact that organized crime has started to spread even more, in particular, in the territories of several states at the same time, the legal institution of extradition of an offender is becoming very relevant today. The provisions of the national legislation on the extradition of a person to the law enforcement agencies of Ukraine are specified. The extradition of a person during criminal proceedings is one of the forms of international cooperation in this field. Nevertheless, it must be borne in mind that the right to life is inviolable and therefore can not be violated during extradition. The paper analyzes the practice of international cooperation in criminal proceedings, investigates problems that arise in the process of extradition. Although the right to life is enshrined at the legislative level, states do not always comply with the provisions of international treaties and thus perform their duties poorly. In this regard, the case-law of the European Court of Human Rights has been reviewed.

Key words: extradition, right to life, international cooperation, protection of rights and freedoms, international standards.

Постановка проблеми. Людина, її життя, честь та гідність є найважливішими цінностями громадянського суспільства та демократичної держави. Це обумовлено, насамперед, тим, що право на життя є основоположним правом індивіда, що забезпечує його природне існування. У зв'язку з цим, право на життя закріплене не лише на національному, але й також на міжнародному рівні. Держава, підписавши відповідні міжнародні зобов'язується добросовісно виконувати покладені на неї обов'язки, зокрема забезпечити існування належного ефективного механізму охорони та захисту вищезазначеного права. Незважаючи на це, не всі держави забезпечують належний та гідний рівень існування особи. Свідченням цього, є численні заяви до Європейського суду з прав людини. Беручи до уваги вище наведені твердження, вважаємо, що обрана тематика є актуальною та потребує ретельного дослідження та вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дотримання прав людини, а саме права на життя відповідно о міжнародних стандартів, під час здійснення екстрадиції (видачі особи) присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: Буткевич В. Г. [2], Рабінович П. М. [3], Рогова О. Г. [8], Пшеничніков З. І. [10], Шевченко Ю. А. [1] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на нормативне закріплення на міжнародному і національному рівнях права людини на життя, відсутній механізм ефективного захисту та охорони цього права, під час здійснення міжнародного співробітництва держав, а саме видачі особи (екстрадиції).

Цілями статті є аналіз проблем дотримання і захисту права на життя людини під час здійснення екстрадиції в межах міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях; вивчення та аналіз правового інституту екстрадиції; опрацювання міжнародної практики.

Виклад основного матеріалу. Питання захисту прав людини в Україні постало ще з перших років здобуття незалежності і набуло більшої актуальності після ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1997 році [1, с. 301].

Після ратифікації даного міжнародно-правового документа Україна взяла на себе зобов'язання добросовісно виконувати відповідні обов'язки і тим самим не порушувати міжнародно-правові норми. Зокрема, варто зазначити, що дотримання міжнародно-правових засад є однією з латентних передумов вступу держави-претендента до Європейського Союзу. В умовах сьогодення, для Української держави дане питання є одним з найбільш актуальних, адже прагнення українського народу до зближення з Європейським Співтовариством закріплене навіть на рівні Конституції України. З-поміж норм Конвенції, які Європейський суд з прав людини вважає основоположними, це, насамперед, стаття 2, яка захищає право людини на життя, без якого користування будь-якими правами і свободами, гарантованими Конвенцією, було би ілюзорним [2, с. 98].

Вважаємо, що стаття 2 Конвенції «Право на життя» є однією з основоположних, адже захищає право людини на життя, що є найважливішою непорушною цінністю. Аналізуючи також статтю 3 «Заборона катування», можна зазначити, що дані норми закріплюють основу демократичного суспільства та правової держави. Відповідно до Конституції України, наша держава є правовою. Беручи до уваги положення Конвенції, вважаємо за необхідне зазначити, що в такій державі людина, зокрема її життя, честь та гідність, повинні бути пріоритетними в суспільстві. У зв'язку з цим, дані поняття потрібно закріплювати не лише на законодавчому рівні, але й також повинен існувати ефективний національний механізм їх захисту та охорони. Право людини на життя, як влучно зазначає П. М. Рабінович, завжди корелює неодмінний обов'язок держави активно захищати життя: я маю право вимагати від держави, аби вона

не тільки «не чіпала» мене, а щоб вона захищала мене, вчиняла активні дії для захисту мого життя [3, с. 33]. Зокрема, варто зазначити, що право на життя є основоположним, а тому воно закріплене в багатьох чинних міжнародно-правових документах. Так, вперше право на життя було проголошено у ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р., відповідно до якої кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність [4]. У свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 2 Конвенції — право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання [5]. Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплює, що право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [6].

Україна, будучи членом міжнародно-правових організацій таких як Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та інші, підписавши відповідні міжнародні угоди, також закріпила дані положення на рівні Основного закону. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У свою чергу, стаття 27 закріплює невід'ємне право кожної особи на життя: «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини» [7]. Право на життя беззаперечно є одним із невід'ємних прав людини. Без дотримання цього права, виконання всіх інших немає сенсу. Дану позицію аргументуємо тим, що перш за все, держава та міжнародна спільнота повинна подбати про непорушність та забезпечити відсутність посягання на людське життя, беручи до уваги той факт, що людина є пріоритетною цінністю. Немає сенсу захищати та охороняти політичні, соціальні, економічні та інші інтереси населення та суспільства загалом, якщо буде порушений стандарт належного та гідного існування особи.

Право на життя — це перше право, яке згадується у Конвенції. І це не дивно, оскільки інші права не мають великого значення, якщо можливим є свавільне позбавлення життя людини. Основоположний характер цього права можна побачити з того, що ним відкривається список так званих невідступних прав, тобто прав, щодо яких держава не може зробити передбаченою статтею 15 Конвенції заяву про відступ, або, як її ще називають, делегацією від дотримання певних положень Конвенції у зв'язку з війною або іншою надзвичайною ситуацією, що ставить під

загрозу життя нації [1, с. 301]. Варто погодитись з О. Г. Роговою, яка вказує, що право людини на життя — це свобода людини безпосередньо реалізовувати можливості, які вона має внаслідок своєї належності до виду *Homo sapiens*, та задовольняти необхідні сутнісно-якісні біологічні, соціальні, духовні, економічні та інші потреби, неподільні із самою людиною, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути всезагальними [8, с. 13].

Вважаємо, що від рівня дотримання та ефективного захисту, охорони життя людини, залежить рівень розвитку держави. Це пов'язано, насамперед, з тим, що особа є повноцінним членом суспільства, яке вона формує. Саме право на життя регламентує її природне існування, у зв'язку з чим є першопочатковим та непорушним.

Беручи до уваги, ч. 2 ст. 2 Конвенції необхідно зазначити, що позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [5].

Слід наголосити на тому, що текст статті 2 початково передбачав можливість позбавлення життя на виконання смертного вироку суду, однак вже у 1983 році до Конвенції був прийнятий додатковий Протокол № 6, зміст якого передбачав, що смертна кара скасовується, і нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено в мирний час. Однак, у 2002 році вже було прийнято Протокол № 13, який передбачає повну і остаточну заборону смертної кари за всіх обставин, включаючи воєнний час. Відтоді стаття 2 не передбачає можливості позбавлення життя на виконання смертного вироку [1, с. 302]. Аналізуючи статтю 2, ми також з'ясували сферу застосування даних положень. Це, зокрема, усі випадки насильницької смерті чи зникнення особи; розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування; планування та проведення операцій із застосуванням сили; виключно необхідне застосування сили; застосування зброї та спецзасобів; смерть під час військової служби; надзвичайні ситуації, бойові дії, військові навчання; загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції) тощо [9, с. 89].

Ми спостерігаємо, що сфера застосування обраної статті є досить багатогранною. Незважаючи на це, нас зацікавив саме процес екстрадиції та дослідження питання дотримання права людини на життя під

час його реалізації. Саме тому, бажаємо коротко охарактеризувати вище зазначений інститут.

На сьогодні в Україні актуальним є питання співробітництва держав щодо врегулювання різних сфер суспільних відносин, зокрема, правових. Стрімке поширення та розвиток злочинності зумовлюють активізацію взаємодії міжнародного та внутрішнього права задля об'єднання зусиль держав у боротьбі проти сучасних викликів та загроз всьому людству. Під час екстрадиції досить часто виникає необхідність та доцільність законного обмеження осіб у правах і свободах шляхом застосування кримінального процесуального примусу, що необхідно робити з урахуванням загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини та засад кримінального провадження [10, с. 638].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 541 Кримінального процесуального кодексу України: видача особи (екстрадиція) — видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [11]. Вивчаючи чинне кримінальне процесуальне законодавство, ми дійшли висновку, що внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України у 2010 р., у розрізі питання видачі особи (екстрадиції) має більше позитивний, ніж негативний характер. Видача особи іноземній державі є однією з форм кримінальної міжнародно-правової допомоги. Даний інститут повинний сприяти не лише якісному співробітництву, але й ефективному та законному кримінальному розслідуванню. Незважаючи на це, право людини на життя не повинно бути порушене під час здійснення екстрадиції. Як ми вже зазначали, людина є основоположною цінністю демократичної держави та громадянського суспільства. Неважливо в якому правовому та соціальному статусі перебуває така особа, вона є людиною і це найголовніше. Саме тому, вважаємо, що право людини на життя є непорушним.

Варто наголосити, що Україна також уклала низку двосторонніх договорів, зокрема з Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24.05.1993 р.; Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах 09.01.1995 р.; Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримі-

нальних справах 16.01.2002 р. тощо, які також закріплюють порядок видачі особи під час кримінального провадження. Незважаючи на це, передбачено ряд випадків, у зв'язку з якими, така видача заборонена. Вважаємо, що такі обмеження спрямовані на дотримання та охорону законних інтересів, зокрема права на життя, таких осіб, запобігаючи порушенням ст. 2 Конвенції. Аналізуючи практику міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях виявляється можливим виявити, що досить проблемним є питання захисту права на життя, у тому числі і під час здійснення екстрадиції. Дана проблематика виникає через те, що держави-учасниці Конвенції не приділяють належної уваги захисту прав людини. Зокрема, особи, що перебувають під юрисдикцією такої держави мають право на забезпечення та запобігання порушенню їхнього права на життя, шляхом реалізації ефективного розслідування, дотримання чинного національного та міжнародного законодавства, а найголовніше належного та гідного поведіння з ними. Свідченням цього є численні скарги до Європейського суду з прав людини. Саме тому хочемо проаналізувати декілька з них.

Зокрема, у справі «Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини» від 29 січня 2019 року заявники були близькими родичами трьох вбитих громадян Кіпру, які були знайдені мертвими зі слідами вогнепальних поранень 15 січня 2005 р. в районі шосе острова Нікосії-Ларнаки у тій його частині, що контролюється кіпрським урядом. Розслідування зухвалого вбивства було розпочато як органами влади Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК), так і Кіпру. Хоча в результаті численних слідчих дій було встановлено підозрюваних осіб та їх місцезнаходження на території ТРПК, проте надалі розслідування зайшло в «глухий кут». Суд встановив, що ні відмова Кіпру в наданні всіх доказів властям ТРПК чи Туреччини, ні його неспроможність передавати провадження до органів влади ТРПК або Туреччини, стало порушенням її обов'язку співпрацювати в контексті процесуальної частини ст. 2. Конвенції. Туреччина не доклала мінімальних зусиль, необхідних для обставин справи, а тому не виконала свого зобов'язання співпрацювати з Кіпром для ефективного розслідування вбивства родичів заявників. Цей висновок робить непотрібним визначати, чи вимагається від Туреччини в конкретних обставинах справи екстрадицію деяких або всіх підозрюваних, проханих на Кіпрі. Туреччина порушила свій обов'язок співпрацювати в контексті процесуальної частини ст. 2 за ненадання аргументованої відповіді на прохання про видачу Кіпру [12].

У справі *Romeo Casta* о проти Бельгії Європейський суд з прав людини одноголосно встановив порушення статті 2 (право на життя) Європейської конвенції з прав людини відповідно до процесуального аспекту (ефективне розслідування). Органи влади Бельгії не скористалися можливістю згідно з законодавством Бельгії (розділ 15 Закону про Європейський ордер на арешт) подавати запит про додаткову інформацію щодо застосування режиму в'язниці у справі *N.J.E.* і, зокрема, щодо місця та умов тримання під вартою для того, щоб перевірити, чи її видача викликати реальний і конкретний ризик порушення Конвенції. Як наслідок, перевірка, проведена судами Бельгії під час провадження про видачу, не була достатньо обґрунтованою для того, щоб Суд виявив, що підстава, на яку вони посилалися для відмови в видачі *N.J.E.* на шкоду правам заявників мала достатню фактичну основу. Відповідно, Бельгія не виконала своє зобов'язання співпрацювати, яке витікає з процесуального аспекту статті 2 Конвенції. Отже, мало місце порушення цього положення. Проте Суд наголосив, що виявлення порушення не обов'язково означає, що Бельгія була зобов'язана передати *N.J.E.* органам влади Іспанії. Відсутність достатньої фактичної підтримки відмови в її видачі навела Суд на висновок про порушення статті 2 [13].

У справі *Бадер та Канбор* проти Швеції Суд одноголосно вирішив, що депортація заявників до Сирії може означати порушення статті 2 (право на життя) та статті 3 (заборона нелюдського або принизливого поводження) Європейської конвенції з прав людини. Суд констатував, що уряд Швеції не отримав ніякої гарантії від сирійської влади, що справу г-на Бадера не було б знову відкрито, і що прокурор буде не вимагати смертної кари в будь-якому повторному розгляді. За цих обставин шведська влада піддала б пана Бадера серйозному ризику, відправивши його назад в Сирію. Суд розглянувши, що громадянин Бадер має виправдані і цілком обґрунтовані побо-

ювання, що смертний вирок щодо нього може бути виконаний, якщо він буде змушений повернутися на батьківщину. Більш того, оскільки страти проводяться без будь-якої публічної перевірки або відповідалності, обставини, що оточують його страту, неминуче викличуть у Бадера значний страх і страждання, в той час як він і інші заявники зіткнуться з нестерпним невизначеністю щодо того, коли, де і як буде здійснюватися кара [14].

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, та проаналізувавши нормативне регулювання, а також практику здійснення міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях, а саме процес здійснення видачі особи (екстрадиції) в Україні та в інших державах, спостерігаємо недосконалість правового регулювання та реалізації цього інституту. Беручи до уваги той факт, що життя людини є найважливішою цінністю, вважаємо, що при здійсненні екстрадиції необхідно забезпечити дотримання і захист права людини на життя, яке закріплює ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Через різне правове регулювання механізму притягнення до кримінальної відповідальності в державах, які є сторонами здійснення екстрадиції виникає необхідність у дослідженні не тільки національних законодавств, а й положень міжнародних договорів, які регулюють порядок здійснення екстрадиції. Під час прийняття рішення про видачу особи запитувана держава, в цілях дотримання усіх прав і свобод людини, повинна дослідити законодавство запитуваної держави, задля усунення усіх ризиків і випадків порушення прав людини, а особливо, порушення основоположного права на життя. Вважаємо, що обрана тематика є актуальною, тому потребує детального вивчення. Оскільки правовий інститут видачі особи широко використовується в умовах сьогодення, кожна держава повинна створити ефективний механізм захисту прав людини, зокрема права на життя.

Література

1. Шевченко Ю. А. Механізм захисту права на життя у світлі практики Європейського суду з прав людини у справах проти України // Молодий вчений: юридичні науки. 2018. № 3 (55). С. 301–307.
2. Буткевич В. Г. Право на життя — основоположне право ЄКПЛ. Становлення і розвиток критеріїв і стандартів його застосування // Європейський суд з прав людини. Судова практика: дод. до журн. «Право України». № 2: Стаття 2 ЄКАЛ «Право на життя»: у 3 кн. 2011. Кн. 2. К.: Ред. журн. «Право України». 2011. 1108 с.
3. Рабінович П. М. Право людини на життя (стаття 2 ЄКПЛ) / П. М. Рабінович // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст. К.: ВІПОЛ. 2004. С. 33–40.
4. Загальна декларація прав людини: міжнародно-правовий документ від 10.12.1948 р. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародно-правовий документ від 04.11.1950 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародно-правовий документ від 16.12.1966 р. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Рогова О. Г. Право на життя в системі прав людини: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2006. 20 с.
9. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.
10. Пшеничніков З. І. Екстрадиція: деякі аспекти теорії і практики / З. І. Пшеничніков // Молодий вчений: юридичні науки. № 5 (57). С. 638–640.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гюзелюртлу та інші проти Кіпру та Туреччини». (Guzelyurtlu and others v. Cyprus and Turkey). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%222001-113074%22%7D>
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Romeo Castaño проти Бельгії». (Case of Romeo Castaño v. Belgium). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Romeo%20Casta%20v.%20Belgium%22%22%22itemid%22%3A%222001-194618%22%7D](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Romeo%20Casta%20v.%20Belgium%22%22%22%22itemid%22%3A%222001-194618%22%7D)
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бадер та інші проти Швеції». (Case of Bader and Kanbor v. Sweden). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22E2%84%9613284/04%22%22%22itemid%22%3A%222001-70841%22%7D>

References

1. Shevchenko Yu. A. Mekhanizm zakhystu prava na zhyttia u svitli praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravakh proty Ukrainy // Molodyi vchenyi: yurydychni nauky. 2018. № 3 (55). S. 301–307.
2. Butkevych V. H. Pravo na zhyttia — osnovopolozhne pravo YeKPL. Stanovlennia i rozvytok kryteriiv i standartiv yoho zastosuvannia // Yevropeyskyi sud z prav liudyny. Sudova praktyka: dod. do zhurn. «Pravo Ukrainy». № 2: Statattia 2 YeKAL «Pravo na zhyttia»: u 3 kn. 2011. Kn. 2. K.: Red. zhurn. «Pravo Ukrainy». 2011. 1108 s.
3. Rabinovych P. M. Pravo liudyny na zhyttia (stattia 2 YeKPL) / P. M. Rabinovych // Yevropeiska konventsia z prav liudyny: osnovni polozhennia, praktyka zastosuvannia, ukraïnskyi kontekst. K.: VIPOL. 2004. S. 33–40.
4. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: mizhnarodno-pravovy dokumēt vid 10.12.1948 r. № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: mizhnarodno-pravovy dokumēt vid 04.11.1950 r. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: mizhnarodno-pravovy dokumēt vid 16.12.1966 r. № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
7. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Rohova O. H. Pravo na zhyttia v systemi prav liudyny: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 / Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. Kh., 2006. 20 s.
9. Fulei T. I. Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zdiisnenni pravosuddia: Naukovo-metodychnyi posibnyk dlia suddiv. 2-he vyd. vypr., dopov. K., 2015. 208 s.
10. Pshenychnikov Z. I. Ekstradytsiia: deiaki aspekty teorii i praktyky / Z. I. Pshenychnikov // Molodyi vchenyi: yurydychni nauky. № 5 (57). S. 638–640.
11. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
12. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Hiuzeliurtlu ta inshi proty Kipru ta Turechchyny». (Guzelyurtlu and others v. Cyprus and Turkey). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%222001-113074%22%7D>
13. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Romeo Castaño proty Belhii». (Case of Romeo Castaño v. Belgium). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Romeo%20Casta%20v.%20Belgium%22%22%22itemid%22%3A%222001-194618%22%7D>
14. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Bader ta inshi proty Shvetsii». (Case of Bader and Kanbor v. Sweden). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22E2%84%9613284/04%22%22%22itemid%22%3A%222001-70841%22%7D>

Казак Ріната Алімівна

*кандидат юридичних наук, асистентка кафедри
історії держави і права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Казак Рината Алимовна

*кандидат юридических наук, ассистентка кафедры
истории государства и права Украины и зарубежных стран
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Kazak Rinata

*PhD in Law, Assistant Professor of
Legal History of Ukraine and Foreign Countries
Yaroslav Mudryi National Law University*

Антоненко Максим Сергійович

*студент
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Антоненко Максим Сергеевич

*студент
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Antonenko Maxim

*Student of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-4-5879

ВІД АВТОРИТАРИЗМУ ДО ДЕМОКРАТІЇ: НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ 1957–1986 РОКІВ

ОТ АВТОРИТАРИЗМА К ДЕМОКРАТИИ: НА ПРИМЕРЕ ИСПАНИИ 1957–1986 ГОДОВ

FROM AUTHORITARISM TO DEMOCRACY: THE EXAMPLE OF SPAIN 1957–1986

Анотація. У статті розкриваються сутнісні характеристики авторитарного державно-правового режиму та корпоративного авторитаризму як його різновиду. На основі наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, визначається сутність режиму Франциско Франко в Іспанії та здійснюється його політико-правова характеристика. З'ясовуються причини переходу від авторитарного до демократичного режиму, вплив внутрішньополітичних та зовнішніх факторів на функціонування режиму Франко та причинно-наслідковий зв'язок між політичними рішеннями періоду «франкізму» та подальшою демократизацією суспільного життя Іспанії. Аналізуються найбільш значущі нормативно-правові акти періоду «франкізму» та «постфранкізму», їх значення для подальшої демократизації держави та суспільства. Досліджується роль різних соціальних інститутів в демократичному транзиті, закономірності розвитку режиму Франко та його значення для демократизації Іспанії.

Основна увага приділена дослідженню еволюції режиму Франко та його поступовій демократизації. Досліджується вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на зміни в політиці режиму Франко. Аналізується вплив соціальних інститутів, зокрема, монархії та церкви на загальну спрямованість та окремі політичні рішення режиму Франко.

При аналізі суспільно-політичних змін доби «постфранкізму», особлива увага приділяється діалектичному зв'язку із другим періодом правління Франко. Визначається роль суспільних та політичних компромісів доби «постфранкізму» в

процесі демократичного транзиту в Іспанії. Досліджується механізми суспільної та політичної взаємодії в Іспанії періоду 1957–1986 років, значення цих двох періодів для подальшого суспільного розвитку та інтеграції країни в європейську та світову спільноту.

Ключові слова: трансформація, лібералізація, франкізм, авторитаризм, демократичний транзит.

Аннотация. В статье раскрываются сущностные характеристики авторитарного государственного-правового режима и корпоративного авторитаризма как его разновидности. На основе научных исследований отечественных и зарубежных ученых, определяется сущность режима Франциско Франко в Испании и осуществляется его политико-правовая характеристика. Выясняются причины перехода от авторитарного к демократическому режиму, влияние внутривнутриполитических и внешних факторов на функционирование режима Франко и причинно-следственная связь между политическими решениями периода «франкизма» и последующей демократизацией общественной жизни Испании. Анализируются наиболее значимые нормативно-правовые акты периода «франкизма» и «постфранкизма», их значение для дальнейшей демократизации государства и общества. Исследуется роль различных социальных институтов в демократическом транзите, закономерности развития режима Франко и его значение для демократизации Испании.

Основное внимание уделено исследованию эволюции режима Франко и его постепенной демократизации. Исследуется влияние внутренних и внешних факторов на изменения в политике режима Франко. Анализируется влияние социальных институтов, в частности, монархии и церкви на общую направленность и отдельные политические решения режима Франко

При анализе общественно-политических изменений эпохи «постфранкизма», особое внимание уделяется диалектической связи со вторым периодом правления Франко. Определяется роль общественных и политических компромиссов времен «постфранкизма» в процессе демократического транзита в Испании. Исследуется механизмы общественного и политического взаимодействия в Испании периода 1957–1986 годов, значение этих двух периодов для дальнейшего общественного развития и интеграции страны в европейское и мировое сообщество.

Ключевые слова: трансформация, либерализация, франкизм, авторитаризм, демократический транзит.

Summary. The essential characteristics of the authoritarian state-legal regime and corporate authoritarianism as its kind are revealed. On the basis of scientific researches of domestic and foreign scientists, the essence of the regime of Francisco Franco in Spain is determined and its political and legal characteristic is carried out. The reasons for the transition from authoritarian to democratic regime, the influence of internal and external factors on the functioning of the Franco regime and the causal link between the political decisions of the Franco period and the subsequent democratization of Spain's social life are explored. The most important normative legal acts of the period of «frankism» and «post-frankism» are analyzed, their importance for the further democratization of the state and society. The role of various social institutions in democratic transit, the patterns of development of the Franco regime and its importance for the democratization of Spain is explored. The focus of the article is on exploring the evolution of the Franco regime and its gradual democratization. The influence of internal and external factors on changes in the Franco regime policy is investigated. The impact of social institutions, in particular the monarchy and the church, on the overall orientation and individual political decisions of the Franco regime is analyzed. In analyzing the socio-political changes of the post-frankist, particular attention is paid to the dialectical connection with the second period of Franco's reign. The role of social and political compromises of the post-frankish era in the process of democratic transit in Spain is determined. The mechanisms of social and political interaction in Spain of the period 1957–1986, the importance of these two periods for the further social development and integration of the country into the European and world community are examined.

Key words: transformation, liberalization, frankism, authoritarianism, democratic transit.

Постановка проблеми. Процес демократизації як соціальне, політичне та правове явище був та залишається предметом наукового інтересу багатьох дослідників історії та теоретиків транзитології. В Іспанії періоду правління Ф. Франко (1936–1975 рр.) та так званого «постфранкізму» цей процес відбувався з надзвичайною м'якістю, що забезпечило еволюційний розвиток Іспанії від авторитаризму до сучасної ліберальної демократії. Демократичний транзит в Іспанії став унікальним

та хрестоматійним явищем і всі дослідження цього процесу так чи інакше спираються на спадок Франкізму із якого проросли паростки іспанської демократії.

Такий досвід демократичного транзиту безумовно є цінним та потребує дослідження, адже більшість держав пройшли у своєму розвитку період демократизації. Наразі, наша країна лише на початку такого шляху (у загальноісторичному дискурсі), тому необхідно здійснювати детальний аналіз теорії

та практики демократичного транзиту, одним із найуспішніших прикладів якого є саме франкістська Іспанія.

В нашому дослідженні не можливо перебувати в царині однієї науки, так як транзитологію в поле дослідження якої і входить наш об'єкт не можна, віднести до сфери вивчення однієї галузі знань. Адже вона користується розробками та методами інших наук, насамперед політології, проте матеріал досліджень майже повністю належить історії, а аналіз цих процесів, так як вони є за своєю суттю суспільними явищами, слід здійснювати насамперед з позицій соціології та права, як універсального соціального регулятора. Серед конкретно-історичних методів дослідження застосовано діахронічний метод — для розгляду одного предмету у його хронологічному розвитку. Вищезазначене підтверджує інтердисциплінарний характер цього дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання переходу Іспанії від авторитаризму до демократії у другій половині правління Ф. Франко та постфранкізму є доволі глибоко вивченим зарубіжними дослідниками у сфері історії та політології, насамперед іспанськими науковцями: Хорхе де Естебаном [12], Луїс Лопес Гуеррою [12] і Хуаном Висенсом [16], які звертають увагу на ту обставину, що режим Франко із самого початку був сумісний з деякою свободою дій для різних політичних структур, які репрезентували різноманітні соціальні прошарки. Зокрема, всі вони відзначали, що одним з принципів функціонування режиму Ф. Франко був обмежений плюралізм.

В вітчизняній же науці 20 ст. якщо і проводились детальні дослідження, то вони здійснювалися під тиском радянської ідеології, тому франкістський режим довгий час визнавався фашистським та антигуманним, що не дозволяло провести об'єктивний аналіз соціальних та політичних процесів періоду франкізму. Проте, варто відзначити вагомий вклад в розробку цього питання таких іспаністів радянської доби як С. П. Пожарська, Л. В. Пономарьова, С. М. Хенкін, Т. М. Баранова, Л. І. Лук'янова, які провели достатньо ґрунтовні дослідження передумов встановлення режиму та процесу його формування, хоч в їх роботах режим Франко і визначався як безумовно тоталітарний. Принципово відрізняється позиція істориків періоду 1990–2000 рр., насамперед П. Ю Рахшмира та Х.Г Дамса, які визначають Франкізм як авторитаризм з обмеженим плюралізмом та майже повністю позбавленим рис істинного фашизму, знаходячи у режимі Франко передумови подальшої демократизації суспільного та політичного життя Іспанії.

Постановка завдання. Дослідити явище демократичного транзиту в Іспанії та причини його ви-

никнення у період режиму Франко. Надати характеристику режиму Франко, розглянути діяльність суспільних інститутів цього періоду в контексті демократизації держави та суспільства. Проаналізувати вплив режиму Франко на створення демократичної держави в Іспанії.

Виклад основного матеріалу. Режим Франко є тривалим явищем в історії Іспанії, що дозволяє проаналізувати його характерні риси у різних історичних реаліях. В усіх наукових роботах цей режим співпадає з періодом правління Франциско Франко в Іспанії та характеризується повною залежністю від його особистості на основі харизматичного лідерства. В історичній літературі період так званого «Франкізму» прийнято поділяти на два етапи:

- 1) Перший етап (1939–1957 рр.) характеризується співіснуванням демократичних свобод, встановленням та зміцненням влади нового режиму з використанням репресій та терору, створенням власної ідеології на основі католицького віровчення, іспанського консерватизму з залученням деяких зовнішніх атрибутів фашизму [17 с. 170];
- 2) Другий етап (1957–1975 рр.) характеризується поступовим пом'якшенням авторитарного режиму та переходу до капіталізму при збереженні особистої влади Франко та значних елементів корпоративізму у суспільному та економічному житті країни [15].

На нашу думку, обидва етапи пройшли за авторитарної форми правління, різниця між ними полягає у виді авторитаризму, спрямованості його розвитку та методах здійснення. Так, відповідно до визначення Хуана Лінца, «авторитаризм — це режим обмеженого політичного плюралізму, без чіткої все пояснювальної ідеології, з низьким рівнем соціальної мобілізації та лідером який керує країною у слабо визначених, проте наявних інституційних рамках» [1 с. 160]. Проте, нас більше цікавить другий період франкізму і стосовно нього думки науковці розходяться, його визначають як: військову або особисту диктатуру, хунту, демократичний авторитаризм та інші.

В більшості випадків віднесення режиму Франко до того чи іншого виду авторитаризму відбувається на основі трьох критеріїв: ступеня особистої влади Франко, ступеня влади основної політичної партії (в даному випадку «Фаланги») та ступеня обмеженості прав та свобод громадян. Проте, класифікація авторитарних режимів повинна відбуватися також за критеріями політичного впливу селекторату, ступеню автономії або гетерономії населення відносно правлячої еліти та ступенем обмеженості як політичних, так і соціальних інститутів.

На основі наведених критеріїв режим Франко (періоду 1957–1975 рр.) слід класифікувати як корпоративний авторитаризм з явно вираженими тенденціями суспільної демократизації. Так, політолог Хуан Лінц, характеризуючи корпоративний авторитаризм, зазначає, що він встановлюється в плюралістичних суспільствах з певним рівнем політичної участі і спирається на систему корпоративного представництва інтересів і єдину проурядову партію [1, с. 188].

В більшості наукових робіт, зокрема у роботах, С. М. Хенкіна [6] та О. П. Іваницької [9] причиною становлення Іспанії як демократичної держави з розвинутою ринковою економікою та громадянським суспільством називають міжелітарні компроміси та соціально-політичні зміни доби «постфранкізму». Це відповідає дійсності лише частково, адже спрямованість на демократизацію суспільного життя була притаманна другому періоду правління Франко.

Так, режим Франко явно виділяється з поміж інших авторитарних режимів своєю гнучкістю та динамічністю. Наприклад, система вертикальних профспілок створена Франко з інструменту контролю над економікою та робітниками перетворилася в подальшому на один із паростків громадянського суспільства. Теж стосується ідеології, яка не була схожа на ідеології інших диктаторських режимів, вона не мала характерною усталеності та непорушності, що особливо характерно для періоду 1960–1975 року. Так, в радянській іспаністиці було прийнято визначати режим Франко як фашистський, зокрема на таке визначення режиму надають історики С. П. Пожарська [7] та А. В. Шубин, хоча він носив лише деякі зовнішні елементи фашизму і то відносно не довгий період часу. Справді фашистською можна назвати ту державу яка насаджує фашистську ідеологію серед населення з метою «перевиховання» суспільства, чого не можна побачити в Іспанії.

Стрижнем ідеології Франко був, як відомо католицизм, який мав в Іспанії беззаперечний авторитет, що надало Франко можливість не створювати ідеологію з нуля, а скористатися найбільш впливовим віровченням у власних політичних цілях. Можливим це стало завдяки прагматизму диктатора який визнавав зверхність католицької церкви та йшов на компроміс з клерикалами.

Взагалі режим Франко можна назвати «диктатурою компромісів», так, коли це було необхідно для збереження нейтралітету Іспанії у Другій світовій війні Франко пішов на компроміс з нацизмом та фашизмом, коли після Другої світової саме це загрожувало існуванню його режиму і спричинило міжнародну ізоляцію, він знову пішов на компроміс та почав поступову демократизацію.

Проте, режим Франко зобов'язаний своєму довгому існуванню та плавному переходу до демократії компромісу з двома основними інститутами іспанського суспільства: католицькою церквою і монархією.

Стосовно, рішення про збереження монархії в Іспанії, хоч і довгий час без монарха, яке було нормативно закріплене в «Основному законі про спадкування посади глави держави» 1947 року [6 с. 24], то воно мало на меті забезпечити стабільність та певну легітимацію режиму Франко.

В той же час воно створило інститут спроможний консолідувати зусилля всієї нації та уникнути конфліктів і серйозних потрясінь на шляху демократизації. На думку В. Ю. Гродлевської співробітництвом з режимом Франко монархія як інститут забезпечила собі нормативну легітимацію та можливість для подальшого впливу [2].

Так, монарх в період постфранкізму виступив арбітром між різними політичними інститутами та об'єднав націю для спільно поступу у бік демократичної, правової держави. «Успішне виконання такої задачі було можливим за наявності повної легітимації, яку можна поділити на: франкістську (Ф. Франко призначив Хуана Карлоса принцем та своїм спадкоємцем), династичну (батько Хуана Карлоса Дон Хуан де Бурбон офіційно відмовився від своїх прав на престол) і демократично-правову нормативним закріпленням якої стала Конституція 1978 року. Згідно її положення інститут монархії не інтегровано в жодну гілку влади, що відводило їй роль «посередника», «арбітра» в діючій структурі інститутів» [2 с. 2].

Говорячи про режим Франко, прийнято згадувати про терор та економічну автаркію першого періоду правління, проте необхідно згадати про введення ринкової економіки і надання соціальних, економічних та окремих політичних прав другого періоду. В цьому розумінні режим Франко не є класичною авторитарною системою якій притаманна сталість та замкненість. Навпаки, система вибудована Франко виявилася настільки гнучкою, що виявилось можливим повністю змінити спрямованість розвитку держави докорінно не змінюючи владних інститутів та не підриваючи основи існуючого ладу. Можна сказати, що авторитаризм Франко при збільшенні впливу інститутів громадянського суспільства, вихованих цим же режимом, зокрема профспілками та церквою, плавно перетік в демократію. Не дарма демократичний транзит в Іспанії вважається найбільш хрестоматійним прикладом третьої хвилі демократизації, згідно із хвильовою теорією демократичного транзиту в інтерпретації С. Хантінгтона [3].

В цілому, до явища іспанського демократичного транзиту найбільш ефективно можна застосувати чотири-стадійну схему демократизації запропоновану Ф. Шміттером: 1) лібералізація недемократичного режиму; 2) переговори і укладання угод; 3) прийняття рішень; 4) консолідація демократичних інститутів, звикання суспільства до нових політичних механізмів [4]. Де другий період франкізму характеризується саме лібералізацією, як необхідною умовою демократизації. Так за цей період було впроваджено дві основні умови лібералізації суспільства: впровадження вільної ринкової економіки з обмеженим втручанням держави та надання громадянам соціальних та політичних прав (проте в об'ємі, що не загрожує збереженню режиму). Ці права були нормативно закріплені в «Органічних законах», «Хартії іспанців» та «Хартії праці» в цих документах права іспанців були звісно викладені в обмеженому вигляді та як і за будь якого авторитарного режиму обмежувались інтересом держави.

Так, «Хартія іспанців» (1945 р.), гарантувала громадянам рівність перед законом, недоторканність особи, житла, таємницю листування, свободу зборів, слова та асоціацій, у разі, якщо тут немає зазіхання на основні принципи держави; ніхто не міг бути затриманий силами громадського порядку інакше, як у випадку, що визначається законом; питання про продовження арешту або звільнення мало вирішуватися протягом 72 годин [5].

Розглядаючи лібералізацію суспільного життя в Іспанії цього періоду, серед її причин особливо виділяють економічний підйом пов'язаний із переходом до капіталізму, який неминуче спричинив зрушення і в суспільному житті країни.

Проте, на нашу думку, існує ще одна вагома причина такої швидкої та мирної лібералізації країни, це зміни в суспільстві пов'язані як з економікою, так і певним рівнем суспільної свідомості. Франко в перший період правління провів репресії та завдяки методам терору і жорсткого ідеологічного пресингу створив необхідне для існування його режиму соціальне підґрунтя. В наступні роки відбувалося так зване виховання населення не стільки в дусі відданості диктатору, скільки католицизму. Це в свою чергу, сформувало свідомість цілого покоління, яке було основою режиму Франко, адже воно пам'ятало жахіття громадянської війни та терору, а отже відчувало страх та покору перед режимом та особисто Франко.

Проте, до 1970-х виникло нове покоління, яке не знало страху перед цим режимом, а бачило здобутки нової політики лібералізації, воно саме було плодом цієї політики, яке відносилось до Франко не як до

жорсткого диктатора, а ефективного управлінця який створив країну достатку. Саме ці люди пізніше сформують середній клас який і є соціальною основою демократичних режимів. Це можна назвати «соціальною інженерією Франко» — коли свідомо чи ні, були створені умови для формування соціальної основи існування демократії, виробилося суспільне прийняття лібералізму, що в поєднанні з сильним впливом католицизму, в подальшому заклало ідеологічні основи формування іспанського варіанту європейської християнської демократії.

Таким чином, попри беззаперечно авторитарний характер режиму Франко, можна констатувати його спрямованість на формування демократичних інститутів суспільства, а отже формування органічної демократії. Так, С. П. Пожарська вважає, що, незважаючи на те, що діячі франкістського режиму головних своїх ворогів бачили в особі тих, хто перебував по другий бік окопів під час громадянської війни, іншими словами — у комуністах, соціалістах, організованому робітничому русі, — вони завжди проявляли відому терпимість до слів і справ консервативної опозиції монархо-клерикального спрямування. Ця терпимість, яка почала зростати після 1945 року, обумовила, на її думку, формування в Іспанії елементів громадянського суспільства [7].

Проте, незважаючи на сукупність внутрішніх причин такого докорінного реформування держави та суспільства, значний вплив здійснювала міжнародна обстановка. Політика «автаркії» яка ще могла існувати при протистоянні періоду Другої світової війни, після її закінчення вже не могла задовольнити потреби країни, тим більш що вона перебувала в міжнародній ізоляції. Так, за висловом В. Годлевської: «Поштовхом до «зміни епох» частково стала валютно-фінансова криза кінця 50-х років, що супроводжувалась дефіцитом державного бюджету та інфляцією, що вийшла з під контроль. Результатом політики автаркії стали деформовані економічні зв'язки, спотворена система цін, поява багатьох дрібних неефективних підприємств, спрацьоване обладнання, вкрай великі штати підприємств. Продовження ізоляційного курсу таким чином загрожувало посиленням відсталості країни і зростанням соціально-економічних труднощів» [8].

Варто відзначити, що зміни в політиці Франко були спричинені не прямим тиском з боку іноземних держав та міжнародної спільноти, а скоріше розумінням владної верхівки та самого Франко, що продовження політики автаркії призведе як до конфліктів всередині держави, так і на міжнародній арені. Саме тому був змінений уряд на технократів із «Опус Деї» («Справа Божа»), які здійснили спеціальний «план

стабілізації». Він передбачав, зокрема, поступову відміну державного контролю над господарчою діяльністю, цінами та зарплатнею, девальвацію песети та перетворення її в конвертовану валюту, зменшення фінансового дефіциту, надання більш широкого доступу на внутрішній ринок іноземним фірмам, тощо. Це частково ліквідувало внутрішню загрозу режиму, що ж до міжнародної ізоляції то режиму Франко вдалося вийти із неї не здійснюючи фактично ніяких поступок. «Вирішальну роль у прориві міжнародної ізоляції зіграло іспано-американське зближення, що почалось у 1947 р. Вже у листопаді 1950 р. Генеральна Асамблея ООН на подання семи латиноамериканських держав схвалила резолюцію, якою скасувала своє рішення від 1946 р. про санкції щодо Іспанії. Кульмінацією визнання Іспанії, а каудильйо — рівноправним партнером у міжнародному діалозі стало рішення Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1955 р., за яким Іспанія разом з іншими шістнадцятьма країнами стала повноправним членом цієї міжнародної організації» [11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз другого періоду режиму Франко як первинного етапу демократичного транзиту Іспанії, не можна зводити до його визначення та класифікації серед видів авторитарного режиму. Його слід розглядати в контексті поєднання системи інституалізації та елітарних компромісів, що дозволи виробити стра-

тегію м'якого переходу до демократії, а «франкізм» же став основою такого переходу — необхідним і якісним етапом розвитку суспільства і держави необхідним для їх демократизації.

Адже, відповідно до хвильової теорії демократизації, хвилі демократизації перемежуються в відливами за яких на певні строки встановлюються недемократичні режими, проте такі періоди не слід розглядати як регрес, навпаки, вони ніби готують, ще не готову для справжньої демократії державу до її впровадження. Режим Франко є хрестоматійним прикладом м'якої, еволюційної демократизації, яка охопила не тільки державу, а й суспільство, підготувавши в Іспанії ґрунт для впровадження національного варіанту ліберальної демократії.

Не зважаючи на те, що режим Франко не переставав залишатись авторитарним, він створив навіть краще підґрунтя для демократизації ніж республіка яка йому передувала. Адже, з впровадженням капіталізму сформувались основи громадянського суспільства, а з лібералізацією політичного та суспільного життя перехід до демократії був не зворотній. Велике значення має те, що цей перехід відбувся не через кровопролиття або затяжну кризу, а завдяки системі компромісів елітарних груп, що дозволило консолідувати націю аби максимально спокійно пройти перехідний етап та вибудувати справді демократичну та правову державу.

Література

1. Linz J. Totalitarian and Authoritarian Regimes / J. Linz. Boulder, Colo: L. Rienner. 2000. 160 p.
2. В. Ю. Годлевська Перехід від авторитаризму до демократичного суспільства в Іспанії (1960–1982 роки): автореф. дис... канд. іст. наук № 07.00.02 / В. Ю. Годлевська. К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. 20 с. URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/445>
3. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / Пер. с англ. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. — 368 с.
4. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Полис. 1996. № 5. С. 16–27.
5. Пожарская С. П. Генералиссимус Франко и его время // Новая и новейшая история. 1990. № 6. С. 179.
6. Хенкин С. М. Испания после диктатуры (социально-политические проблемы перехода к демократии). М.: Наука, 1993. С. 24.
7. Пожарская С. П. Франкизм как испанская разновидность фашистской государственности // Фашизм и антидемократические режимы в Европе. М.: Наука, 1981. С. 59.
8. Годлевська В. Ю. Франкістський авторитарний режим та створення передумов переходу до демократії [Текст] / В. Ю. Годлевська // Наукові записки ВДПУ. Серія «Історія». Вінниця, 2003. Вип. VI. С. 231–237.
9. Іваницька О. П. Франко — каудильйо Іспанії / О. П. Іваницька. Чернівці, 2006. 432 с. Бібліогр.: с. 402–430. укр.
10. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии к консолидации // Мировая экономика и международные отношения. 1995. № 6. С. 87–90.
11. Грасиа Хосе. Испания XX века. М.: Наука, 1967.
12. Esteban Jorge de y Guerra Luis Lopes. La crisis del Estado franquista. Planeta, 1977. P. 5.
13. Филлипов Б. От авторитаризма к демократии: испанский путь // История. Приложение к газете Первое сентября. 1997. Январь. № 4.

14. Іваницька О. П. Політичний розвиток франкістської Іспанії. 1939–1975 рр. Вінниця, 1996. 90 с.
15. José Félix Tezanos, «Modernización y cambio social en España», en José Félix Tezanos, Ramón Cotarelo y Andrés de Blas, La transición democrática española, Madrid, Sistema, 1989.
16. Висенс Х. Записки по истории франкистского режима / Х. Висенс // Проблемы испанской истории. 1979 / АН СССР, Ин-т всеобщ. истории; отв. ред.: С. П. Пожарская. Москва: Наука, 1979. С. 88–89.
17. Ruiz David. La Dictadura franquista. 1936–1975. Oviedo: Dopesa, 1978. 164 p.

References

1. Linz J. Totalitarian and Authoritarian Regimes / J. Linz. Boulder, Colo: L. Rienner. 2000. 160 p.
2. V. Yu. Godlevs'ka Perekhid vi'd avtoritarizmu do demokratichnogo suspi'l'stva v I'spani'yi (1960–1982 roki): avtoref. dis... kand. i'st. nauk # 07.00.02 / V. Yu. Godlevs'ka. K.: I'n-t i'stori'yi Ukrayini NAN Ukrayini, 2006. 20 s. URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/445>
3. Khantington S. Tret'ya volna. Demokratizatsiya v konets XX veka / Per. s angl. M.: «Rossijskaya politicheskaya e'nciklopediya» (ROSSPE'N), 2003. — 368 s.
4. Shmitter F. Razmy'shleniya o grazhdanskom obshchestve i konsolidatsii demokratii // Polis. 1996. # 5. S. 16–27.
5. Pozharskaya S. P. Generalissimus Franko i ego vremena // Novaya i novejschaya istoriya. 1990. #6. S. 179.
6. Khenkin S. M. Ispaniya posle diktatury' (sotsial'no-politicheskie problemy' perekhoda k demokratii). M.: Nauka, 1993. S. 24.
7. Pozharskaya S. P. Frankizm kak ispanskaya raznovidnost' fashistskoj gosudarstvennosti // Fashizm i antidemokraticheskie rezhimy' v Evrope. M.: Nauka, 1981. S. 59.
8. Godlevs'ka V. Yu. Franki'sts'kij avtoritarnij rezhim ta stvorenniya peredumov perekhodu do demokrati'yi [Tekst] / V. Yu. Godlevs'ka // Naukovi' zapiski VDP. Seriya «I'stori'ya». Vi'nniczya, 2003. Vip. VI. S. 231–237.
9. I'vanicz'ka O. P. Franko — kaudil'jo I'spani'yi / O. P. I'vanicz'ka. Cherni'vci', 2006. 432 s. Bi'bli'ogr.: s. 402–430. ukp.
10. Khantington S. Budushhee demokraticheskogo protsessa: ot e'kspansii k konsolidatsii // Mirovaya e'konomika i mezhdunarodny'e otnosheniya. 1995. # 6. S. 87–90.
11. Grasia Khose. Ispaniya KhKh veka. M.: Nauka, 1967.
12. Esteban Jorge de y Guerra Luis Lopes. La crisis del Estado franquista. Planeta, 1977. R. 5.
13. Fillipov B. Ot avtoritarizma k demokratii: ispanskij put' // Istoriya. Prilozhenie k gazete Pervoe sentyabrya. 1997. Yanvar'. # 4.
14. I'vanicz'ka O. P. Poli'tichnij rozvitok franki'sts'koyi I'spani'yi. 1939–1975 rr. Vi'nniczya, 1996. 90 s.
15. José Félix Tezanos, «Modernización y cambio social en España», en José Félix Tezanos, Ramón Cotarelo y Andrés de Blas, La transición democrática española, Madrid, Sistema, 1989.
16. Visens Kh. Zapiski po istorii frankistskogo rezhima / Kh. Visens // Problemy' ispanskoy istorii. 1979 / AN SSSR, In-t vseobshh. istorii; отв. red.: S. P. Pozharskaya. Moskva: Nauka, 1979. S. 88–89.
17. Ruiz David. La Dictadura franquista. 1936–1975. Oviedo: Dopesa, 1978. 164 p.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 4(26)

1 том

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.04.2020. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 12,56. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.